

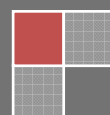
2007

Traducció i edició a Catalunya durant la primera dictadura del s.XX (1923-1930)

Treball de recerca de doctorat vinculat al Grup de Recerca sobre "Editorials, traduccions i traductors a la Catalunya contemporània".

Jordi Chumillas i Coromina

Director: Dr. Manuel Llanas Pont
Universitat de Vic
Facultat de Ciències Humanes, Traducció i Documentació
Juny de 2007

Agraïments

Vull agrair la col·laboració i el suport de totes aquelles persones i entitats que, d'una manera o altra, m'han ajudat a completar aquest treball de recerca que ara presento.

En primer lloc, al Dr. Manuel Llanas, director d'aquest treball, per la paciència que ha mostrat en guiar-me dins el fascinant món de les editorials, traduccions i traductors a la Catalunya contemporània. Els seus consells i orientacions han estat indispensables perquè aquesta recerca arribés a bon port. També vull donar les gràcies al Dr. Ramon Pinyol (membre del Departament de Filologia Catalana de la FCHTD de la UVic) pels valuosos consells que m'ha ofert durant el procés de recerca i a la Dra. Carme Sanmartí (degana de la FCHTD de la UVic) per haver-me orientat a l'hora de contextualitzar històricament el període estudiat en aquest treball.

Estic sincerament agraït a l'historiador Albert Manent i al periodista Josep M. Cadena per haver-me obert les portes de casa seva i haver-me ofert el seu valuós testimoni. També vull esmentar l'historiador Gener Gonzalvo: les converses telefòniques que hem mantingut m'han permès identificar algun dels traductors més enigmàtics. Així mateix, expresso la meua gratitud al Dr. Enric Gallén (de la Universitat Pompeu Fabra) i a la Dra. Montserrat Bacardí (de la Universitat Autònoma de Barcelona) per la celeritat i precisió amb què han respost a les meves consultes.

No em vull oblidar del personal dels col·legis de metges de Catalunya, del Col·legi Oficial d'Odontòlegs i Estomatòlegs de Catalunya i de la Biblioteca de Catalunya (sempre que m'hi he adreçat m'han dispensat un tracte excel·lent): la informació que m'han facilitat ha estat de gran ajuda perquè aquesta recerca pogués tirar endavant.

Acabo amb un record especial per als meus amics i familiars: gràcies de tot cor a tots per la vostra paciència i suport incondicional.

Sumari

Agraïments	2
1. Obertura.....	4
2. Objectius, metodologia i fonts informatives	6
2.1. Objectius	6
2.2. Metodologia.....	6
2.3. Fonts informatives	7
2.3.1. Fonts emprades per crear i completar la base de dades.....	7
2.3.2. Fonts emprades per al marc històric i jurídic	10
2.3.3. Fonts emprades per al perfil dels traductors.....	10
2.3.4. Fonts emprades per a les editorials més actives en la traducció.....	11
3. Descripció de la base de dades	12
4. Marc històric i jurídic.....	17
4.1. Marc històric	17
4.2. Marc jurídic.....	25
5. Llengües d'origen de les traduccions i gèneres traduïts.....	30
5.1. Llengües.....	32
5.2. Gèneres	37
5.3. Relacions entre gèneres i llengües	38
5.4. El cas de les traduccions al català	41
6. Perfil dels traductors més actius.....	46
7. Descripció de les editorials	67
7.1. Editorials més actives pel que fa a la publicació de traduccions	67
7.2. Editorials en català fundades durant el període	78
8. Conclusions	81
9. Bibliografia	85
9.1. Bibliografia citada en el treball.....	85
9.2. Webgrafia citada en el treball	89
9.3. Altres fonts consultades	90

Annex: Base de dades impresa

Apèndix (disposicions jurídiques, textos polítics, inventari d'editorials, traductors i autors literaris).

1. Obertura

L'any 2003, la Universitat de Vic em va proposar d'entrar al departament de Filologia Catalana i Espanyola com a professor adjunt dels estudis de Traducció i Interpretació. Era una oportunitat que em permetia, dos anys després d'haver-me llicenciat i ja dins del món professional, entrar de nou en contacte amb el món acadèmic i compaginar totes dues activitats. Aquest retorn a la universitat va tornar a despertar en mi l'interès per la recerca i l'estudi, de manera que vaig decidir matricular-me al programa de doctorat de Metodologia i anàlisi de la traducció.

El 2004, un cop acabats els cursos, vaig començar a pensar en un tema que em permetés desenvolupar la meua recerca: després d'haver assistit al curs de doctorat sobre Traducció i recepció literària en la Catalunya contemporània (impartit pels doctors Pere Quer, Ramon Pinyol, Manuel Llanas i Xus Ugarte), tenia clar que volia orientar la meua investigació cap a la història de la traducció, perquè això em permetria unir dues de les meves passions en un mateix treball. Fou el Dr. Manuel Llanas (codirector del departament de Filologia Catalana i Espanyola) qui em va proposar d'estudiar la recepció de traduccions a Catalunya durant la dictadura de Primo de Rivera, concretament de 1923 a 1930. El treball, adscrit al grup de recerca de la Universitat de Vic sobre *Editorials, traduccions i traductors a la Catalunya contemporània*, havia de seguir una línia i una metodologia similars al de Josep M. Frigola, titulat *Editorials, traduccions i traductors a la Catalunya del primer franquisme (1939-145)* i llegit l'abril de 2004. El grup de recerca *d'Editorials, traduccions i traductors a la Catalunya contemporània* es va constituir el curs 1997-1998 dins la Facultat de Ciències Humanes, Traducció i Documentació de la UVic i està coordinat pel mateix Dr. Manuel Llanas. De 2000 a 2003 va ser reconegut i finançat pel Programa de Promoció General del Coneixement del Ministeri de Ciència i Tecnologia i, des de desembre de 2005, reconegut com a Grup de Recerca Consolidat per l'Agència de Gestió d'Ajuts Universitaris i de Recerca. Des que es va constituir ja ha portat a terme nombroses activitats i publicacions.

Així doncs, guiat pel Dr. Manuel Llanas, que va acceptar dirigir el treball, a les acaballes de 2005 vaig iniciar la recerca que ara presento: un inventari de les

traduccions al català i a l'espanyol editades a Catalunya de 1923 a 1930 (dates que coincideixen amb l'arribada al poder de Primo de Rivera i amb la seva dimissió) a partir del qual valoro les llengües i matèries més traduïdes, els traductors més actius i les editorials que publiquen més traduccions. Tinc la certesa que aquesta recerca m'obre noves vies d'investigació que em permetran desenvolupar una tesi doctoral en un futur que, espero, no sigui gaire llunyà.

2. Objectius, metodologia i fonts informatives

2.1. Objectius

L'objectiu inicial d'aquest treball ha estat la identificació de la producció editorial traduïda a Catalunya durant la dictadura de Primo de Rivera, concretament entre els anys 1923 i 1930. A partir d'aquí m'he proposat estudiar diversos aspectes relacionats amb l'activitat traductora durant el primer directori del segle XX, com ara els que exposo a continuació: els idiomes d'origen i les matèries més traduïdes, els traductors més actius, les editorials més actives pel que fa a la publicació de traduccions o també l'impacte del context històric en el món editorial i més concretament en la traducció.

Per tal de poder recollir i tot seguit valorar aquestes dades no n'hi ha prou de fer un llistat de títols traduïts. Per això he basat tota la recerca en la construcció d'una base de dades en format digital que permetés enregistrar informacions diverses per a cada obra, a més d'accedir-hi ràpidament i d'una manera senzilla (dedico el capítol 3 d'aquest treball a descriure'n el funcionament).

Així doncs, amb el suport d'aquesta base de dades em proposo donar una visió general de l'activitat traductològica a Catalunya de 1923 a 1930.¹ D'altra banda, tot i que no les desenvoluparé en aquest treball, la informació recollida dóna peu a iniciar diverses línies d'investigació futures en el camp de la història de la traducció i l'edició a Catalunya (això és, l'estudi de la recepció d'un autor, una llengua, una matèria, l'activitat d'un traductor, la trajectòria d'una editorial determinada, etc.).

2.2. Metodologia

Com acabo d'apuntar, per tal de poder assolir els objectius d'aquest treball es feia indispensable, en primer lloc, fer un inventari de les traduccions editades a Catalunya de 1923 a 1930. Amb aquesta finalitat, doncs, he fet un buidatge exhaustiu dels vuit volums pertinents de la *Bibliografía general española e hispanoamericana*² (d'ara endavant *BGEH*), editada per les Cambres Oficials del Llibre de Madrid i de Barcelona.

¹ Situació de l'activitat traductora, idiomes i gèneres més traduïts, traductors més actius, editorials punteres pel que fa a la publicació de traduccions, etc.

² L'obra completa contempla el període de temps que va de 1923 a 1942.

Amb l'objectiu de gestionar amb més comoditat totes les dades obtingudes i poder accedir-hi sense problemes, ja he dit que vaig introduir les més de dues mil vuit-centes traduccions identificades durant el buidatge en una base de dades de Microsoft Access on, a més de l'autor i el títol de cadascuna de les traduccions, ofereixo d'altres camps informatius rellevants per al treball (relacionat amb això, per a cada traducció intento donar també el lloc, l'editorial i l'any de publicació, el traductor, la llengua de l'obra original, dades complementàries i de format i, per acabar, la matèria a la qual pertany).

Disposar de les dades en un entorn informatitzat m'ha permès, després d'aplicar múltiples cerques, estudiar amb detall els diversos camps i identificar les relacions que s'estableixen entre ells (per exemple, quins són els traductors més actius, les editorials que publiquen més traduccions, els gèneres i idiomes més versionats, els idiomes més traslladats dins de cada gènere, etc.). A continuació he plasmat els resultats d'aquestes cerques en diverses gràfiques que m'han servit de base per desenvolupar els capítols 5, 6 i 7 d'aquest treball, dedicats respectivament als idiomes i gèneres traduïts, els traductors més actius i les editorials més actives pel que fa a la publicació de traduccions.

2.3. Fonts informatives

Les fonts que he consultat per elaborar aquest treball es poden dividir en quatre blocs:

2.3.1. Fonts emprades per crear i completar la base de dades

Com acabo d'indicar uns quants paràgrafs abans, la font principal de tota la informació que recull la base de dades de traduccions en què es basa aquest treball és la *BGEH* de les Cambres Oficials del Llibre de Madrid i de Barcelona. Aquests volums pretenen recollir, any per any, tota la producció editorial espanyola i de l'Amèrica Llatina, tant originals com traduccions. Tot i que es tracta d'un recull més que ampli, no és exhaustiu,³ tal com demostra el fet que en d'altres catàlegs editorials he trobat títols traduïts que no hi figuren. Això afecta de manera important les traduccions editades en català: pel que he pogut comprovar, nombrosos títols traslladats a aquesta llengua no

³ Sóc conscient que això condiciona el meu treball: tot i que la base de dades de traduccions que he elaborat és més que representativa i que he intentat minimitzar les mancances que pugui tenir, tampoc és exhaustiva.

figuren a la *BGEH*.⁴ A més, la *BGEH* presenta d'altres llacunes i imprecisions. En ocasions, en el volum corresponent a un any concret apareixen títols editats en d'altres anys o fins i tot no se n'indica l'any d'edició;⁵ de la mateixa manera, sovint no hi consta el nom del traductor⁶ (no cal dir que encara en menys ocasions apareix l'idioma del qual ho feia). La *BGEH* també conté contrasentits pel que fa a la classificació de gèneres temàtics: títols que en un volum es classifiquen dins una matèria concreta apareixen en una de diferent en un altre volum (és el cas, per exemple, d'una enciclopèdia de química que en un volum forma part de les ciències pures i, en un altre, de les obres generals i de consulta). No voldria tancar aquesta relació d'imprecisions sense parlar de les nombroses incoherències que es produeixen a l'hora d'indicar els autors dels diversos títols, el nom dels quals apareix unes vegades en la seva forma original i unes altres traduït al castellà⁷ (en aquests casos, si és que hi consta, he optat per la grafia que apareix en les obres enciclopèdiques generals).

Amb l'objectiu de completar la base de dades i eliminar (o si més no minimitzar) aquestes i d'altres mancances de la *BGEH* he optat per consultar d'altres recursos i fonts. Relacionat amb això, per unificar el nom dels autors m'he basat, com acabo d'indicar, en les principals obres enciclopèdiques, tot i que en molts d'altres casos també he hagut de recórrer a la consulta dels catàlegs en línia de biblioteques com la Biblioteca Nacional d'Espanya, la Biblioteca de Catalunya, la Bibliothèque Nationale de France i d'altres biblioteques nacionals per comprovar com apareixien grafats els noms de fonts d'aquests autors (considero important presentar-los així, sense traduccions literals que l'únic que fan és causar confusions a l'hora d'identificar un mateix autor). Continuant amb els autors, tot i que en aquest treball no en parlo, he cregut oportú incloure als apèndixs un llistat dels autors literaris⁸ que figuren a la base de dades, on n'indico la cronologia, l'idioma en què escrivien i, si escau, dades complementàries com ara el nom real en cas que fossin coneguts per un pseudònim.

⁴ Sortosament he pogut consultar la sèrie "Els llibres de l'any" de la revista *La Paraula Cristiana* que Bertran i Pijoan va destinar de 1926 a 1933 a la identificació de tota la producció editorial anual en català. Això m'ha permès compensar aquestes mancances de què parlo.

⁵ En aquests casos, tenint en compte que aquests títols apareixen en el volum dedicat a un determinat any, em sento legitimat a considerar-los publicats durant aquest mateix any.

⁶ No és gens estrany si es té en compte que, com dic en el capítol 5, dedicat als traductors més actius, l'activitat traductora no era gens reconeguda, fins al punt que sovint el nom del traductor no constava ni als llibres que havien versionat.

⁷ És el cas, per exemple, d'Alejandro Dumas (Alexandre Dumas), Federico Mistral (Frédéric Mistral) o León Tolstoi (Lev Tolstoi).

⁸ Tota aquesta informació podria ser útil i rellevant en futures recerques.

Centrant-me ara en els traductors, completar les mancances que hi ha en aquest camp de la base de dades ha estat molt difícil, tal com demostra el fet que, tot i els nombrosos esforços que hi he invertit, en 673 dels 2.836 títols identificats no l'he pogut esbrinar. A més de la *BGEH*, generalment he consultat els catàlegs comercials de les editorials responsables de la publicació d'aquests títols per comprovar si es feia referència o no al traductor, així com també físicament alguns dels títols en qüestió amb la mateixa finalitat. D'aquesta manera he pogut resoldre algunes incògnites i identificar l'autor de diverses traduccions (val a dir, però, que d'un nombre de títols força reduït); també m'ha estat de molta utilitat buscar, tant a la *BGEH* com en els catàlegs comercials de les diverses editorials i els catàlegs en línia de les biblioteques nacionals de Catalunya i Espanya, altres títols escrits pel mateix autor i editats per la mateixa editorial que l'obra el traductor de la qual desconeixia; en cas que en aquests altres títols es repeteixi de manera sistemàtica un mateix traductor, seria versemblant pensar que també és el responsable de la versió de l'obra que ha motivat la recerca.

Pel que fa a les dades sobre l'idioma de traducció, ja he dit que la *BGEH* l'especifica en comptadíssimes ocasions (en aquests casos, gairebé sempre es tracta d'una traducció directa). Així doncs, a l'hora de completar aquest camp dins la base de dades hi havia dues possibilitats, això és, identificar l'idioma real de sortida o esbrinar la llengua d'origen dels títols editats. Després de considerar totes dues opcions, vaig optar per la segona, perquè és molt difícil, i més quan es parla del període estudiat, poder identificar amb total seguretat de quina llengua traduïen realment els traductors: en casos com l'anglès, el francès o l'alemany, probablement es portaven a terme traduccions directes, però en d'altres llengües com ara les eslaves, gairebé sempre es treballava de manera indirecta, a partir de versions prèvies traslladades, per exemple, al francès (és el cas de moltes traduccions d'obres russes, com ja indico al capítol 5). Dit això, trobar la llengua en què escrivien els diversos autors ha estat relativament senzill: n'hi ha de sobradament coneguts i que apareixen en la majoria d'obres de referència (casos com ara Shakespeare o Goethe); d'altres de no tan coneguts es poden identificar sense problemes a partir de la seva nacionalitat o també buscant en múltiples catàlegs bibliogràfics altres obres que hagin escrit per veure si hi consta l'idioma original.

2.3.2. Fonts emprades per al marc històric i jurídic

Per al capítol de contextualització històrica, sobretot per a tot allò relacionat amb la repressió cultural i la censura, m'ha estat de gran ajuda la consulta, entre d'altres, de *La dictadura de Primo de Rivera a Catalunya: un assaig de repressió cultural*, de J.M. Roig i Rosich, així com també el sisè volum d'*Història de Catalunya* (això és, *De la revolució de setembre a la fi de la Guerra Civil*, dirigit per Josep Termes). A més, voldria deixar constància que, a partir de la consulta de la pàgina web del Boletín Oficial del Estado,⁹ he pogut accedir a la *Gaceta de Madrid* on va aparèixer la Llei d'impremta vigent durant el període estudiat,¹⁰ fet que m'ha permès analitzar-la de primera mà.

2.3.3. Fonts emprades per al perfil dels traductors

La redacció del capítol dedicat als traductors més actius i al seu perfil biogràfic i professional és, sens dubte, la que m'ha exigut consultar un ventall de recursos més ampli: alguns traductors, els més coneguts, els he pogut identificar en les obres enciclopèdiques generals (voldria destacar l'*Enciclopedia Espasa*, on he pogut trobar dades més que valuoses de diversos traductors¹¹), però molts d'altres, sovint personalitats desconegudes que es dedicaven a la traducció per complementar la seva activitat professional principal (periodistes, metges, músics...), m'han exigut portar a terme recerques més profundes, tant a la xarxa d'Internet com en fons bibliotecaris. En aquests casos, m'ha resultat d'allò més útil la consulta de l'*Índice Biográfico de España, Portugal e Iberoamérica (IBEPI)*, un recull alfabetitzat d'autors que indica bibliografia sobre cadascun (moltes de les obres que cito en el capítol dedicat als traductors les he pogut localitzar gràcies a aquest recurs, per exemple, l'*Ensayo para un catálogo de periodistas españoles del siglo XIX*, de Manuel Ossorio Bernard). Totes les dades que hi ha a l'*IBEPI* també es poden trobar al *World Biographical Information System*,¹² una base de dades en línia de pagament que recull informació bibliogràfica i biogràfica de més de tres milions d'autors de totes les procedències (la Biblioteca de Catalunya n'ofereix la consulta als seus usuaris). No voldria tancar aquest punt sense

⁹ Mijançant la pàgina web [http://www.boe.es/g/es/bases_datos/gazeta.php] es pot accedir a tots els números de la *Gaceta de Madrid* de 1816 a 1967.

¹⁰ Als apèndix del treball n'hi ha una còpia adjunta.

¹¹ Alguns dels articles d'aquesta enciclopèdia fins i tot ofereixen informació de primera mà, per exemple, el de Rudolf Slabý, redactat per ell mateix (n'ofereixo un perfil biogràfic i traductològic al capítol 6).

¹² S'hi pot accedir a [<http://db.saur.de/WBIS/login.jsf>].

donar les gràcies, de nou, a l'historiador Albert Manent i al periodista Josep M. Cadena per la seva amabilitat a l'hora de rebre'm i ajudar-me a resoldre algunes de les incògnites relacionades amb els traductors que presento en aquest treball, així com també, entre d'altres, a l'historiador Gener Gonzalvo i Bou i als doctors Enric Gallén i Montserrat Bacardí per la celeritat amb què han respòs les meves consultes i l'ajut que m'han proporcionat. Ara bé, tot i els esforços que hi he dedicat i les nombroses fonts consultades, alguns d'aquests traductors més actius segueixen en l'anonimat; espero poder arribar a identificar-los en investigacions futures.

2.3.4. Fonts emprades per a les editorials més actives en la traducció

A l'hora de presentar les editorials més actives pel que fa a l'edició de traduccions durant el període estudiat m'ha estat de gran ajuda la consulta del fons Bergnes de les Cases, dipositat a la Biblioteca de Catalunya, que m'ha permès accedir als catàlegs comercials de les editorials estudiades en aquest treball i així, juntament amb la informació recollida a la base de dades, identificar quines col·leccions dedicaven a la traducció. En aquest capítol també he pogut comptar amb la inestimable ajuda del doctor Manuel Llanas (director d'aquest treball) i les seves múltiples obres dedicades al món editorial a Catalunya (destaco entre totes *L'edició a Catalunya: el segle XX, fins a 1939*). Ja per acabar, la consulta dels paratextos d'alguns dels exemplars editats per les editorials estudiades m'ha permès trobar informació sobre col·leccions amb presència de traduccions que no apareixia als catàlegs comercials. És el cas, per exemple, de Les Edicions de l'Arc de Barà: no he pogut trobar cap catàleg comercial d'aquesta editorial, però a les solapes d'alguns dels llibres que va publicar apareix un llistat amb tots els volums editats fins al moment, així com també els títols en preparació.

3. Descripció de la base de dades

Per tal de poder consultar la base de dades, cal tenir instal·lat a l'ordinador el programa Microsoft Office Access 2003 o una versió superior. En el moment d'executar l'arxiu de la base de dades, s'activa el programa i apareix un llistat amb totes les classificacions disponibles: 'Traducció a Catalunya' inclou 2.836 entrades amb totes les traduccions identificades durant el període estudiat; a continuació apareixen nou classificacions més amb totes les traduccions pertanyents a una mateixa matèria (una per a cada gènere); les vuit següents inclouen les traduccions publicades en cadascun dels vuit anys que integren el període estudiat; a continuació n'apareix una amb totes les traduccions al català que he pogut identificar; ja per acabar, en dedico una a tots els traductors que consten a la base de dades i una altra als autors d'obres literàries.

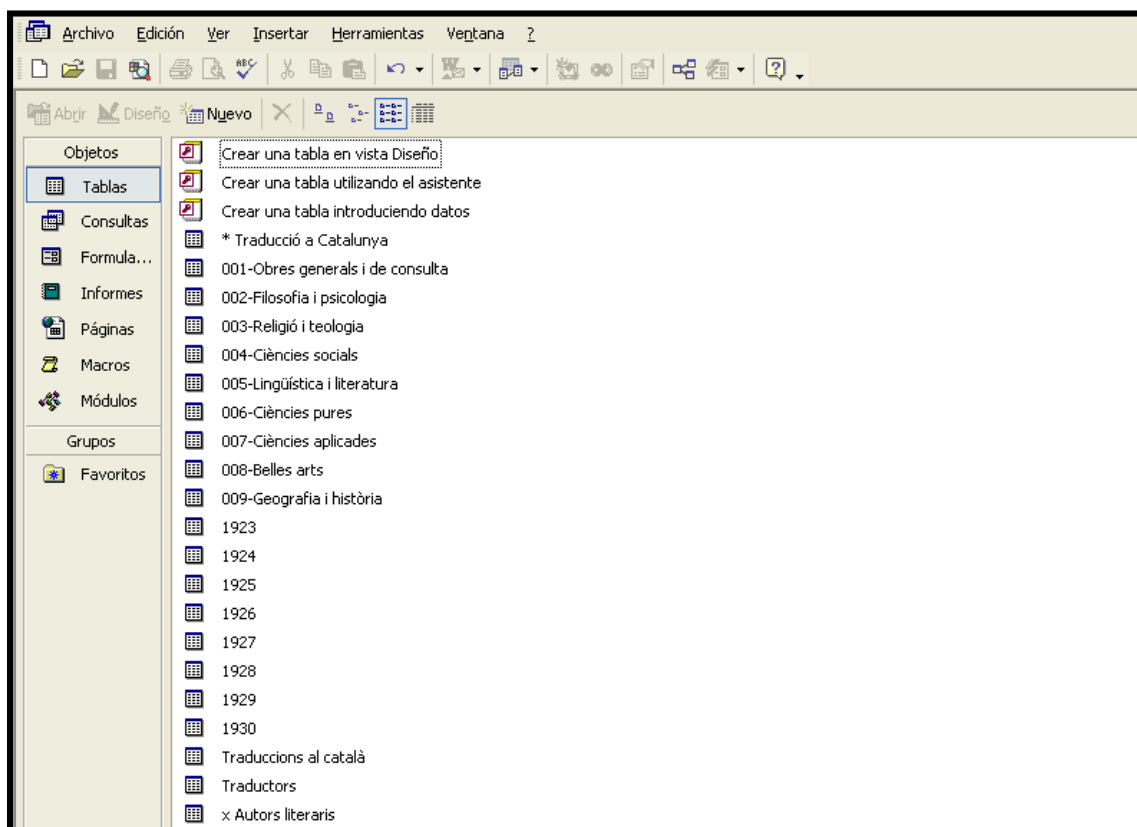

Figura 1: Finestra de Microsoft Office Access amb totes les classificacions disponibles

Cada entrada d'aquesta base de dades conté deu camps informatius:

- **IdTraducció:** de manera automàtica, el programa assigna un número a les diverses entrades segons l'ordre en què han estat introduïdes (en aquest cas, de l'1 al 2.851). En alguns casos, la numeració no és contínua: el programa té en compte les entrades

que s'han creat, no pas les que hi ha en total; si, per qualsevol motiu, se n'esborra una (per exemple, perquè es descobreix que correspon a una obra que realment no és una traducció), el número que tenia assignat es perd i no es dona a cap altra entrada.

Tenint en compte això, en la base de dades d'aquest treball he arribat a introduir 2.851 entrades i, després de diversos filtres, n'han quedat 2.836).

- **Autor:** aquí, introduït a partir del cognom, apareix el responsable principal de cadascuna de les obres registrades. En cas que l'autor s'amagui sota un pseudònim, l'introdueixo a la base de dades a partir d'aquest pseudònim (si he pogut identificar el nom real de l'autor, el poso a continuació entre claudàtors). Com ja comento en el capítol 2, tot i que sovint el nom d'aquests autors apareix traduït al castellà, he optat per mantenir la grafia del nom de fonts tal com apareix en les principals obres de referència.
- **Títol:** aquest camp recull el títol complet de totes les traduccions tal i com apareix en els diversos catàlegs (no l'adequo, per tant, a la normativa actual).
- **Lloc de publicació:** la localitat on s'han editat les diverses traduccions apareix en aquest camp. La pràctica totalitat de les traduccions identificades s'han editat, tal com reflecteix la base de dades, a Barcelona.
- **Editorial:** aquest camp recull el segell editorial responsable de la publicació de cadascun dels títols identificats.
- **Any:** any de publicació de cadascuna de les traduccions.
- **Traductor:** també a partir del cognom, aquí introduixo el responsable de la traducció de cadascun dels títols que consten a la base de dades.
- **Idioma:** espai destinat a indicar la llengua en què fou escrit originàriament cadascun dels títols entrats.
- **Observacions:** la informació complementària per a cadascun dels títols inclosos en la base de dades apareix en aquest camp. Generalment ofereixo dades com ara el responsable de la impressió, el format de l'obra, responsabilitats secundàries (si és que n'hi ha) o també la col·lecció a la qual pertany l'obra en qüestió.
- **Àrea temàtica:** tot i que en un primer moment feia constar aquesta informació dins el camp d'observacions, he cregut oportú obrir un camp independent destinat a recollir el gènere i subgènere temàtic al qual pertanyen les obres, perquè això permet accedir a partir de la matèria a les diverses entrades de la base de dades d'una manera més còmoda i senzilla.

IdTraducció	Autor	Títol	Lloc de publicació	Editorial	Any	Traductor	Idioma	Observacions	Àrea temàtica
2	Nepos, Corneli	Vides d'homes il·lustres	Barcelona	Fundació Bernat Metge	1923	Montoliu, Manuel de	Llatí	Revisió de Joaquim Balcells, Pompeu Fabra i Joan Estelrich. 310 pàgines (23x14).	Geografia i història. Biografia

Figura 2: mostra d'una entrada amb tots els camps informatius

Les classificacions de traductors i d'autors literaris s'estructuren d'una altra manera. Pel que fa als traductors, hi ha dos camps on consta, d'una banda, cadascun dels traductors que formen part de la base de dades i, de l'altra, els idiomes originals dels títols versionats; centrant-me en la classificació d'autors literaris, ofereix els següents camps informatius: autor, cronologia i observacions (principalment dades referents a pseudònims emprats per alguns dels autors).

Microsoft Office Access permet accedir a totes aquestes dades de diverses maneres. Hi ha la possibilitat de mostrar a la pantalla totes les entrades ordenades alfabèticament o numèricament¹³ a partir dels diversos camps; així, a part de visualitzar totes les traduccions a partir del seu número de registre, es poden ordenar alfabèticament per l'autor, l'editorial, el traductor, l'idioma o l'àrea temàtica. Per fer-ho, només cal clicar sobre el camp a partir del qual volem ordenar les dades i a continuació seleccionar la icona a la barra d'eines del programa.

¹³ Seria el cas dels camps **IdTraducció** i **Any**.

IdTraducció a C	Autor	Títol	Lloc de publicació
1379	Acremant, Germaine	¡A Orden ascendente	Barcelona
2334	Acremant, Germaine	Las de los sombreros verdes	Barcelona
2335	Adair, Cecil	Pais de ensueño	Barcelona
1627	Agustí, Sant	Confessions. Volum 1	Barcelona
1953	Agustí, Sant	Confessions. Volum 3	Barcelona
2000	Agustí, Sant	Confessions. Volum 4	Barcelona
2085	Agustí, Sant	Confessions. Volum 2	Barcelona
57	Aigueperse, Mathilde	A los diez y ocho años	Barcelona
1000	Aimard, Gustave	Los tramperos del Arkansas	Barcelona
1519	Akademie Huette	Manual del Ingeniero "Hütte"	Barcelona
659	Alanic, Mathilde	La solterona	Barcelona
2481	Alanic, Mathilde	Deber de hijo	Barcelona
1380	Albanesi, E. Mary	El casamiento de Margarita	Barcelona
960	Alcott, Louisa May	La provincianita que sueña en un amor	Barcelona
961	Alcott, Louisa May	Las mujercitas vanidosas	Barcelona
1304	Alcott, Louisa May	Los hijos de tía Pepita	Barcelona
1305	Alcott, Louisa May	Los hombrecitos entrometidos	Barcelona
1306	Alcott, Louisa May	Las mujercitas casadas	Barcelona
127	Alcover, Joan	Las mejores poesías (líricas)	Barcelona
742	Alessandri, Paolo Emilio	Manual Práctico de Farmacia	Barcelona
1732	Alfons Maria de Ligorio, Sant	Reloj de la Pasión, o sea Reflexiones afectuosas sobre los	Barcelona

Figura 3: visualització de les dades a partir de l'ordenació alfabètica del camp d'Autor.

Una altra opció és aplicar un filtre a la base de dades perquè només mostri aquelles entrades que compleixin uns requisits prèviament introduïts. Per fer això s'ha d'obrir la classificació desitjada i seleccionar la icona . D'aquesta manera s'activa una entrada amb tots els camps en blanc; ara només cal omplir aquells que ens interessin amb els criteris de cerca pertinents i fer clic a la icona .

Lloc de publicació	Editorial	Any	Traductor	Idioma
			"Scheppelmann, Theodor"	"Anglès"

Figura 4: cerca mitjançant un filtre dels títols traduïts de l'anglès per Theodor Schepplmann.

Fet això, el programa mostra totes les entrades que compleixen els criteris de cerca introduïts.

	IdTraducció a C	Autor	Títol	Lloc de publicació
▶	443	Locke, William John	Moordius y Compañía	Barcelona
	692	Williamson, Charles Norris; Wi	La dama del aire	Barcelona
	799	Curwood, James Oliver	El bosque en llamas	Barcelona
	800	Curwood, James Oliver	Los buscadores de oro	Barcelona
	801	Curwood, James Oliver	Los cazadores de lobos	Barcelona
	802	Curwood, James Oliver	Fuera de la ley	Barcelona
	818	Glyn, Elinor	El gran momento	Barcelona
	860	Curwood, James Oliver	Felipe Steele	Barcelona
	1040	Kyne, Peter Bernard	El primero de a bordo. Cappy ricks	Barcelona
	1431	Grey, Zane	Los jinetes de la pradera roja	Barcelona
	1445	Kyne, Peter Bernard	Cappy Ricks se retira. Lo cual no le impide volver siempre	Barcelona
	1447	Kyne, Peter Bernard	El triunfador. Un relato que enseña a serlo	Barcelona
	1587	Glyn, Elinor	El gran momento	Barcelona
	1589	Grey, Zane	Los caminantes del desierto	Barcelona
	1590	Grey, Zane	El camino del arco iris	Barcelona
	1851	Glyn, Elinor	El gran momento	Barcelona
	1859	Grey, Zane	Río perdido	Barcelona
	1878	Locke, William John	La sombra alargada. Mordius y Compañía	Barcelona
	1985	Grey, Zane	Nevada	Barcelona
	2324	Salomon, Julian Harris	Arte y costumbres de los pieles Rojas	Barcelona
	2358	Curwood, James Oliver	Felipe Steele	Barcelona
	2360	Curwood, James Oliver	El valor del capitán Plum	Barcelona
	2380	Glyn, Elinor	El gran momento	Barcelona

Figura 5: resultats de la cerca anterior.

D'aquesta manera, és possible accedir, per exemple, a totes les obres editades per una única editorial, a les que pertanyen a un gènere concret o a les que ha escrit un autor determinat. De la mateixa manera, tal com es pot veure en l'exemple de les figures 4 i 5, és possible fer cerques combinades de dos o més camps informatius, fet que facilita molt l'accés a la informació que conté la base de dades a l'hora d'estudiar-la des de diversos punts de vista (com faig, per exemple, en els capítols 5, 6 i 7 d'aquest treball).

Per tancar aquest capítol, en futures recerques tinc previst modificar el format d'aquesta base de dades per tal de fer-la accessible a través de la xarxa sense necessitat de tenir cap programa informàtic específic instal·lat, així com també programar un motor de cerca més personalitzat i amb més opcions, que permeti combinar els diversos camps informatius d'una manera més eficient i flexible que els filtres de Microsoft Office Access.

4. Marc històric i jurídic

4.1. Marc històric

Miguel Primo de Rivera Orbaneja, capità general de Barcelona, va declarar l'estat de guerra i la supressió de la Constitució de 1876 la nit del 12 al 13 de setembre de 1923. Posteriorment, el dia 13 va publicar al *Diario de Barcelona* un manifest¹⁴ dirigit al país i a l'exèrcit espanyols on s'alçava contra el Govern de Madrid presidit per García Prieto, amb l'objectiu, en paraules del dictador, de 'salvar la Pàtria' dels mals que l'afectaven, com ara els actes de "terrorisme, propaganda comunista, impietat, agitació separatista, desordre financer, corrupció política, qüestió del Marroc...". Amb aquesta acció s'iniciava un directori inicialment provisional (havia de durar tres mesos, però es va allargar fins el 1930) que posava fi al règim liberal de parlamentarisme i alternança de partits de la Restauració. Vegem a continuació un fragment del manifest en el qual Primo de Rivera exposa alguns dels motius que el porten a alçar-se contra el Govern:

No tenemos que justificar nuestro acto, que el pueblo sano le manda e impone. Asesinatos de prelados, ex gobernantes, agentes de autoridad, patronos, capataces y obreros; audaces e impunes atracos, depreciación de moneda, francachela de millones de gastos reservados, sospechosa política arancelaria por la tendencia, y más porque quien la maneja hace alarde de descocada inmoralidad, rastreras intrigas políticas tomando por pretexto la tragedia de Marruecos, incertidumbre ante este gravísimo problema nacional, indisciplina social, que hace el trabajo ineficaz y nulo; precaria y ruinosa la producción agrícola e industrial; impune propaganda comunista, impiedad e incultura, justicia influida por la política, descarada propaganda separatista, pasiones tendenciosas alrededor del problema de las responsabilidades, y..., por último, seamos justos, un solo tanto a favor del Gobierno, de cuya savia vive hace meses, merced a la inagotable bondad del pueblo español, una débil e incompleta persecución al vicio del juego.

Quines repercussions va tenir el directori a Catalunya? Quin impacte va tenir en la producció editorial (el tema central d'aquest treball)? Intentaré respondre aquestes i d'altres qüestions en aquest capítol; abans, però, considero bàsic remuntar-me una mica en el temps i intentar identificar els motius que van portar a aquest alçament militar.

Durant les dues primeres dècades del segle XX el sistema monàrquic parlamentari de la Restauració vivia una profunda crisi en la majoria d'àmbits. Tal com exposa l'historiador J. Maria Roig i Rosich (1992, 11-27) a la seva obra dedicada a la dictadura de Primo de Rivera, els motius principals per explicar aquesta crisi eren (a) la guerra al

¹⁴ Als apèndix del treball n'inclou una transcripció completa.

Marroc, **(b)** els problemes d'ordre públic, **(c)** la inestabilitat política i **(d)** el creixement del catalanisme. A continuació em dispenso a parlar-ne més detalladament.

a) La crisi de la Restauració: la Guerra del Rif

El 1912 Espanya va establir el seu protectorat al Marroc. Ja des d'un primer moment va haver de fer front a nombroses rebel·lions a la zona, de manera que s'iniciava un conflicte llarg i de difícil solució. L'episodi de rebel·lió més notable fou, probablement, el d'Anual: un cop arrasades diverses posicions avançades espanyoles, el 22 de juliol del 1921 i després d'un dia de setge els rebels liderats per Mohammed Abd al-Karim van fer fugir l'exèrcit espanyol del campament d'Anual, on es concentrava gran part del destacament al Rif. Els pocs supervivents (uns 3.000 rebels van eliminar un destacament de 13.000 soldats durant la fugida) es van refugiar al Mont Arruit i, després de dues setmanes de setge, van ser vençuts. D'aquesta manera, la zona va quedar en mans dels rebels (inclosa Melilla). L'exèrcit espanyol només contemplava una possible sortida honrosa al conflicte: una victòria militar total. Per això va demanar a l'Estat una inversió de recursos encara més elevada dels que ja s'havien destinat a la campanya. Aquestes demandes, però, no van trobar la complicitat ni de la població, ni de la classe política: la guerra suposava una font inesgotable de pèrdues humanes i econòmiques i no oferia cap mena de contrapartida, perquè la zona era molt pobre; d'altra banda, la classe política començava a reclamar responsabilitats sobre les desfetes al Marroc. Fruit d'aquestes reclamacions es va redactar l'*Expedient Picasso*,¹⁵ on es posava de manifest els errors comesos en les operacions militars al Marroc (fins i tot apareixia la figura d'Alfons XIII entre els responsables), però per pressions judicials i ministerials es defugia i s'exposava de manera ambigua les responsabilitats polítiques. Fos com fos, el conflicte al Marroc posava en dubte el prestigi i la legitimitat de l'exèrcit, la classe política, les institucions de govern i fins i tot la figura del rei. L'alçament de Primo de Rivera va impedir, però, que s'arribés a debatre l'*Expedient Picasso* al Parlament.

¹⁵ Es va crear una comissió al congrés amb l'objectiu d'elaborar un informe que aclarís les responsabilitats militars i civils a Anual. El director d'aquesta comissió era el general Juan Picasso González, que va donar nom al redactat final.

b) La crisi de la Restauració: l'ordre públic

En paraules de Francesc Cambó (1929), “la dictadura espanyola nasqué a Barcelona, la creà l’ambient de Barcelona”. Les dues primeres dècades del segle XX van ser molt conflictives a la capital catalana, que va viure diversos episodis marcats per la violència social: la Setmana Tràgica (del 25 de juliol al 2 d’agost de 1909) n’és un clar exemple, així com també els desordres generats per l’acabament de la Primera Guerra Mundial i la crisi industrial que se’n va derivar, marcats pel fenomen del pistolisme (això és, la contractació d’assassins a sou per eliminar figures destacades de l’altre bàndol). Amb el final de la Guerra els compradors internacionals van començar a desaparèixer, les exportacions van caure dràsticament i l’activitat industrial es va frenar. Paral·lelament, les condicions laborals eren cada cop més dolentes i les tensions entre la classe obrera (cada com més radicalitzada i propera a l’anarcosindicalisme) i la patronal augmentaven. Les conseqüències de tot aquest procés no es van fer esperar i van començar a produir-se de manera sistemàtica tota mena d’aldarulls. Els obrers protestaven per la seva situació mitjançant vagues (l’exemple més clar és la vaga de La Canadencia) i, en ocasions, actes de vandalisme, terrorisme i pistolisme; la patronal responia declarant locauts i recorrent també al pistolisme; al seu torn, les autoritats optaven per declarar contínuament l’estat de guerra a la ciutat. La situació era insostenible, fet que explica que l’arribada d’un dictador amb la promesa de posar fi a la inestabilitat no trobés gairebé oposició dins la societat del moment.

c) La crisi de la Restauració: inestabilitat política

La restauració de la dinastia borbònica el 1874 i la instauració d’un sistema polític basat en el torn al poder dels dos partits principals (el conservador i el liberal) va obrir una etapa d’estabilitat caracteritzada per l’alternança entre Antonio Cánovas del Castillo (conservador) i Práxedes Mateo Sagasta (liberal) en el càrrec de president del Govern.¹⁶ L’assassinat de Cánovas el 1897 i la mort de Sagasta el 1903 va suposar, però, la desaparició dels dos pilars en què s’aguantava el sistema i l’inici de la seva fi. Així doncs, la situació política va anar empitjorant progressivament, de manera que les institucions es mostraven incapaces d’afrontar conflictes com ara la pèrdua de les colònies, el desordre social de què parlava abans o les desfetes militars al Marroc. La imatge i la credibilitat de les classes polítiques i del sistema estava molt deteriorada, els

¹⁶ Aquesta alternança no era realment democràtica: el rei designava un govern i posteriorment es feia unes eleccions per tal que aquest govern tingués una majoria parlamentària suficient. Era habitual recórrer a pràctiques caciquistes i fraudulentas per assegurar els resultats del sufragi.

governos eren inestables,¹⁷ sovint corruptes i es mostraven inoperants a l'hora d'actuar. Per fer front a aquesta situació, el 7 de desembre de 1922 va pujar al poder un govern de concentració liberal presidit per Manuel García Prieto, amb l'objectiu principal de regenerar el sistema i refer la imatge de les institucions.¹⁸ L'alçament de Primo de Rivera, però, va posar fi a tot aquest procés reformador que tot just s'havia començat a posar en marxa.

d) La crisi de la Restauració: el catalanisme polític

Una de les grans obsessions del règim de Primo de Rivera va ser la lluita contra qualsevol símbol o element d'identitat nacional que no fos de l'espanyola. De fet, l'expressió del catalanisme va ser un dels factors clau per explicar l'enfonsament del sistema polític de la Restauració i l'establiment del directori militar. Durant els primers anys del segle XX el partit que liderava el moviment catalanista era la Lliga Regionalista (fundada el 1901), de caire monàrquic i conservador i que comptava amb importants personalitats com ara Prat de la Riba, Francesc Cambó i Josep Puig i Cadafalch. Entre d'altres accions, el 1906 la Lliga va impulsar la creació de la Solidaritat Catalana (una candidatura catalanista unitària per fer front a l'Estat centralista) i va afavorir la instauració de la Mancomunitat de Catalunya (1914). La fi de la Primera Guerra Mundial va coincidir amb un període de radicalització de les postures catalanistes. La Lliga continuava sent el partit majoritari, però, tal com constata Josep Termes (1987, 309), mostrava símptomes de feblesa i divisió: feia anys que participava en la política estatal, fet que provocava que perdés seguidors (i també el control) dins una societat catalana cada cop més convulsa (en parlo en aquest capítol); a més, dins les joventuts del partit es va gestar la creació d'Acció Catalana, una escissió que defensava un nacionalisme més radical i el contacte amb els moviments similars sorgits en d'altres regions (com ara Galícia o el País Basc). D'altra banda, apareixien nous partits catalanistes que amenaçaven l'hegemonia de la Lliga: l'any 1919 Francesc Macià va fundar la Federació Democràtica Nacionalista, favorable a l'autogovern dels pobles, però que no va tenir gaire èxit a les urnes. Macià ho va tornar a intentar l'any 1922 amb la fundació d'Estat Català, partit catalanista radical que contemplava la via militar com una opció a l'hora d'assolir l'autogovern. El 1923 es va crear la Unió

¹⁷ Als apèndixs incloc una cronologia amb tots els presidents de la Restauració i la seva afiliació política: en els 20 anys que van transcórrer des que Alfons XIII va pujar al tron fins a l'alçament militar de Primo de Rivera hi va haver 32 governs encapçalats per 16 presidents diferents.

¹⁸ Com ja he explicat abans, va impulsar accions com ara la redacció de l'*Expedient Picasso*.

Socialista de Catalunya, amb l'objectiu de promoure el socialisme universal democràtic i reformista català. Fos com fos, a les portes de l'alçament militar el ventall de partits catalanistes era cada cop més nombrós i anava des de les opcions més moderades a les més radicals, fet que, unit a l'agitació social que imperava a Catalunya, preocupava molt l'Estat centralista (i també els estaments militars).

El cop d'estat de Miguel Primo de Rivera: primeres reaccions

La conjuntura de l'any 1923 era insostenible. Davant això Primo de Rivera va optar per declarar l'estat de guerra, suprimir el sistema constitucional i instaurar un govern militar que havia de servir per regenerar la situació a España.

En contra del que podria semblar, en un primer moment l'alçament va trobar molt poca resistència, fins i tot a Catalunya. Per als militars suposava la fi de tot el procés engegat amb l'*Expedient Picasso* i una oportunitat de tornar a ocupar un primer pla; l'opinió pública, cansada dels danys provocats pel terrorisme als carrers, els costos de la guerra al Marroc i la ineficàcia dels polítics, tampoc s'hi va oposar; les classes i els partits polítics de tendències conservadores fins i tot el van rebre amb simpatia (era una oportunitat de tornar a imposar la pau social als carrers i també a les fàbriques); si es té en compte que, tal com constata Roig Rossich (1992, 33), un dels pilars de la idea de pàtria que tenia Primo de Rivera era la religió, no és estrany que l'estament eclesiàstic, sobretot aquells individus de tendència més conservadora i monàrquica, acceptés les seves tesis ja de bon principi. Pel que fa a la monarquia, Alfons XIII es va mostrar des d'un primer moment comprensiu amb l'alçament i li va donar suport, fins al punt que va encarregar formar govern a Primo de Rivera (el monarca era una de les figures que sortia malparada en l'*Expedient Picasso*, de manera que el directori li permetia una fugida endavant).

La dictadura de Primo de Rivera: principals actuacions

El directori es va desenvolupar en dues etapes: d'una banda, el directori militar (1923-1925) i, de l'altra, el directori civil (1925-1930). Durant la primera etapa Primo es va nomenar ministre únic i va portar a terme diverses actuacions per resoldre els problemes que, tal com explicava en el manifest del dia 13 de setembre, l'havien dut a fer l'alçament militar.

En primer lloc hi havia la qüestió de la guerra al Marroc. Tot i que al principi s'havia mostrat favorable a abandonar el conflicte (Pérez 1996, 82), Primo de Rivera va optar finalment per la intervenció militar. Emmarcat dins una acció coordinada amb França, el 1925 es va portar a terme el desembarcament d'Alhucemas i es va aconseguir posar fi a la resistència d'Abd al-Krim, que es va entregar a les tropes franceses. D'aquesta manera Primo de Rivera va obtenir un dels seus èxits més sonats i va posar punt i final al problema del protectorat del Marroc.

En segon lloc hi havia els greus conflictes d'ordre públic a Barcelona. Per solucionar aquest problema el dictador va optar per posar en pràctica una política de mà dura. Per començar, en el moment de protagonitzar l'alçament militar va declarar l'estat de guerra i la suspensió de les garanties constitucionals per tal de poder controlar la situació amb més facilitat. A més, per eradicar el fenomen del pistolisme i del terrorisme al carrer va aplicar fortes mesures de persecució i repressió de les accions sindicals, sobretot de les de caire anarquista (n'és un exemple la prohibició de la CNT).

En tercer lloc hi havia l'assumpte del catalanisme. En un primer moment Primo de Rivera no es va mostrar contrari als moviments nacionalistes i fins i tot parlava d'un cert regionalisme en les seves intervencions (molt probablement per això la Lliga Regionalista no s'hi havia mostrat obertament contrària). Ben aviat, però, va canviar d'opinió i va optar per un anticatalanisme clar. Així doncs, va intentar fer créixer el moviment espanyolista a Catalunya i va actuar contra els partits catalans (la majoria van congelar la seva activitat o van passar a la clandestinitat). Tal com explica Termes (1987, 311), també és destacable el fet que va situar governadors de procedència militar a totes les províncies catalanes, els quals van clausurar entitats de tota mena¹⁹ (fins i tot culturals o de lleure), van imposar el castellà en tots els àmbits públics, van restringir el català al terreny privat, van perseguir les mostres de cultura popular i van prohibir els símbols nacionals de Catalunya. Seguint amb aquest llistat de mesures contra el catalanisme, el 12 de gener de 1924 el directori va dissoldre les antigues Diputacions i va anar arraconant i minant la Mancomunitat, fins que el 1925 la va suprimir definitivament. Tot i que la seva funció principal no era la de lluitar contra les mostres de catalanitat, també es va instaurar la censura en la premsa i la impremta (en parlo més endavant dins aquest mateix capítol). Totes aquestes actuacions es portaven a terme

¹⁹ N'és un clar exemple l'episodi del Col·legi d'Advocats de Barcelona: el governador civil en va destituir la Junta perquè publicava el seu anuari en català i s'havia negat a deixar de fer-ho.

amb el pretext d'enfortir l'Estat unitari, però posaven de manifest el caràcter clarament anticatalà/antinacionalista del directori militar.

Davant d'aquesta situació, l'opinió pública a Catalunya pel que fa al directori va canviar totalment: lluny de desaparèixer, els moviments catalanistes van anar guanyant força i van impregnar totes les capes de la població. D'altra banda, el món editorial es va convertir en una via d'escapament a la repressió del directori i les publicacions periòdiques de tot tipus van començar a augmentar, així com també les editorials (en són exemples la Fundació Bernat Metge, la Llibreria Catalònia, les Edicions Proa o, sobretot, l'Editorial Barcino,²⁰ totes nascudes en aquest moment històric). Una mostra d'aquest paper del món editorial en la lluita contra el règim ens l'ofereix l'exposició del llibre en català que es va celebrar a Madrid el desembre de 1927, promoguda per Cambó, gestionada per Joan Estelrich i que va rebre el suport d'intel·lectuals espanyols com ara Giménez Caballero, Menéndez Pidal, Ortega y Gasset o Azorín, entre d'altres.

El 1925, en un intent d'institucionalitzar la dictadura, es va passar del directori militar a un directori civil. Amb l'objectiu principal de substituir completament i definitiva l'antic sistema de la Restauració, el mateix any 1925 es va crear Unión Patriótica, un partit únic que havia de desenvolupar el paper dels dos partits tradicionals (liberal i conservador); per substituir les Corts es va organitzar una Asamblea Nacional Consultiva i, finalment, es va redactar un esborrany del que havia de ser la constitució de la dictadura. Ara bé, factors com ara la manca de solidesa d'aquestes institucions i una oposició al règim cada cop més important van portar al fracàs aquestes iniciatives.

La dictadura de Primo de Rivera: la caiguda del règim

Durant els primers anys es va mantenir el consens inicial que hi havia hagut durant l'alçament militar de Primo de Rivera: el dictador no havia complert la promesa d'instaurar un règim provisional, però havia actuat contra els problemes importants que tenia el país i n'havia solucionat alguns (el conflicte del Marroc, per exemple). A més, els grups opositors estaven força dividits i això feia que no poguessin exercir gaire pressió al directori.

²⁰ Per a més informació sobre aquestes i d'altres editorials, vegeu el capítol 7, dedicat a les editorials més actives pel que fa a publicació de traduccions durant la dictadura de Primo de Rivera.

Ara bé, amb el pas dels anys i després d'algunes de les mesures aplicades, aquest suport inicial que havia rebut Primo de Rivera es va anar convertint en crítiques i descontentament, de manera que els moviments opositors en tots els àmbits de la societat van començar a créixer i es van anar radicalitzant progressivament. Un bon exemple d'això el trobem en la posició adoptada per la burgesia catalana, que en un primer moment havia vist en la figura del dictador l'oportunitat de retornar la calma social al país i de fer avançar la descentralització de la política estatal, però que va canviar de postura quan va comprovar que la política de Primo de Rivera era encara més centralista que l'anterior, fins al punt que perseguia qualsevol mostra de catalanitat, encara que fos cultural (n'he exposat alguns exemples en el punt anterior). Va passar una cosa similar amb les classes obreres, que es van anar distanciant del dictador i radicalitzant com a resultat d'unes condicions laborals que continuaven sent molt dolentes i de la repressió i persecució que rebien les associacions sindicals. La situació econòmica tampoc va jugar a favor del règim, perquè el model aplicat era molt limitat, impositiu i deficitari. M. Teresa Pérez Picazo (1996, 93) identifica tres problemes bàsics pel que fa a l'economia, que són l'absència de reformes en l'agricultura, la burocratització del sistema i el creixent dèficit comercial. Així doncs, no és gens estrany que l'economia espanyola no pogués fer front a la crisi mundial del 1929 i també s'enfonsés. Ja per acabar, les classes polítiques també s'anaven reorganitzant i posaven en dubte el sistema dictatorial i fins i tot la institució de la monarquia.

L'any 1929, doncs, Primo de Rivera era qüestionat per la pràctica totalitat de la societat (classes polítiques, burgeses, obreres, intel·lectuals...), però també començava a ser mal vist per alguns sectors de l'estament militar. Davant aquesta situació, Alfons XIII, que temia que la impopularitat del dictador l'arrossegés també a ell, va forçar la dimissió de Primo de Rivera el 27 de gener de 1930 i va situar al capdavant del Govern el general Berenguer per portar a terme un procés de retorn a la legalitat constitucional. El monarca, però, no va aconseguir el seu objectiu: les principals forces polítiques s'havien unit i començaven a preparar les bases per a la proclamació d'una república i la convocatòria d'unes corts constituents.

4.2. Marc jurídic

Un cop analitzat el context històric d'aquest treball de recerca, considero important exposar també la legislació relacionada amb la premsa i la impremta aplicable durant el període estudiat.

La llei de premsa i impremta vigent durant la dictadura de Primo de Rivera era la *Ley de Policía de Imprenta* de 1883,²¹ promulgada per un govern de Práxedes Mateo Sagasta. Aquesta llei era, potser, la més liberal i oberta fins al moment i s'oposava totalment a l'anterior, fortament preventiva i en la qual es tipificava un bon nombre de delictes d'impremta, als quals corresponia una legislació i uns tribunals especials.

Ja en el primer article de la Llei es posava de manifest aquest caràcter liberal i no preventiu de què parlo. Per garantir l'aplicació del dret reconegut a l'article 13 de la Constitució de 1876, això és, el dret a expressar idees lliurement (*“todo español tiene derecho: de emitir libremente sus ideas y opiniones, ya de palabra, ya por escrito, valiéndose de la imprenta o de otro procedimiento semejante, sin sujeción a la censura previa”*), la Llei definia allò que podia ser considerat imprès. Vegem aquest article en qüestió:

Para el ejercicio del derecho que reconoce a todos los españoles el párrafo segundo del art. 13 de la Constitución de la Monarquía y para los efectos de la presente ley, se considera impreso la manifestación del pensamiento por medio de la imprenta, litografía, fotografía o por otro procedimiento mecánico de los empleados hasta el día, o que en adelante se emplearen para la reproducción de las palabras, signos y figuras sobre papel, tela o cualquiera otra materia.

Tot i que molts dels articles se centraven en la fundació, representació, publicació i legislació de diaris i publicacions periòdiques, també n'hi havia de referits al llibre imprès (segons l'article 4, *“todo impreso que, sin ser periódico, reúna en un solo volumen 200 o más páginas”*), com ara l'article 5, clarament en sintonia amb el ja esmentat caràcter general no preventiu de la Llei: *“La publicación del libro no exigirá más requisito que el de llevar pie de imprenta.”*

Pel que fa a qüestions de caire jurídic i legal, tal com ja diu Carlos Soria a *La ley española de Policía de Imprenta de 1883* (1982, 11-40), la nova llei alliberava la impremta d'una legislació especial, això és, negava l'existència d'una especialitat en els

²¹ Tal com ja he avançat en l'apartat 2.3.2. d'aquest treball, als apèndix n'hi ha una còpia.

delictes d'impremta i considerava que s'havien de jutjar en Tribunals ordinaris i segons el Codi Penal. Vegem-ne l'article 19:

Las infracciones a lo prevenido en esta ley, que no constituyan delito con arreglo al Código penal, serán corregidas gubernativamente con las mismas penas que éste señala para las faltas cometidas por medio de la imprenta.

Ara bé, amb el pas del temps, diverses circumstàncies van provocar que s'anessin limitant i suspentent les llibertats i avenços que contemplava la Llei. Relacionat amb això, el 22 de setembre de 1886 es va declarar l'estat de guerra per eliminar un moviment pro-republicà dirigit pel Brigadier Villacampa i que havia esclatat a Madrid el 19 de setembre. Durant 23 dies, les qüestions relacionades amb la premsa i l'impremta van passar a dependre directament de les autoritats militars.

Una altra mostra de limitació de les disposicions de la Llei de 1883 es va produir el 1893 com a conseqüència de la guerra de Melilla. En aquest cas, el Consell de Ministres va aprovar unes mesures especials que restringien la informació que es podia oferir sobre el conflicte. D'aquestes mesures en podria destacar unes quantes: l'única versió veritable i oficial sobre els fets era la que sortia dels despatxos de l'autoritat superior de Melilla i a tota informació que en divergís se li podia aplicar el Codi Penal; les infraestructures telegràfiques que comunicaven Melilla i Almeria només estaven al servei oficial i no es podia enviar per telègraf a la península notícies que no seguissin la versió oficial; o es podia demandar aquelles persones físiques i jurídiques que, segons el parer dels serveis oficials, comunicessin informacions alarmants o que portessin desprestigi a l'exèrcit.

Desastres com ara la guerra de Cuba o el creixement del terrorisme i l'anarquisme també van comportar limitacions a la llibertat d'expressió que contemplava la Llei d'impremta de 1883, però el punt culminant d'aquest procés es va produir el 1906 amb l'aprovació de la

Ley de Jurisdicciones,²² els articles de la qual li eren clarament contraris.

L'origen més immediat d'aquesta Llei de Jurisdiccions l'hem de buscar el novembre de 1905, data en què la revista *Cu-cut!* va publicar aquest acudit de Joan G. Junceda que ironitzava sobre les contínues derrotes de l'exèrcit espanyol (el reproduïxo en la pàgina anterior).

La reacció de l'estament militar no es va fer esperar. La nit del 25 de novembre uns tres-cents o quatre-cents militars van destrossar i calar foc a la redacció del *Cu-Cut!*, van assaltar la Llibreria Bagunyà del carrer del Cardenal Casañas i també van arrasar els locals del diari *La Veu de Catalunya*. Tots aquests assalts es van portar a terme sense cap mena d'oposició de les forces d'ordre públic.

El pas següent va ser l'aprovació, el 23 de març de 1906, de la ja esmentada *Ley de Jurisdicciones*. En línies generals, la nova llei suposava la creació de dues noves formes delictives.

En primer lloc, es considerava delictes l'ultratge a la Nació (no cal dir quina) i als símbols nacionals, ja fos de paraula, ja fos per escrit. Vegem què disposava l'article 2 de la Llei:

Los que de palabra, por escrito, por medio de la imprenta, grabado, estampas, alegorías, caricaturas, signos, gritos o alusiones, ultrajaren a la Nación, a su bandera, himno nacional u otro emblema de su representación, serán castigados con la pena de prisión correccional.

En la misma pena incurrirán los que cometan iguales delitos contra las regiones, provincias, ciudades y pueblos de España y sus banderas o escudos.

En segon lloc, també passava a ser delictes la injúria i l'ofensa a l'exèrcit, ja fos, també, de paraula o per escrit. Vegem el redactat de l'article 3 de la Llei:

Los que de palabra o por escrito, por medio de la imprenta, grabado u otro medio mecánico de publicación, en estampas, alegorías, caricaturas, emblemas o alusiones injurien u ofendan clara o encubiertamente al Ejército o a la Armada o a instituciones, armas, clases o cuerpos determinados del mismo, serán castigados con la pena de prisión correccional.

Y con la de arresto mayor en sus grados medio y máximo a prisión correccional en su grado mínimo, los que de palabra, por escrito, por la imprenta, el grabado u otro medio de publicación instigaren directamente a la insubordinación en institutos armados o a

²² Als apèndix del treball n'hi ha una còpia.

apartarse del cumplimiento de sus deberes militares a personas que sirvan o están llamadas a servir en las fuerzas nacionales de tierra o de mar.

Aquestes injúries i ofenses a l'exèrcit eren competència directa dels tribunals militars, fet que entrava clarament en conflicte amb la Llei del 1883, que dictava que els delictes relacionats amb la impremta s'havien de jutjar en tribunals ordinaris. D'aquesta manera es tornava a reconèixer una especialitat en els delictes d'impremta, que a més s'havien de jutjar, com acabo de dir, en tribunals especials (en aquest cas, militars). Això quedava redactat en l'article 5 de la Llei de Jurisdiccions d'aquesta manera:

Los tribunales ordinarios de derecho conocerán de las causas que se instruyan por cualquiera de los delitos a que se refieren los artículos 1.º, 2.º y 4.º de esta ley, siempre que los encausados no pertenezcan al ejército de mar o de tierra y no incurrieren por el acto ejecutado en delito militar. De las causas a que se refiere el art. 3.º conocerán los tribunales del fuero de Guerra y Marina.

La dictadura de Primo de Rivera va suposar un altre cop frontal a la *Ley de Policía de Imprenta*. Ja he apuntat abans que el dictador va instaurar una censura (tant en l'àmbit oral com en l'escrit) que, tot i que en principi havia de ser temporal, es va acabar allargant durant tot el seu mandat. Com ja exposa Roig Rosich (1992, 434), mitjançant aquesta censura es pretenia donar una imatge pública idíl·lica i allunyada de la realitat de l'Estat i de la dictadura. La responsabilitat de la censura estava delegada als governs civils i això feia que sovint es produïssin arbitriarietats, favors, tractes intolerants, etc., precisament perquè no hi havia criteris unificats d'aplicació i el personal responsable no sempre era prou competent.

La censura es va aplicar d'una manera més dura i sistemàtica a la premsa. Relacionat amb això, es vigilava l'orientació amb què es tractaven alguns temes, com ara la crítica al govern i les institucions, els separatismes, les declaracions i desenvolupament de les vagues, les alteracions de l'ordre públic, els problemes de subsistència, els assumptes militars (com ara la guerra del Marroc), la situació política a Rússia, etc. Aquesta censura també abastava el material gràfic de les publicacions periòdiques. Val a dir, però, que, tal com constata Roig Rosich (1992, 436), la càrrega informativa dels diaris era prou elevada, perquè la censura actuava principalment sobre l'opinió i perquè, com ja he dit, ho feia de forma arbitrària i fins i tot contradictòria (en alguns diaris una notícia concreta se censurava, però en d'altres, no).

Pel que fa a l'àmbit editorial i del llibre, la censura era més tolerant en comparació a les publicacions periòdiques i, en ocasions, fins i tot arbitrària.²³ En un primer moment, es va instaurar la censura prèvia durant un curt espai de temps, però ben aviat es va considerar que els llibres eren poc influents i tenien una difusió escassa, sobretot si es comparaven a les publicacions periòdiques (Rosich 1992, 437-438), de manera que aquesta censura prèvia va desaparèixer i es va deixar com a últim recurs la recollida d'exemplars ja impresos. Tanmateix, hi havia una certa inseguretats entre els editors i impressors, que sovint optaven per l'autocensura o per l'edició en clandestinitat. Aquesta situació de certa permissivitat dels uns i cautela per part dels altres no va frenar, però, l'edició a Catalunya. Tot el contrari, va suposar un impuls per a la indústria editorial, sobretot en llengua catalana, perquè es veia com una iniciativa de lluita contra la repressió cultural i l'anticatalanisme de la dictadura i també perquè el públic lector creixia (n'he parlat en el punt anterior).

Com a síntesi final, la llei vigent per a les publicacions i edicions durant la dictadura de Primo de Rivera era la de 1883, una de les més lliberals fins el moment, però coartada per legislacions posteriors (com ara la Llei de Jurisdiccions de 1906) i per una censura dictatorial que era molt més tolerant i laxa amb el llibre que no pas amb la premsa.

²³ Tal com apunta Llanas (2005, 14-15) *El silenci de Catalunya*, de Francesc Cambó, fou censurat en un primer moment, però el 1930 se'n va permetre la publicació amb un únic canvi respecte a l'original: ara es titulava *Per la concòrdia*.

5. Llengües d'origen de les traduccions i gèneres traduïts

Un estudi de les traduccions publicades en una zona concreta durant un període determinat permet extreure informació que va més enllà de la catalogació d'una sèrie de títols que compleixin les condicions preestablertes. Des d'un punt de vista traductològic (i deixant de banda els títols i els autors traduïts), l'elaboració d'una base de dades com la que adjunto en aquest treball permet obtenir dades tan rellevants com ara els idiomes i cultures que han exercit més influència en un context determinat, les matèries més adaptades en aquest context o el pes que tenen els diversos idiomes originals dins aquestes matèries. En aquest capítol analitzo aquestes relacions entre idiomes i matèries que acabo d'esmentar mitjançant l'observació d'una sèrie de gràfiques elaborades a partir de la base de dades central del treball.

En primer lloc parlo dels idiomes traduïts durant el període 1923-1930. Tenint en compte la gran varietat de llengües originals que consten a la base de dades, per tal de poder obtenir uns resultats rellevants des d'un punt de vista quantitatiu, m'he centrat en les tres més traduïdes, per aquest ordre, el francès, l'anglès i l'alemany. Per a cadascun d'aquests idiomes analitzo la quantitat total de traduccions publicades, així com també l'evolució d'aquestes dades al llarg dels anys que conformen el període estudiat. En segon lloc em centro en el pes que té cada matèria dins el volum total de traduccions identificades. A l'hora de classificar aquestes matèries, he establert les següents categories basant-me en la Classificació Decimal Universal (CDU):

- 1- Obres generals i de consulta;²⁴
- 2- Pensament, filosofia i psicologia;
- 3- Religió i teologia;
- 4- Ciències socials;
- 5- Lingüística i literatura;
- 6- Ciències pures;
- 7- Ciències aplicades;
- 8- Belles Arts;
- 9- Geografia i història.

En tercer lloc, també he considerat oportú investigar les possibles relacions que s'estableixen entre els diversos idiomes i gèneres traduïts. Ja per acabar, dedico una

²⁴ Només hi contemplo les obres de tipus enciclopèdic.

secció a estudiar aquests tres mateixos punts però centrant-me només en les traduccions fetes al català.

La principal dificultat que se m'ha presentat a l'hora de completar aquest apartat ha estat, com ja apunto en el capítol 2, la manca de dades relacionades amb els idiomes originals ofertes per la *BGEH*: poques vegades especifica si el títol editat és o no és una traducció (s'ha de deduir pel nom de l'autor) i encara menys la llengua d'origen de l'obra. Per tal d'omplir aquest buit informatiu en la base de dades, he consultat les fonts enciclopèdiques i biogràfiques habituals, tot i que les més útils han estat els catàlegs en línia de diverses biblioteques (per exemple, el de la Biblioteca de Catalunya, el de la Biblioteca Nacional d'Espanya o el de la Biblioteca Nacional de França) i els cercadors d'internet com ara *Google*.²⁵ En aquests recursos he trobat dades biogràfiques dels autors d'aquestes obres, així com també dades relacionades amb la seva producció escrita; a partir d'aquesta informació he pogut determinar en alguns casos i aventurar en d'altres la llengua en què escrivien. Un cop acabat aquest procés, la desviació de les dades que ara oferiré s'ha reduït a la mínima expressió: així, de les 2.836 traduccions identificades, en només 44 no hi consta l'idioma original (això és, un 1'5% del total).

Abans de començar aquest comentari de llengües i matèries, però, he considerat oportú exposar mitjançant la figura 6 la distribució anual de les 2.836 traduccions identificades de 1923 a 1930: d'aquesta manera es pot comprovar l'evolució any per any de la recepció de traduccions a Catalunya i, alhora, es facilita l'estudi anual comparat dels idiomes més traduïts que porto a terme més endavant en aquest mateix capítol.

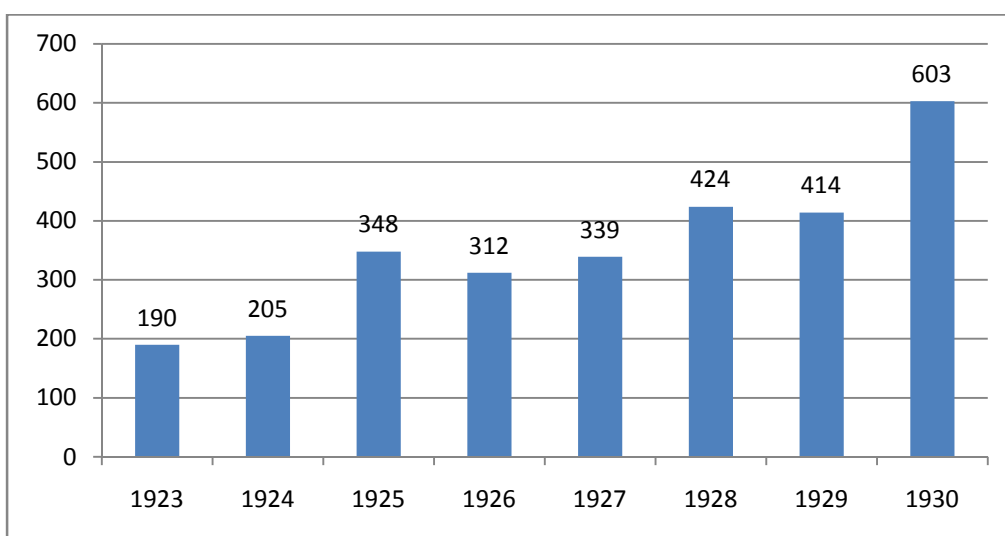

Figura 6: Distribució anual de les traduccions editades a Catalunya de 1923 a 1930

²⁵ Ho explico a l'apartat 2.3.1, dedicat a les fonts emprades per a l'elaboració de la base de dades.

A partir de l'observació d'aquesta figura es poden fer diverses indagacions. Des del meu punt de vista, n'hi ha dos que sobresurten: en primer lloc, la xifra de 2.836 versions en 8 anys evidencia el paper de la traducció com a eina de creació, importació i exportació cultural dins i entre les diverses comunitats; en segon lloc, com ja apunto en el capítol anterior (Marc històric i jurídic), l'ascens al poder de Primo de Rivera i la censura instaurada no frenen l'activitat editorial catalana, que de 1923 a 1930 viu un creixement notable i continuat (si agafem com a referència les traduccions, les publicades el 1930 tripliquen les de 1923).

Arribats a aquest punt, ara sí que em dispenso a comentar les gràfiques que vertebreren tot aquest capítol.

5.1. Llengües

Durant el període estudiat, tal com es desprèn de la figura 7, la llengua de partida més traduïda és el francès (931 obres, que suposen gairebé un 33% del total), seguida a poca distància per l'anglès (767 obres, un 27% del total) i per l'alemany en tercer lloc (593 títols, un 21% del total).

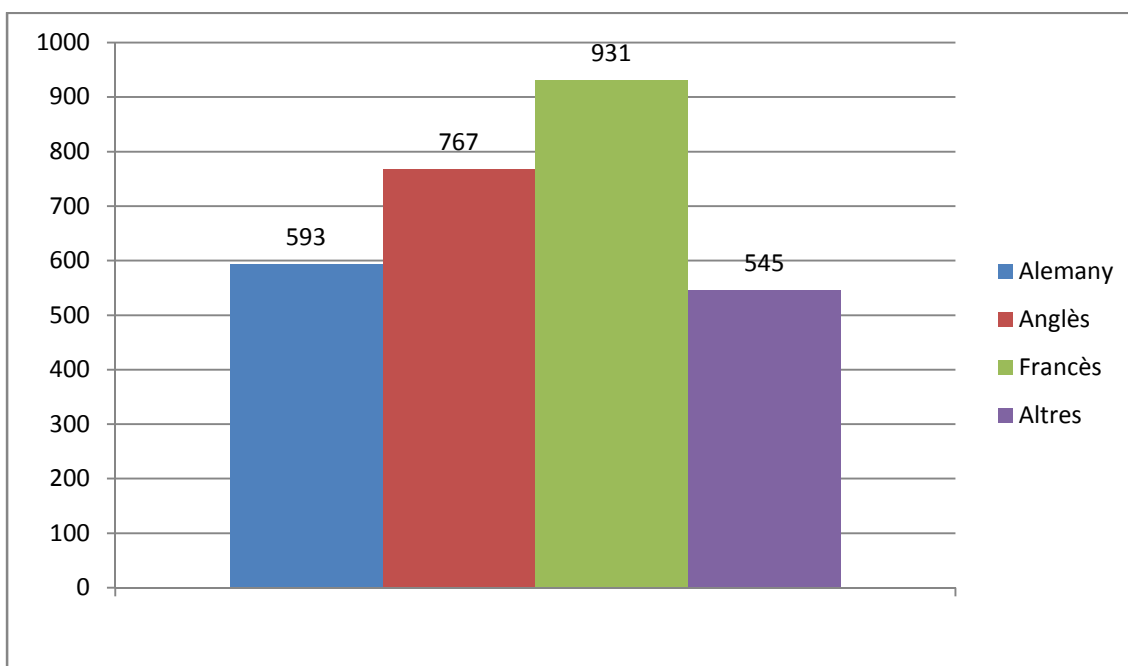

Figura 7: Idiomes de procedència dels títols traduïts (valors absoluts)

Sembla prou clar, doncs, que la llengua estrangera de referència cultural durant la dictadura de Primo de Rivera és el francès: és l'idioma més estudiat, la llengua de cultura més prestigiosa i, a més, permet la comunicació i la mediació entre usuaris de

diferents llengües (a més de ser la llengua més traduïda, en ocasions també s'empra per poder traslladar de manera indirecta obres escrites en llengües desconegudes pels traductors i traductores). La presència de l'anglès, com es pot veure a la figura 7, és notable, però no arriba als nivells del francès (tot i això, tal com exposo més endavant en aquest apartat, de 1923 a 1930 segueix una tendència a l'alça que el portarà a ser la llengua amb més títols traduïts al final del període estudiat): la introducció i el creixement de l'anglès com a llengua estrangera de referència no es produirà fins a la segona meitat del segle XX. D'altra banda, la gran presència de l'alemany com a llengua traduïda s'explica pel fet que és l'idioma dominant en les àrees d'especialitat científiques i tècniques (vegeu el punt 6.2).

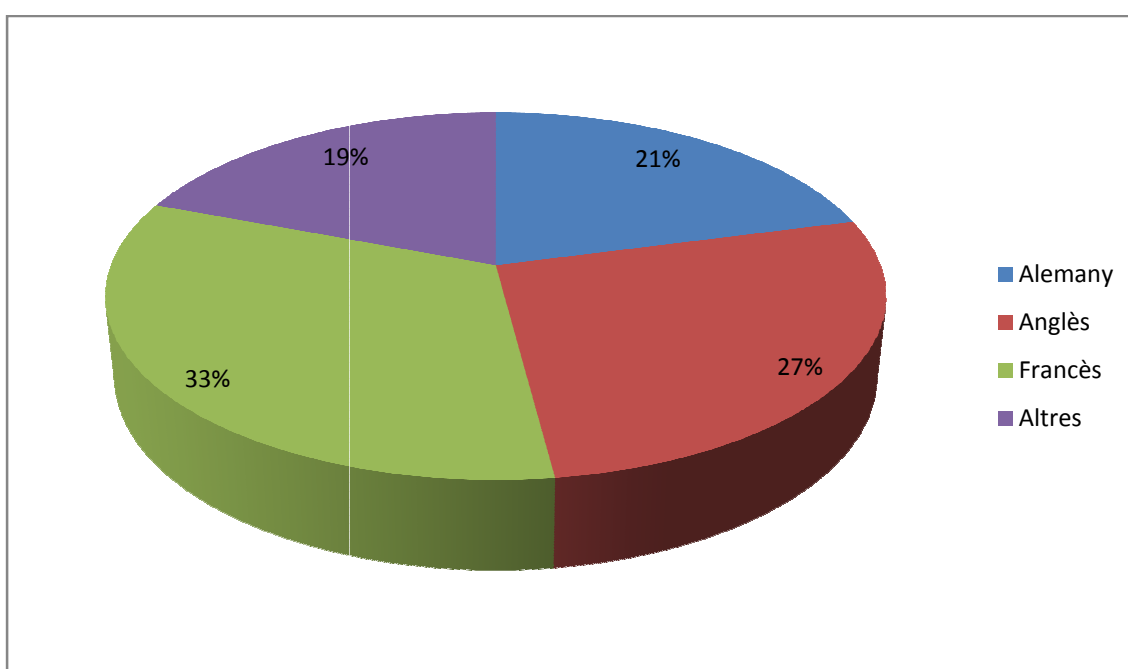

Figura 8: Idiomes de procedència dels títols traduïts (percentatges)

Seguint amb l'estudi, a la figura 8 faig una representació percentual de les dades de la figura 7: a primer cop d'ull es pot copsar que la immensa majoria de les obres traduïdes (un 81% del total) estan escrites originàriament en francès, anglès o alemany, mentre que només un 19% dels títols ho estan en les altres llengües (com ja he dit, sospito que les traduccions d'algunes d'aquestes altres llengües no sempre eren directes, sinó que es feien a partir d'una versió escrita en un dels tres idiomes principals, com podria ser el cas de diverses obres russes²⁶). Dins aquest 19% trobem idiomes com ara l'italià (164

²⁶ Tal com constata Ramon Pinyol (Pinyol: 1997), la primera traducció d'una novel·la russa al català va tenir lloc el 1886, però de manera indirecta (el traductor era Narcís Oller); probablement no fou fins la dècada dels 20 que Rudolf Slabý (en parlo en el capítol 6, dedicat als traductors) va fer les primeres versions directes del rus al català.

títols), el rus (85) i el català (75)²⁷ i, d'una manera més residual, el portuguès, el llatí, el grec, el suec, el danès, el polonès o el txec. Com a curiositat, a la base de dades també apareix algun títol escrit originalment en hindi, japonès, persa o sànscrit.

Un cop analitzats els valors del període complet, em centraré en cadascun dels anys que conformen el període 1923-1930. Així podré esbrinar l'evolució anual del nombre de trasllats de cadascuna de les tres llengües principals. Amb aquest objectiu (i a partir de la base de dades central d'aquest treball) he preparat una gràfica que compara el nombre total de traduccions del francès, l'anglès i l'alemany editades per any (figura 9),²⁸ així com també una altra que exposa les mateixes dades però des d'un punt de vista percentual (figura 10).

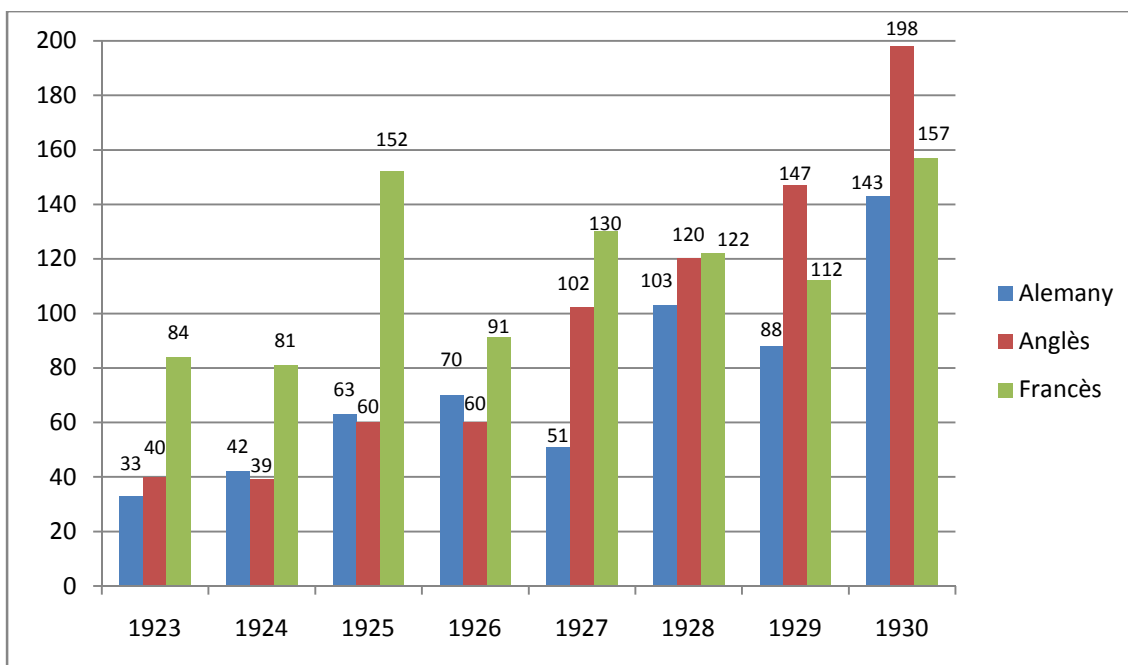

Figura 9: Gràfica comparada de les llengües més traduïdes per any (valors absoluts)

²⁷ Evidentment es tracta de versions a l'espanyol.

²⁸ En ocasions, a la base de dades no consta l'any d'edició d'alguns dels títols (tot i consultar diverses fonts, no sempre m'ha estat possible identificar-lo). Per això, si sumem les dades per a cada idioma que ofereix la figura 9 veurem que les xifres totals no coincideixen completament amb les de la figura 7, corresponents al període complet.

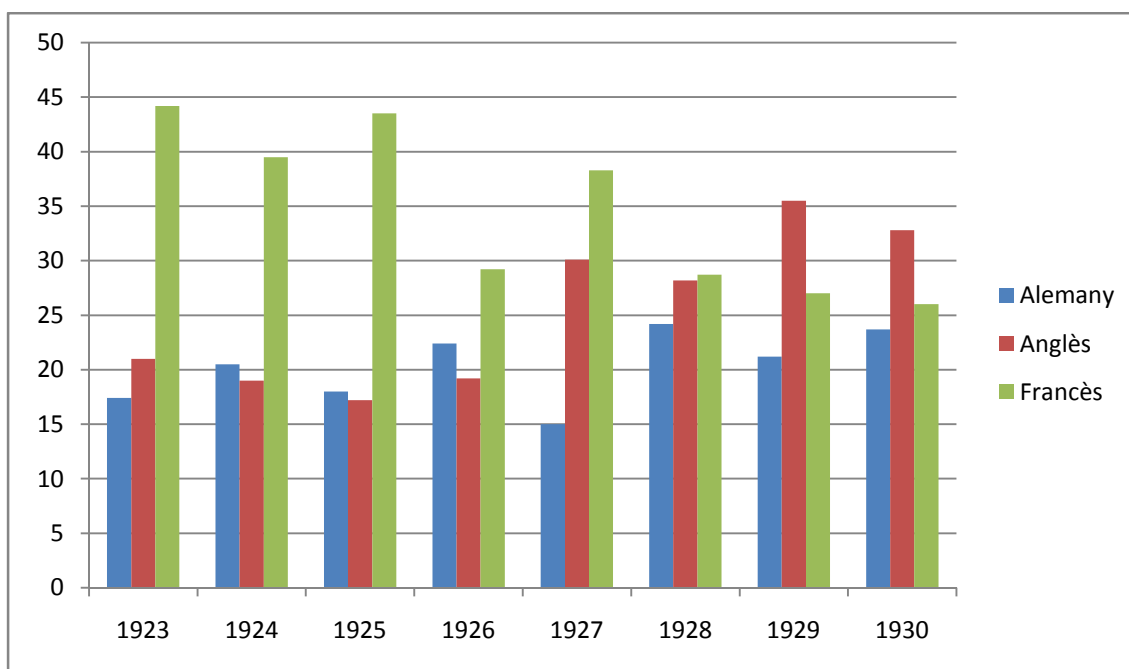

Figura 10: Gràfica comparada de les llengües més traduïdes per any (percentatges)

L'any 1923 la llengua més traduïda és, amb diferència, el francès, amb 84 obres publicades (un 44'2% dels 190 títols identificats aquest any). L'anglès ocupa la segona posició a força distància (40 títols, que suposen un 21%) i a continuació se situa l'alemany (33 versions, un 17'4% del total anual).

Tal com posa de manifest la figura 6, el 1924 es produeix un petit increment en el volum total de versions publicades, que se situa en 205 (un nou índex que referma el poc impacte de la censura en l'edició a Catalunya). Tornant a les figures 9 i 10, la base de dades recull 81 versions del francès (un 39'5% del total), 39 de l'anglès (19%) i 42 de l'alemany (20'5%). Si es comparen aquestes dades amb les de l'any anterior, es pot detectar una important diferència: ara la segona llengua més traduïda és l'alemany (com ja comentem més endavant, principalment gràcies a les obres científiques i tècniques), una tendència que es mantindrà fins l'any 1927.

El fet més destacable de l'any 1925 és el gran increment que es produeix en el nombre de versions publicades, que passa de les 205 de 1924 a 327. Durant aquest any es confirma la tendència de l'any anterior: el francès encara és la llengua més traduïda, ara amb 152 títols (un 43'5% del total anual), a continuació se situa l'alemany (63 títols, això és, un 18%) i en tercer lloc l'anglès, que retalla la distància amb l'alemany (60 títols, un 17'2%). Aquest creixement que es produeix durant els primers anys del període estudiat pel que fa a l'edició de traduccions coincideix amb la fundació d'un bon nombre d'editorials que dediquen una part important del seu catàleg (o fins i tot

completament) a la traducció, fet que, més que probablement el podria explicar. És el cas, per exemple, de segells com ara Juventud, B. Bauzá, la Fundació Bernat Metge, Barcino o la Llibreria Catalònia (totes fundades entre 1920 i 1925) i, també, de la Sociedad General de Publicaciones (fundada molt abans, pels volts del 1909, però que no comença a publicar llibres de manera regular fins a aquestes dates) o Cervantes (es trasllada a Barcelona als inicis de la dècada dels 20).²⁹

El 1926 la situació es manté estable. De les 312 versions publicades (hi ha un lleuger retrocés respecte a l'any anterior), 91 són del francès (un 29'2% del total anual), 70 de l'alemany (un 22'4%) i 60 de l'anglès (un 19'2%). El més destacable és el fet que el pes de tots tres idiomes s'ha igualat: ara només hi ha 10 punts percentuals de diferència entre el francès i l'anglès, mentre que l'any anterior n'hi havia més de 25.

El 1927 es podria considerar com un punt d'inflexió. El francès continua sent la llengua més traduïda, amb un 38'3% (130) dels 339 títols publicats aquest any. Al seu torn, l'alemany (amb un 15%, 51 títols) perd el segon lloc davant l'anglès, que comença a mostrar els símptomes d'un creixement que el portarà, al final del període, a ser l'idioma amb més traduccions i s'acosta als valors del francès (30'1%, 102 títols). La proliferació de col·leccions dedicades a la literatura popular i de consum, sovint nodrides de títols anglesos i francesos, podria explicar la distància que hi ha entre aquests dos idiomes i l'alemany (dedicat, com ja he explicat abans i com exposaré també mes endavant, a les obres tècniques i científiques).

El 1928 es produeix un increment pel que fa al volum de traduccions editades, que se situa en 424 títols. La tendència que segueixen els idiomes traslladats és similar a la de l'any anterior. L'alemany, tot i que creix,³⁰ continua ocupant un tercer lloc que ja no abandonarà durant la resta del període, amb un 24'2% (103) del total anual de traduccions. Pel que fa a l'anglès, pràcticament ha igualat la quantitat de títols traduïts del francès, que comença a estancar-se (un 28'2% i un 28'7% respectivament, això és, 120 i 122 títols). És interessant també el fet que tots tres idiomes es mouen, durant aquest any, en uns valors molt similars.

El 1929 suposa la confirmació de la tendència anteriorment esmentada, fins al punt que l'anglès, sobretot gràcies a l'empenta de les col·leccions populars i d'aventures, passa a

²⁹ Per a més informació sobre aquestes i d'altres editorials, vegeu el capítol 7, dedicat als segells més actius pel que fa a la publicació de traduccions.

³⁰ Sobretot gràcies a la feina de l'Editorial Labor en el camp científic i tècnic.

ser l'idioma més traduït, amb un 35'5% (147) dels 414 títols identificats.³¹ El francès pateix una davallada i se situa en un 27% (112 obres), seguit per l'alemany, amb un 21'2% (88 títols).

Ja per acabar, el 1930 el volum de traduccions editades creix considerablement i arriba als 603 títols.³² Un 32'8% (198) d'aquestes versions són de l'anglès, un 26% (157) del francès i un 23'7% (143) de l'alemany. És interessant comprovar que la distància entre l'alemany i el francès s'ha reduït gairebé a la mínima expressió, un altre indicatiu d'aquest estancament del francès com a llengua de traducció que apuntava abans.

Com a conclusió, la llengua més traduïda durant la dictadura de Primo de Rivera és el francès. Tanmateix, l'estudi anual que acabo de fer permet comprovar que, amb el pas del temps, perd força pes respecte a l'anglès, que el 1930 ja s'ha convertit en el principal idioma de traducció.

5.2. Gèneres

La figura 11 mostra a quines matèries pertanyen les 2.836 traduccions identificades entre 1923 i 1930. El gènere temàtic més traduït és el de la lingüística i literatura, amb 1.580 títols (un 56% del total). Tenint en compte la diversitat que hi ha dins aquesta matèria, he decidit subdividir-la d'aquesta manera dins la base de dades:

- assaig, crítica, antologia (62 títols)
- lingüística (4)
- narrativa (1.423 repartits en narració breu, narració infantil i novel·la);
- poesia (46);
- teatre (45).

En segon lloc, i a molta distància, se situen les ciències aplicades, amb 439 versions (15%) i la geografia i història, amb 197 (7%). Els altres gèneres es reparteixen la resta de títols (22%).

³¹ En futures recerques em proposo estudiar amb més profunditat aquest canvi de tendència en els idiomes més traduïts i els motius que l'expliquen.

³² A la base de dades no he detectat la presència de cap nova editorial que pogués explicar aquest considerable creixement en l'edició de traduccions. Després d'analitzar minuciosament la base de dades, sospito que es produeix per l'augment de l'activitat de les editorials ja existents i les col·leccions que ofereixen. En futures recerques intentaré confirmar o desmentir aquest extrem.

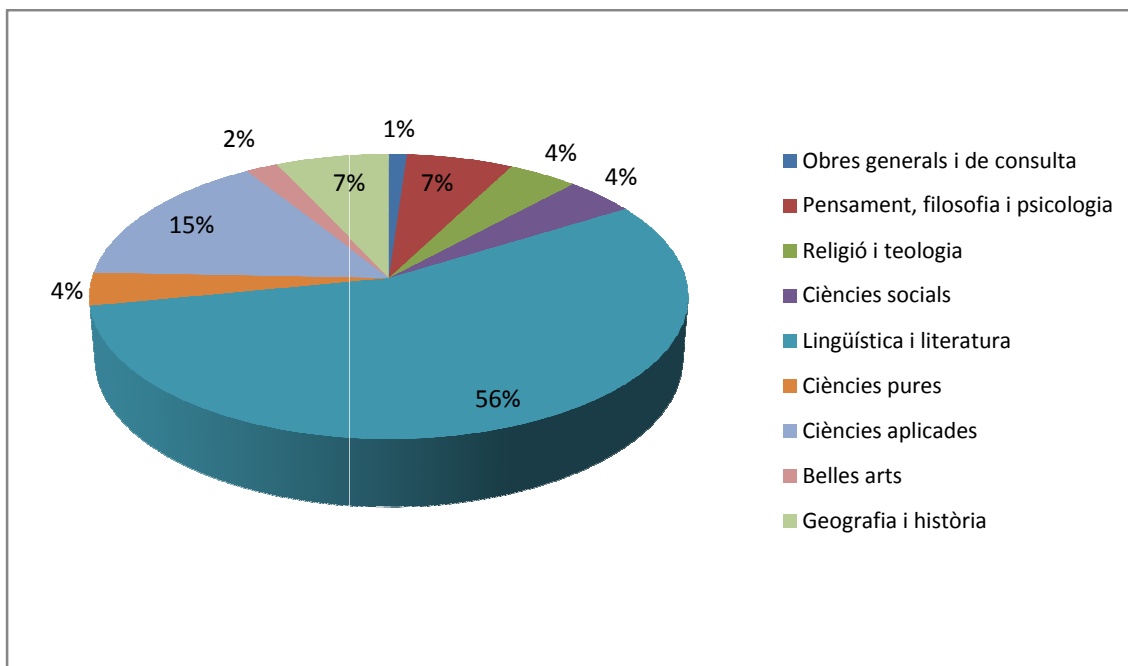

Figura 11: Distribució per matèries del volum total de traduccions (percentatges)

Les dades que exposa la figura 11 no resulten sorprenents: la literatura és el gènere dominant, fet que es podria explicar, entre d'altres motius, perquè tant aleshores com ara era la matèria preferida pel públic consumidor, més que no pas d'altres de molt més especialitzades i, per tant, amb un volum de lectors més reduït. Un bon exemple d'això el proporciona la base de dades: la majoria de títols que hi consten pertanyen a col·leccions dedicades a la novel·la popular d'aventures, misteri i sentimental (en el capítol 7, dedicat a les editorials més actives, tornaré a parlar d'aquestes col·leccions). Ja per acabar, considero oportú parlar també de les ciències aplicades: la majoria de títols estan dedicats a la medicina³³ (gairebé un 60% de les publicacions d'aquest gènere) i, en menor mesura, a l'enginyeria i la tecnologia.

5.3. Relacions entre gèneres i llengües

Fins ara he tractat independentment els idiomes i els gèneres traduïts. D'aquesta manera he pogut constatar, d'una banda, que la majoria d'obres traduïdes estaven originàriament escrites en francès, anglès i alemany i, de l'altra, que una gran part dels títols publicats pertanyien al gènere literari. Ara bé, es pot establir alguna relació entre els gèneres i els idiomes? Quins idiomes tenen més pes dins cadascun dels diversos

³³ Les editorials que dediquen sèries o col·leccions a la medicina són força nombroses (en són exemples Antonio Roch, Francisco Seix, Gustavo Gili, Labor, Manuel Marín, Púbul o Salvat, entre d'altres). Algunes d'aquestes editorials, que a més es troben a Barcelona, exporten molt a Amèrica, fet que podria explicar el gran nombre de traduccions mèdiques editades. Un exemple paradigmàtic d'això és l'editorial Salvat.

gèneres? Quin pes tenen aquests gèneres dins les traduccions dels tres idiomes principals? Per respondre les anteriors preguntes i a partir de l'observació de la base de dades he preparat les figures 12 i 13.

D'una banda, la figura 12 mostra els tres idiomes més traduïts en cada matèria. Fent-hi un cop d'ull es poden extreure les següents conclusions:

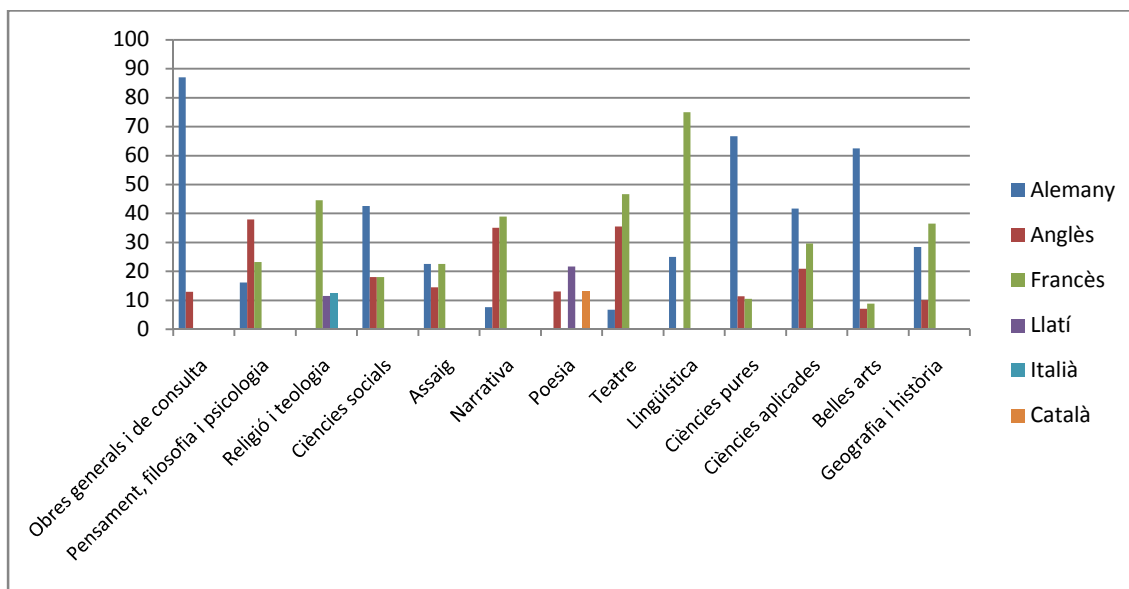

Figura 12: Gràfica comparada de les llengües més traduïdes per gènere (percentatges)

- L'alemany domina en les àrees científiques i tècniques. És, de llarg, la llengua més traslladada dins les obres generals i de consulta, ciències socials, ciències pures, ciències aplicades i belles arts: de fet, de les 593 traduccions de l'alemany que he identificat, gairebé un 62% pertany a aquestes matèries.
- El francès és la llengua d'origen de la majoria de títols sobre religió i teologia, narrativa, teatre, lingüística i geografia. Val a dir, però, que el pes que té en la narrativa és gairebé idèntic al de l'anglès (un 38'9% i un 35'1% del total de versions d'aquesta matèria respectivament).
- L'anglès ocupa el primer lloc dins les obres de pensament, filosofia i psicologia. Tot i que no n'és la llengua d'origen majoritària, també té un pes molt important, com ja he dit, en la narrativa, a més de les ciències socials, les ciències pures o el teatre, per posar uns quants exemples.

- Considero oportú destacar que en alguns dels gèneres apareixen nous idiomes dins el llistat dels més traduïts. Relacionat amb això, en les obres de religió i teologia trobem l'italià i el llatí com a segona i tercera llengües més traduïdes, després del francès; pel que fa a la poesia, el primer lloc l'ocupa el llatí, seguit de l'anglès i el català (traduccions fetes al castellà).³⁴

D'altra banda, la figura 13 mostra en valors absoluts el pes que té cadascuna de les matèries dins els títols traduïts del francès, l'anglès i l'alemany (això és, les tres llengües més traslladades). De l'anàlisi d'aquesta figura se'n pot extreure el següent:

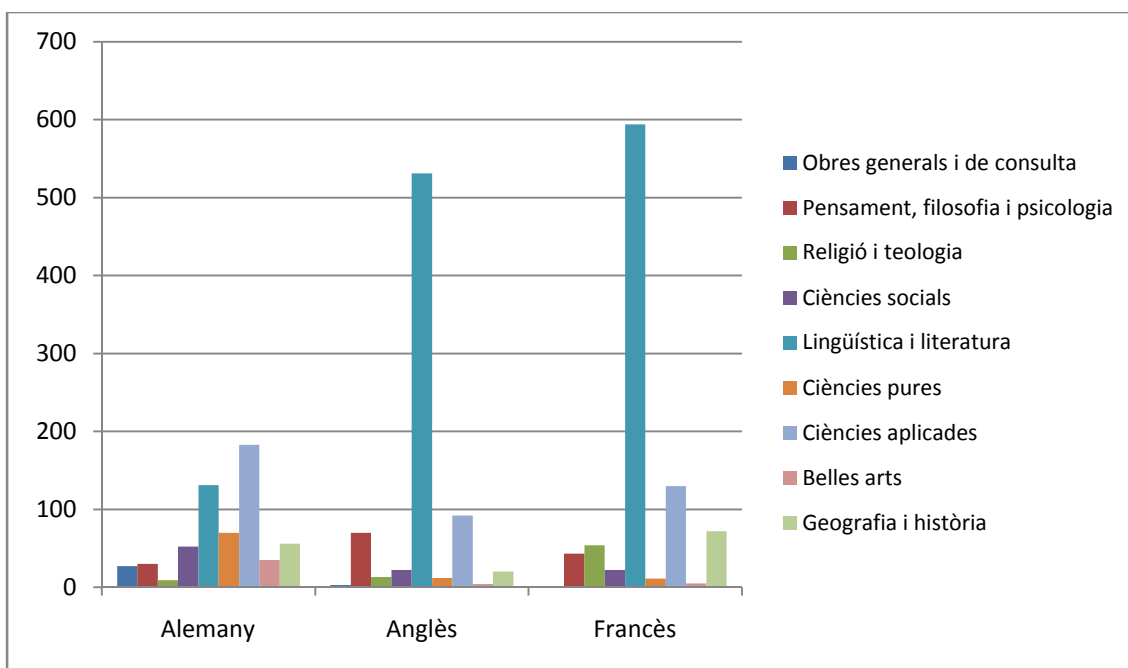

Figura 13: pes de cadascuna de les matèries dins els tres idiomes més traduïts (valors absoluts)

- La matèria més traduïda de l'alemany són les ciències aplicades, amb 183 títols (un 30'8% de les versions d'aquest idioma). A continuació se situen la literatura, amb 131 (22'1%), i les ciències pures, amb 70 (11'8%).
- Pel que fa a les traduccions de l'anglès, la gran majoria pertanyen a la literatura (531 títols, que suposen un 69'2% de totes les versions de l'anglès). A molta

³⁴ Tot i la considerable extensió de la base de dades central d'aquest treball, ja he explicat a l'apartat 2.3.1 que no és exhaustiva: en d'altres catàlegs i inventaris editorials que he consultat he pogut comprovar l'existència de títols que no apareixen a la *BGEH*. En les matèries que disposen d'un volum reduït de traduccions publicades, aquests buits bibliogràfics poden falsejar el resultat de l'estudi dels idiomes més traduïts. Sospito que això és el que passa amb la poesia, on el llatí és la llengua més traslladada, extrem que (tot i la feina feta per la Fundació Bernat Metge en la traducció d'obres clàssiques) resulta, com a mínim, sorprenent.

distància se situen les ciències aplicades, amb 92 títols (un 12%), i les obres de pensament, filosofia i psicologia (70 en total, que suposen un 9'1%).

- La matèria més traduïda del francès és, de nou, la literatura (594 títols, que suposen un 63'8% de les obres escrites en aquest idioma). Molt per sota destaquen les ciències aplicades, amb 130 títols (un 14%), i la geografia/història, amb 72 (un 7'7%).

Tot i que l'alemany, l'anglès i el francès són traduïts en pràcticament totes les matèries, sembla prou clar que mantenen una relació més estreta amb algunes de concretes. De l'estudi que he fet fins ara se'n pot extreure que l'anglès i el francès són llengües de referència literària i que, per tant, aporten obres d'aquest tipus a la cultura catalana. Al seu torn, i com ja he dit diverses vegades, l'alemany nodreix amb nombrosos títols les àrees científiques i tècniques del coneixement.

5.4. El cas de les traduccions al català

La base de dades conté 371 obres traduïdes al català (un 10'1% de les versions editades de 1923 a 1930). Per posar punt i final a aquest capítol, he cregut oportú estudiar-ne també la llengua d'origen i la matèria. Abans, però, exposaré l'evolució anual de les versions al català mitjançant la figura 14.

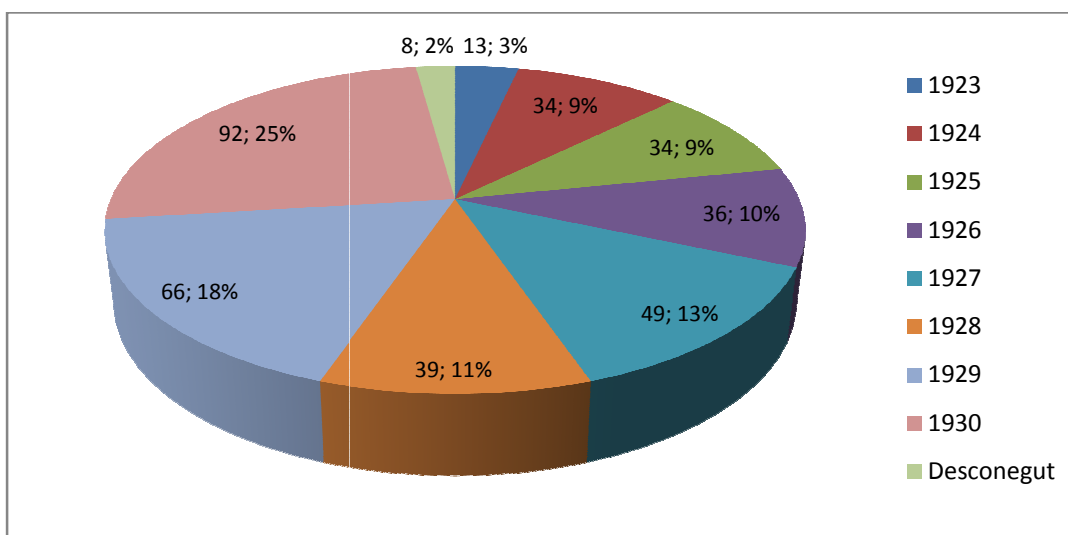

Figura 14: evolució anual de les versions al català de 1923 a 1930 (valors absoluts; percentatges)

Ja el 1924 la publicació de traduccions al català passa de 13 volums a 34. Aquest creixement coincideix amb la fundació d'editorials que centren el seu catàleg en les obres escrites en català, com ara Barcino o la Llibreria Catalònia, sense oblidar la

col·lecció *La Novel·la Estrangera*, una iniciativa de curta durada (desapareix el 1925), però que va arribar a publicar més de trenta versions al català.³⁵ Després d'uns anys d'estancament, el 1929 les xifres es tronen a disparar (s'arriba a les 66 versions), una tendència que es manté el 1930 (se n'editen 92).³⁶

Tornant a les llengües i matèries traduïdes al català, la figura 15 mostra els idiomes d'origen d'aquestes 371 versions.

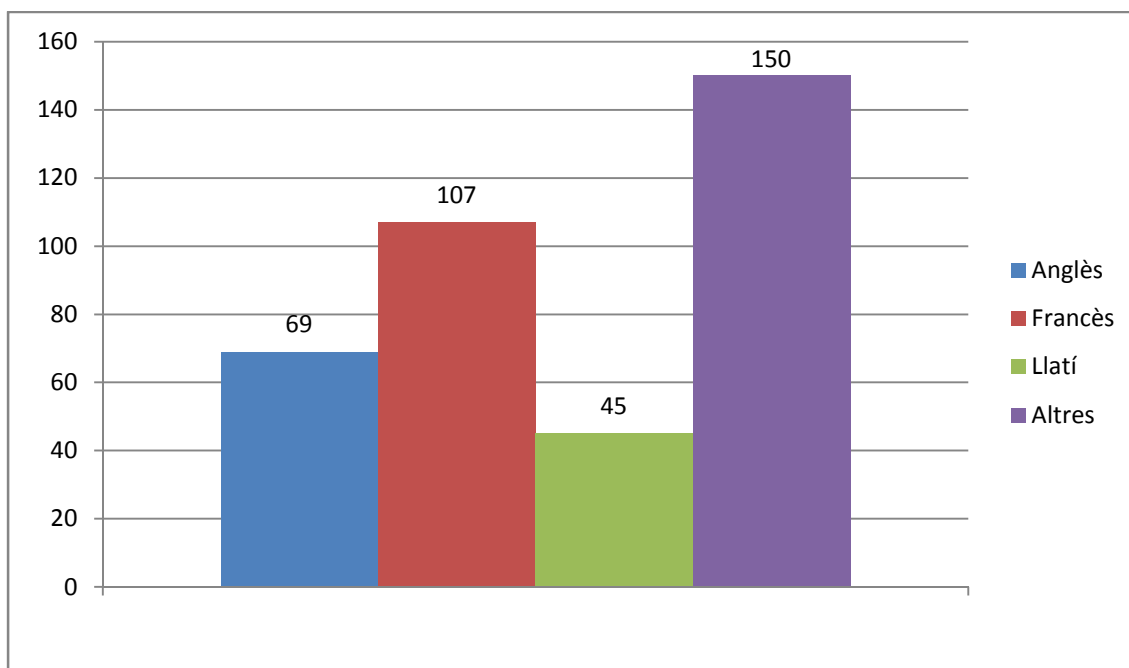

Figura 15: Idiomes de procedència dels títols traduïts al català (valors absoluts)

De nou, el francès i l'anglès són les llengües més traslladades (el francès amb 107 volums, un 29% de les versions al català, i l'anglès amb 69, un 18'6%). La gran novetat respecte a les dades ofertes en l'apartat 5.1 és que l'alemany desapareix com a tercera llengua de traducció i deixa el seu lloc al llatí (45 versions que suposen un 12'1%). Aquesta sorprenent presència del llatí es podria explicar gràcies a l'activitat de la Fundació Bernat Metge, que, amb l'objectiu de recuperar i fer accessibles al públic lector català els clàssics grecs i llatins, en va publicar uns 35 de 1923 a 1930. Tanmateix, no s'ha de descartar que es tracti d'un desajust provocat per les mancances bibliogràfiques de la *BGEH* que he comentat en el capítol 2.

Pel que fa a la distribució per matèries, tal com posa de manifest la figura 16 la majoria de versions al català pertanyen a la literatura (un 70% del total, això és, 261 volums):

³⁵ Vegeu el capítol 7.

³⁶ L'aparició el 1928 de les Edicions Proa podria ser un dels motius que explica aquest creixement.

aquesta dada no és gens sorprenent si es té en compte que les editorials que publiquen en català dediquen gran part o tot el catàleg a les obres literàries.³⁷ Dins aquest gènere, les obres narratives són les més nombroses, amb 194 títols; a continuació se situen les teatrals, amb 40 (en bona part, gràcies a la feina de l'editorial Salvador Bonavia, dedicada exclusivament a l'edició d'obres teatrals en català, tant originals com traduccions), les poètiques (amb 20) i les d'assaig i crítica (amb 7). A molta distància, el segon gènere més traduït és el religiós i teològic, amb 38 versions (un 10%), seguit de la geografia i història (31 títols que suposen un 9% del total, 16 dels quals són biografies editades la majoria per la Fundació Bernat Metge) i de les obres filosòfiques i psicològiques, amb 30 exemplars (un 8%). La resta de matèries té una presència residual: un 2% de versions pertany a les ciències socials, un 1% a les belles arts i, per acabar, ni les ciències aplicades ni les pures arriben a l'1%.

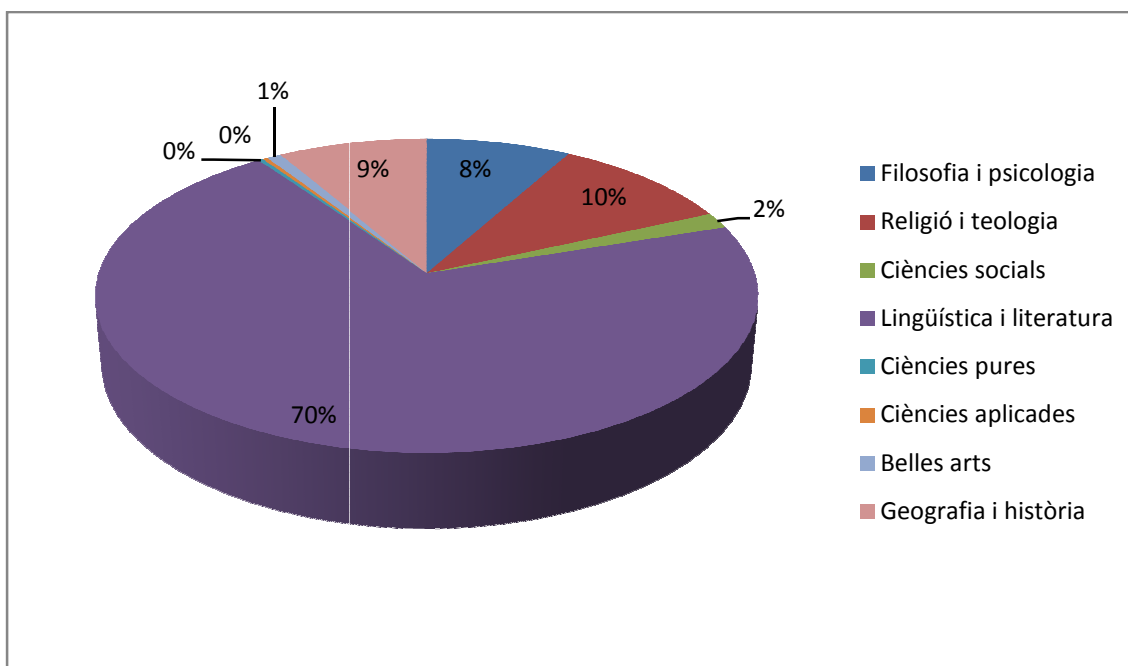

Figura 16: distribució temàtica de les versions al català (percentatges)

Arribats a aquest punt, estudiaré la relació que s'estableix entre la literatura i els idiomes d'origen dels títols traduïts al català (només tindrè en compte els tres idiomes més traduïts). A diferència de l'apartat 5.3, deixo de banda la resta de matèries: el seu pes dins els títols traduïts al català és gairebé anecdòtic, fet pel qual considero que els resultats obtinguts a l'hora d'estudiar-los no serien representatius (cal tenir en compte que algun d'aquests gèneres només té dos o tres exemplars traduïts).

³⁷ És el cas, per exemple, de Barcino, Edicions Proa, La Novel·la Estrangera o Mentora (un segell paral·lel de Juventud).

L'idioma més traduït dins la literatura és el francès, amb 87 títols (un 33'3% de les 261 versions editades en aquesta àrea temàtica); a continuació se situa l'anglès, amb 66 (un 25'3%), i el rus³⁸ (31 versions, que suposen un 11'9% del total). Amb l'objectiu d'oferir dades encara més precises sobre el gènere literari, a la figura 17 exposo els tres idiomes més traduïts dins les subàrees en què es divideix.³⁹ La majoria d'obres d'assaig, crítica i antologia són versions del francès (3 títols, un 43% del total), l'anglès i el llatí (1 títol cadascuna, això és, un 14%). El francès també és la llengua més traduïda dins la narrativa (62 títols, que suposen un 32% de les versions d'aquesta matèria), seguida de l'anglès (48 versions, això és, un 24'7%) i el rus (29 títols que suposen un 15%). Pel que fa a la poesia, el llatí ocupa el primer lloc amb 9 títols (un 45% del total),⁴⁰ seguit del francès, amb 3 (un 15%), i l'anglès (2 versions, això és, un 10%). Centrant-me finalment en el teatre, el francès torna a ser l'idioma més traduït (19 obres, un 47'5% del total); amb unes xifres molt similars se situa l'anglès (15 versions que suposen un 37'5%), seguit a força distància de l'alemany (2 volums, un 5%).

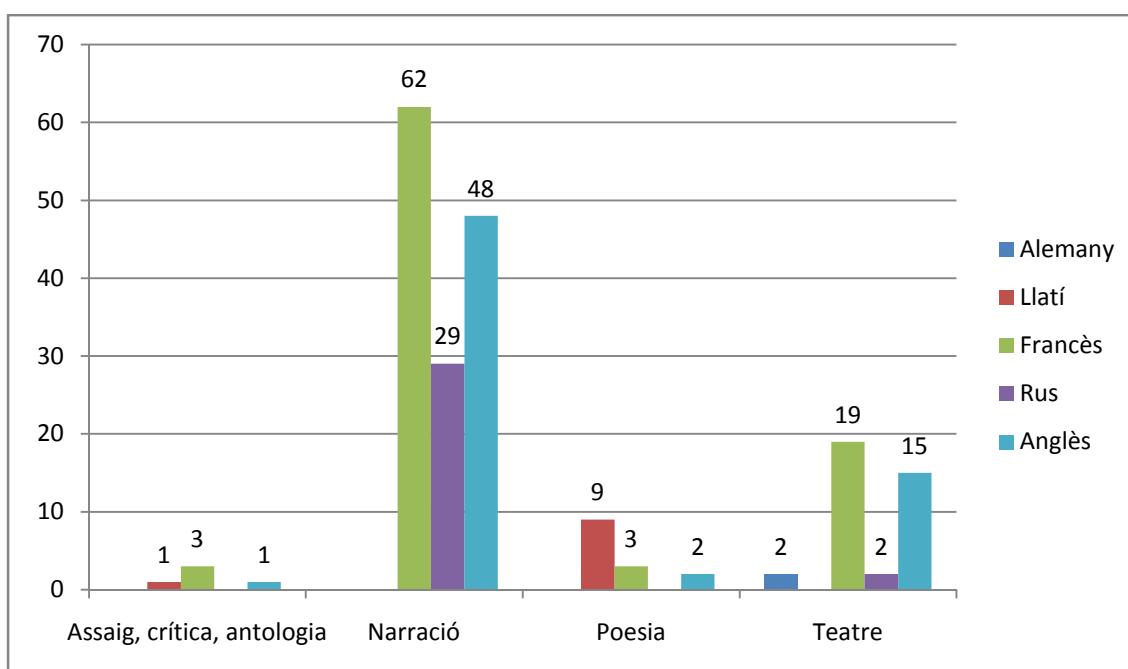

Figura 17: llengües més traduïdes dins el gènere literari (valors absoluts).

³⁸ L'interès que Catalunya tenia en Rússia havia crescut notablement després de la revolució soviètica (Pinyol: 1997), fet que, en certa manera, podria explicar aquesta presència notable de versions del rus. No vull oblidar la tasca de les Edicions Proa: des que es va fundar el 1928 fins a 1930 aquest segell editorial va publicar prop d'una vintena d'obres russes.

³⁹ Si tenim en compte que les àrees d'assaig, poesia i teatre presenten un volum més que reduït de versions, em temo que les dades que n'oferiré no seran completament fiables: com ja he explicat anteriorment, les mancances de la *BGEH* tenen una incidència molt més elevada en l'anàlisi de les matèries minoritàries, de manera que els resultats obtinguts no sempre són prou precisos.

⁴⁰ De nou, la feina de la Fundació Bernat Metge explica aquesta presència del llatí com a llengua principal de traducció.

Ja per acabar, el més destacable d'aquest estudi de les traduccions al català és el sorprenent tercer lloc que ocupa el llatí dins les llengües més traduïdes, darrere només del francès i l'anglès. Com a curiositat, també voldria destacar que cap de les 371 versions al català pertany ni a la lingüística, ni a les obres generals i de consulta. Pel que fa a la resta d'aspectes, no es produeixen variacions substancials.

6. Perfil dels traductors més actius

Durant l'anàlisi de la base de dades central d'aquest treball m'he adonat que hi havia un seguit de traductors que s'anaven repetint sistemàticament. És per això que, tot i que aquest treball no pretén anar molt més enllà d'uns repertoris biogràfics, he considerat rellevant dedicar un capítol sencer a la identificació d'aquells traductors que van treballar d'una manera més activa durant els anys de la dictadura de Primo de Rivera.

Abans, però, d'indicar els criteris que he seguit per fer-ne la tria, parlaré de la consideració que, en línies generals, tenia l'activitat traductora durant el període estudiat. El fet que en 673 de les 2.836 entrades de la base de dades (gairebé un 24% del total) no hi figuri el traductor permet aventurar que l'activitat traductora com a tal no es valorava gaire (o fins i tot gens). Les editorials no sempre creien necessari esmentar el responsable de la versió d'una obra determinada, ni en el volum publicat ni en els catàlegs comercials; a més, era habitual que els traductors mateixos ocultessin la seva feina sota pseudònims o sigles massa sovint difícils d'identificar (a la base de dades n'apareixen nombrosos exemples).

Tornant als criteris de selecció, he pogut recollir 725 noms i pseudònims de traductors. Per destriar els més actius he elaborat un llistat amb aquells que tenen 10 o més traduccions publicades (vegeu la figura 18).

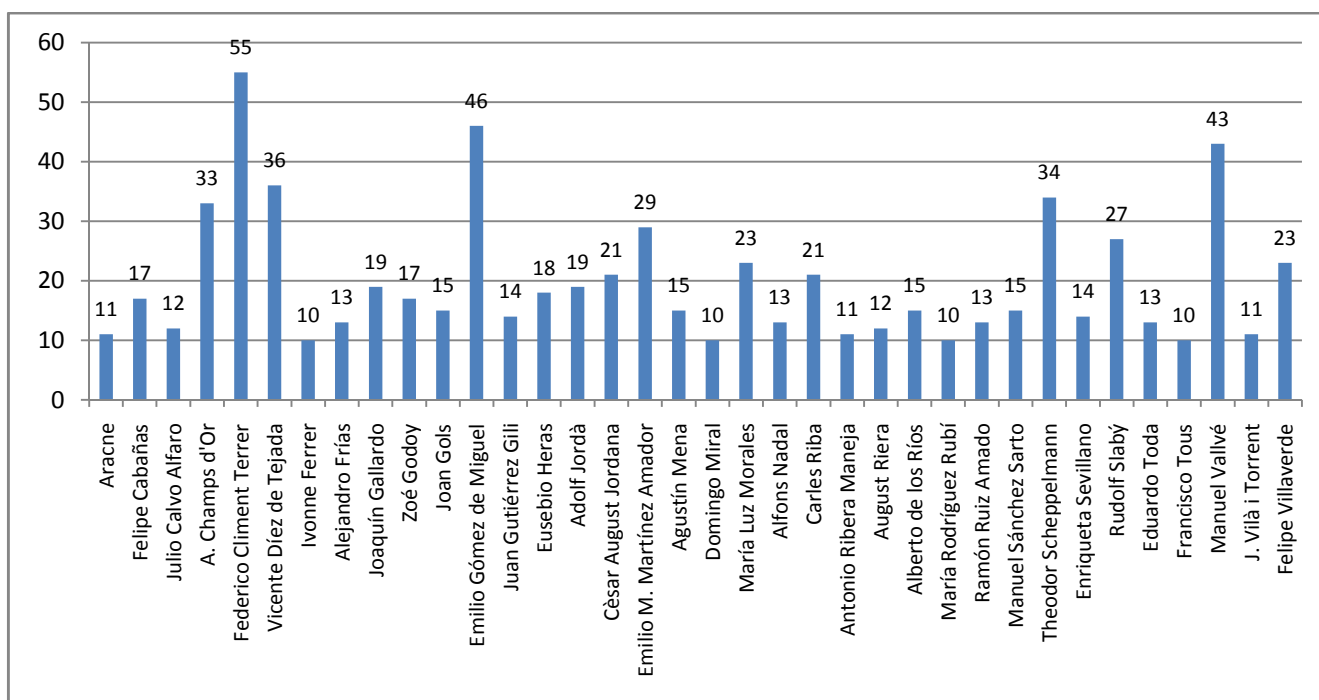

Figura 18: nombre de traduccions fetes pels traductors més actius (1923-1930)

Un cop seleccionats aquests 36 traductors, n'he buscat dades per fer-ne el perfil biogràfic i traductològic en les fonts habituals i d'altres de més especialitzades⁴¹ (he obviat estendre'm innecessàriament en aquells personatges sobradament coneguts i que fins i tot tenen una entrada en les principals obres generals i de consulta, perquè tampoc en podria aportar dades noves). En els casos en què no ha estat possible trobar informació biogràfica dels traductors investigats en les obres consultades, he optat per altres mètodes. Relacionat amb això, he fet indagacions intenses a Internet mitjançant cercadors, catàlegs digitalitzats de biblioteques i d'altres entitats, webs especialitzats, etc.; he enviat cartes a la premsa (a *La Vanguardia*, per exemple) demanant informació sobre traductors desconeguts als possibles lectors; he contactat amb especialistes⁴² i organismes⁴³ de diversos camps (traducció, periodisme, món editorial, història, medicina, etc.); o fins i tot he consultat llistats telefònics, censos o la base de dades de l'Institut d'Estadística de Catalunya per trobar possibles familiars d'aquests traductors a partir dels quals descobrir-ne alguna pista. Tot aquest procés de recerca m'ha permès elaborar perfils biogràfics de diversos traductors, però també descartar múltiples fonts a l'hora d'identificar-ne d'altres que, en aquest treball, continuen sent desconeguts.

⁴¹ Les exposaré en cada cas.

⁴² A l'apartat 2.3, dedicat a les fonts informatives emprades en el treball, ja he esmentat les consultes adreçades a Josep M. Cadena, Albert Manent, Gener Gonzalvo, Montserrat Bacardí o Enric Gallén.

⁴³ Per exemple, amb els Col·legis de Metges de Catalunya per investigar traductors d'obres mèdiques que eren professionals de la medicina.

Després de tot aquest procés de recerca, en aquest capítol presento tres tipus de perfil:

- 1) traductors dels quals he pogut construir perfils biogràfics i traductològics força precisos amb les informacions extretes de diverses fonts (inclosa la base de dades d'aquest treball);
- 2) traductors dels quals la informació trobada ha estat més que escassa; en aquests casos he optat per estendre'm més en la seva faceta traductora a partir de l'anàlisi de la base de dades;
- 3) traductors dels quals no he pogut trobar cap mena de dada biogràfica tot i haver consultat un gran nombre de fonts; com ja he dit, durant el període estudiat l'activitat traductora no estava gaire reconeguda, i aquest tercer grup de traductors n'és un clar exemple: no se'ls coneix cap altra activitat o faceta professional de 'prestigi' que els hauria pogut permetre d'obtenir un reconeixement públic i, per això, no és d'estranyar que no hagi quedat constància escrita de les seves dades biogràfiques. En aquests casos, potser els més problemàtics però a l'hora més interessants des del punt de vista de la recerca, he optat per fer un perfil només traductològic de cada personatge, sense tancar, però, la possibilitat de continuar les indagacions fins a identificar-los d'una manera més satisfactòria en investigacions futures.

Un cop fetes totes aquestes consideracions, passaré a presentar la tria final de traductors. De cada nom he intentat identificar la cronologia i la localització geogràfica (en els casos en què no apporto aquestes dades, és perquè no les he pogut esbrinar), la formació, les activitats professionals que va dur a terme i, per acabar, la trajectòria com a traductor.

D'**Aracne**⁴⁴ només he pogut esbrinar que és el pseudònim de Ramon Reñé López i, gràcies a la consulta del catàleg digital de la Biblioteca de Catalunya, que va escriure diverses obres teatrals, com ara *Don Juan de Austria* o la comèdia humorística *Don Pámfilo, o El diputado por Valcuerno*, totes dues editades a Bellpuig per la Tipogràfica de Ramon Saladrigues. D'altra banda va traduir diverses novel·les de temàtica sentimental (sempre del francès al castellà) per a les editorials Eugenio Subirana (la

⁴⁴ Síntesi a partir de: base de dades d'aquest treball.

gran majoria), Pegaso i Juventud. Alguns dels autors d'aquestes obres eren Pierre Gourdon, M. Delly o Gaspard de Weede.

Felipe Cabañas Ventura⁴⁵ (1868-1928), redactor, tauròmac, poeta, crític, autor dramàtic i traductor. Va ser director de *El Fomento* i de *Extremadura literaria*. Com a escriptor va publicar diverses obres com ara els contes taurins *Alma torera*, les narracions *La Bruja* o *Cuento de Primavera*, la col·lecció d'articles i poesia *Fosforencias* o les obres dramàtiques *Espinas de una flor* i *Flor de un día*. Pel que fa a les seves traduccions, principalment es va centrar en la novel·la popular, amb versions a l'espanyol d'autors com ara Jules Verne (del francès) o Charlot Mary Braemé (de l'anglès) publicades a l'editorial Ramón Sopena. La mateixa editorial li va publicar també una versió de la història de la Revolució Francesa d'Alphonse de Lamartine.

Julio Calvo Alfaro⁴⁶ (Saragossa, 1896-Barcelona, 1955), periodista, publicista i traductor. Sempre lligat a la seva terra natal, va portar a terme una forta activitat aragonesista: el 1918 ja era el president de les Juventudes Aragonesistas i, durant la República, va presidir la Unión Aragonesista: encara dins d'aquest àmbit, el 1936 va ser un dels participants més importants del Congreso por la Autonomía de Aragón, celebrat a Casp. Després de la guerra es va retirar de l'activitat pública. Com a periodista, el 1919 va treballar de corresponsal de *La Crónica de Aragón* a París i a Londres (d'això se'n pot extreure que tenia un bon domini de l'anglès i del francès) i, paral·lelament, va col·laborar a *Tierra Aragonesa* i a *El Pueblo* (1920). A més, el 1933 va assumir la direcció de la revista barcelonina *El Ebro*, considerada el portaveu de l'aragonesisme a Catalunya. Com a escriptor, va cultivar el teatre, la novel·la i la poesia (n'és un exemple *Tierra amada*, una col·lecció de poemes aragonesos). Ja per acabar, com a traductor va traslladar principalment al castellà novel·les populars angleses per a diverses editorials, com ara Cervantes o Edita (segell paral·lel de Juventud). En són exemples alguns títols de Grace Livingston Hill o Florence Louisa Barclay.

Tot i haver consultat nombroses fonts,⁴⁷ no m'ha estat possible trobar dades biogràfiques d'**A. Champs d'Or**.⁴⁸ Per això (i també pel fet que és un nom que només apareix en els catàlegs com a traductor, però mai com a autor) sospito que es tracta d'un

⁴⁵ Síntesi a partir de: Ossorio y Bernard 1903, 1057, 321; base de dades d'aquest treball.

⁴⁶ Síntesi a partir de: López de Zuazo 1981, 117, 128; Gran Enciclopedia Aragonesa (en línia); base de dades d'aquest treball.

⁴⁷ També d'origen francès, tenint en compte que el nom del traductor té una clara procedència francesa.

⁴⁸ Síntesi a partir de: base de dades d'aquest treball.

pseudònim la identificació del qual espero assolir en futures recerques. Com a traductor va traslladar durant la dictadura de Primo de Rivera una trentena de títols per a l'editorial B. Bauzá pertanyents a diversos gèneres i sempre al castellà. Pel que fa a la literatura, majoritàriament va adaptar del francès novel·les de temàtica sentimental escrites, per exemple, per André Dahl, Henry Greville o Renée Dunan, així com també un parell de títols de l'anglès, una novel·la d'aventures d'Emilio Salgari de l'italià i, per acabar, *Calendal*, de Frédéric Mistral i escrita en occità. També va traduir obres de filosofia i psicologia (concretament títols relacionats amb l'ocultisme) escrites, per exemple, per Ernesto Bozzano (en italià) o Louis Jacolliot (en francès). De manera més residual, a la base de dades també apareix algun títol dedicat a les ciències socials (per exemple, de James W. Hunter, en anglès), a la història (d'Albert Londres, en francès) o a la religió i la teologia.

Federico Climent Terrer,⁴⁹ periodista i traductor. Va col·laborar a la revista barcelonina *Hojas Selectas* (1902). D'altra banda, va ser un dels traductors de temàtica teosòfica més prolífics fins a la guerra; en aquest sentit, va traslladar per a l'editorial Antonio Roch nombroses obres d'autors com ara els místics Swami Vivekananda i Yogi Ramacharaka, sempre de l'anglès al castellà.

Vicente Díez de Tejada⁵⁰ (Madrid, 1872-Barcelona, 1940), telegrafista, periodista, escriptor i traductor. Va estudiar Dret a la Universitat Central de Madrid, però no va acabar la llicenciatura. Posteriorment va fer unes oposicions al Cos de Telègrafs i fou destinat al Marroc. Des d'allà es va traslladar a Arenys de Mar, on es va instal·lar ja fins a la seva mort com a cap de Telègrafs. Durant aquests anys, però, va fer alguns viatges per Europa per fer de corresponsal i de periodista per a diverses revistes, tant espanyoles com americanes (és versemblant, per tant, que tingués un bon domini dels principals idiomes europeus). Com a escriptor, es va guanyar un nom amb la redacció de contes i novel·les breus (també va tastar, sense èxit, la novel·la "llarga"), amb un estil que, segons testimonis de l'època, no tenia res a envejar al d'autors com Emilia Pardo Bazán o Pedro Antonio de Alarcón. Tot i que havia començat a escriure paral·lelament als integrants de la generació del 98, l'èxit no li va arribar fins el 1908, any en què la seva novel·la breu *Ninette* va ser proclamada guanyadora del concurs organitzat per la

⁴⁹ Síntesi a partir de: Ossorio y Bernard 1903, 216,253; base de dades d'aquest treball.

⁵⁰ Síntesi a partir de: Sainz de Robles 1953-1956, 287, 191-192; Sainz de Robles 1971, 47-49; Granjel 1968, 477-508; base de dades d'aquest treball.

Biblioteca Patria. El 1909 va guanyar el premi de *Los Contemporáneos* amb la novel·leta *Eros* i, d'aquí fins al 1931, va obtenir prop d'un centenar més de premis pels seus contes i novel·les breus (un altra vegada el de *Los Contemporáneos*, diverses vegades el de la Biblioteca Patria, el de *Blanco y Negro*, *Nuevo Mundo*, *Por Esos Mundos...*). Així, es creu que va arribar a escriure més de 5.000 contes i unes 250 novel·les⁵¹ per a col·leccions com ara *El Cuento Semanal* o *El Libro Popular* (sense comptar-ne d'altres ja esmentades que fins i tot li van concedir premis). Pel que fa al seu vessant de traductor, durant la dictadura de Primo de Rivera va traslladar a l'espanyol per a l'editorial Cervantes nombroses novel·les, la majoria de Pierre Loti (del francès) i Selma Lagerlöf (del suec, probablement de manera indirecta).

Tot i els esforços que hi he dedicat i les nombroses fonts consultades, per ara no m'ha estat possible trobar dades biogràfiques d'**Ivonne Ferrer**.⁵² Pel que fa a la seva activitat com a traductora, va traslladar a l'espanyol i per a les editorials Juventud i Ribas y Ferrer diverses novel·les franceses de temàtica sentimental (amb autors com Henri Ardel, Champol o Jean-José Frappa), així com també d'angleses (escrites per Zane Grey o Grace Livingston Hill).

Alejandro Frías-Sucre Giraud.⁵³ Tal com diu ell mateix en el pròleg del seu *Diccionario Comercial*, va treballar durant més de 25 anys com a redactor comercial de correspondència estrangera per a exportadors, importadors, consolats, cambres de comerç, Cases de la Premsa d'exposicions internacionals, departaments estrangers d'agències anunciadores, etc. Pel que fa al seu perfil traductològic, va traslladar de l'anglès a l'espanyol per a la Sociedad General de Publicaciones i per a l'editorial Juventud algunes novel·les de William John Locke i de Berta Ruck.

Joaquín Gallardo⁵⁴ era llicenciat en dret i també treballava de periodista. Va ser redactor dels diaris *El Globo* (1914-1917) i *La Época* (1917-1936) i director de *Buenos Días* des de 1937. D'altra banda, com a traductor va centrar la seva activitat en la novel·la i els llibres de viatges, amb versions a l'espanyol de títols gairebé sempre francesos escrits per autors com ara Honoré de Balzac, Henri Bordeaux o Paul Guiton. Destaca també la traducció que va fer de *Cuál es mi fe*, de Lev Tolstoi (probablement de

⁵¹ Sainz de Robles ofereix aquesta dada que no he pogut contrastar en d'altres fonts.

⁵² Síntesi a partir de: base de dades d'aquest treball.

⁵³ Síntesi a partir de: Frías 1940, 5-7; base de dades d'aquest treball.

⁵⁴ Síntesi a partir de: López de Zuazo 1981; base de dades d'aquest treball.

manera indirecta). La majoria d'aquests títols els publicava Juventud i els seus segells paral·lels Mentora i Edita.

En la majoria de catàlegs bibliogràfics que he consultat el nom de **Zoé Godoy**⁵⁵ apareix lligat al de María Luz Morales⁵⁶ (compartien l'autoria de nombroses traduccions).

Després d'entrevistar-me amb Albert Manent he pogut saber que, més que probablement, pertanyien a la mateixa família (sembla ser que eren germanastres⁵⁷). Tot i que per ara no he pogut confirmar totalment aquesta dada, m'inclino a pensar que es tracta d'una possibilitat més que sòlida: de fet, algun dels títols que a la base de dades d'aquest treball consta traduït per Zoé Godoy s'atribueix a Zoé Morales en el catàleg en línia de la Biblioteca de Catalunya (precisament el cognom amb què signava sempre María Luz). Centrant-me en el seu perfil traductològic, durant el període estudiat principalment va traslladar per a Juventud i per a la Sociedad General de Publicaciones novel·les de temàtica sentimental i d'aventures, sempre de l'anglès al castellà. Alguns dels autors més traduïts són Peter Bernard Kyne, George Gibbs, James Oliver Curwood i Florence Louisa Barclay. Com apunto al començament d'aquest perfil i també més endavant en aquest mateix capítol, la majoria d'aquestes traduccions també estaven signades per María Luz Morales.

Joan Gols⁵⁸ (Tarragona, 1894-Caracas, Veneçuela, 1947), músic, dibuixant, periodista i traductor. Tot i que va estudiar medicina, ben aviat es va mostrar interessat pel món de la música i va començar a col·laborar amb el seu pare (director i compositor). L'any 1920 es va instal·lar a Barcelona, on feia de mestre de capella a Santa Maria del Mar. Després de la guerra es va exiliar a Veneçuela, on va fundar la Coral Catalana de Caracas, així com també un esbart. En el seu vessant de periodista, va assumir l'administració del *Diario de Barcelona* i la sotsdirecció de *La Nau*. Com a dibuixant, a banda de fer alguns ex libris, sobretot es va dedicar a les caricatures, que signava amb el pseudònim de John (l'any 1916 en va exposar una cinquantena a Valls que representaven autoritats locals). Centrant-me en el seu perfil traductològic, durant el període estudiat va traslladar al català (per a Edicions Proa) diverses narracions infantils russes, així com també al castellà algunes novel·les rosa escrites en anglès per autors com Concordia Merrel (per a l'editorial Juventud).

⁵⁵ Síntesi a partir de: base de dades d'aquest treball.

⁵⁶ En parlo més endavant en aquest capítol.

⁵⁷ Enric Gallén va més enllà i no descarta que es pugui tractar d'un pseudònim de Maria Luz Morales.

⁵⁸ Síntesi a partir de: Diccionari 1966-1970; Ràfols 1951-1954; base de dades d'aquest treball.

Emilio Gómez de Miguel y Baerlam⁵⁹ no apareix a les fonts que he pogut consultar. Tot i això, després de fer múltiples cerques al catàleg en línia de la Biblioteca Nacional d'Espanya he pogut esbrinar que, a part de traduir, va escriure diverses obres teatrals⁶⁰ (*¡Abajo las Armas!*, *Cuando Ríe la Mujer*, *Los hijos mandan*, *K-29* o *Mujeres del día* en són alguns exemples) i també llibres dedicats a la narració infantil educativa (*Primer libro de lectura del nene*, *Niños de todas clases*, *Irene y Pepe*, *Corazones infantiles* o *Las Famosas Aventuras de Don Quijote* adaptades al públic infantil). Pel que fa al seu vessant de traductor, a la base de dades d'aquest treball he pogut identificar nombroses versions de novel·les franceses i principalment italianes al castellà, sempre per a l'editorial B. Bauzá. Els autors més traduïts són Pitigrilli i Bruno Corra pel que fa a l'italià i Albert Londres pel que fa al francès.

Juan Gutiérrez Gili⁶¹ (Irun, Guipúscoa, 1894-Barcelona, 1939), poeta, periodista, dramaturg i traductor. El 1904 la família Gutiérrez Gili ja s'havia establert a Barcelona. Juan va cursar estudis de Comerç, activitat que simultaniejava amb la feina a l'editorial Juan Gili, fundada pel seu avi. El 1912 es va instal·lar durant un any a Londres, fet que li va permetre aprendre perfectament l'anglès. Va passar uns anys a Madrid i el 1923 va tornar a Barcelona i va començar a treballar a *La Vanguardia*. L'any 1939, després de passar diverses setmanes en un sanatori del Brull (Osona), va morir a causa d'una llarga malaltia. Com a poeta, tota la seva obra la va escriure en llengua castellana. Es va iniciar amb un primer llibre de tocs modernistes evolucionats, sota la influència de Rubén Darío. Més tard (1924-1925) es va incorporar al moviment ultraista, tot i que de manera moderada. No va publicar gaire obres, entre les quals destaquen *Primer libro de versos* (1918) i *Surco y estela* (1925). Com a periodista, ja he dit que va treballar a *La Vanguardia* (entre 1923 i 1936), on redactava crítiques literàries i col·laboracions periòdiques signades amb el pseudònim de *Friend*. També va fer de cronista, entre d'altres publicacions periòdiques, per a *El Correo Catalán*. Com a traductor, entre el 1923 i el 1930 va traslladar del català al castellà narracions breus de J.M. Folch i Torres, així com també alguna novel·la anglesa (destaca *Alicia en el País de las Maravillas*, de Lewis Carroll) i un llibre de ciències polítiques (escrit per Hendrik W. van Loon), la majoria per a l'editorial Luis Gili.

⁵⁹ Síntesi a partir de: base de dades d'aquest treball.

⁶⁰ Sempre en col·laboració amb d'altres autors, com ara Eduardo Borrás, José Andrés de Prada Delgado, Rafael López de Haro o Luis Grajales.

⁶¹ Síntesi a partir de: González Ruano 1946; Gutiérrez Gili 1975; base de dades d'aquest treball.

D'**Eusebio Heras Hernández**⁶² no he pogut trobar cap referència clara, però sí algun indici sòlid: a les memòries d'Antoni Palau i Dulcet es parla d'un Eusebi Heras que es dedicava a fer traduccions per a l'editorial Maucci. Palau i Dulcet en fa un perfil força negatiu; després de comentar que mai s'expressava en català, explica que les seves traduccions per a Maucci tenien una qualitat pèssima: "Feia traduccions per a la casa Maucci a cinquanta pessetes; [...] el seu treball, però, no valia pas més". Sense deixar el to irònic, també explica que Heras va impulsar una Biblioteca Teatral a l'editorial Presa mogut per l'enveja (la Biblioteca de teatre de Palau i Dulcet tirava endavant sense que encarregués cap feina a Heras), una iniciativa que va fracassar ben aviat: "(Presa) caigué al parany; i després de publicar *Padre i Acreedores*, de Strindberg, es retirà amb sensibles pèrdues". Per cronologia (i pel fet que també es dedica a la traducció), m'inclino a pensar que l'Eusebi Heras de què parla Palau i Dulcet podria ser el que apareix a la base de dades d'aquest treball, això sí, amb reserves: de les traduccions d'Heras identificades en el període estudiat, cap pertany al gènere literari ni està publicada per Maucci, dada que no coincideix amb el relat de Palau i Dulcet. Pel que fa al seu perfil professional més enllà de la traducció, a partir del que n'explica Palau i Dulcet i després de consultar un catàleg que recull les col·leccions de consum editades a Catalunya entre 1900 i 1939,⁶³ he arribat a la conclusió que es dedicava al món editorial; relacionat amb això, apareix com a editor, impressor o director de diverses col·leccions: *Bandidos Célebres*, *Grandes Batallas de la Historia*, *Inocente*, *La Novela Alegre*, *La Novela Breve*, *La Novela Célebre*, *La Novela Contemporánea* o *La Novela Maestra* en són exemples. Arribats a aquest punt, parlaré de les traduccions que li he pogut identificar durant la dictadura de Primo de Rivera. Va traslladar diversos títols relacionats amb les ciències aplicades (enginyeria, tecnologia, indústria...) de l'anglès i l'alemany al castellà, pràcticament tots per a l'editorial Galve: a la base de dades consten, per exemple, volums de gestió industrial escrits per Edwin W. Ligginston o d'altres dedicats a la metal·lúrgia escrits per Fred Herbert Colvin.

Adolf Jordà i Iglésias⁶⁴ (Barcelona, 1887-Uruguai, 1967), pedagog, escriptor i traductor. Va estudiar Filosofia i Lletres a Barcelona i es va llicenciar en Pedagogia l'any 1911 a la Universidad de Madrid. Aprofitant el fet que dominava força idiomes (probablement gràcies als seus estudis universitaris i als nombrosos viatges que va dur a

⁶² Síntesi a partir de: base de dades d'aquest treball; Palau i Dulcet 1935, 173.

⁶³ Llanas, Pinyol (en premsa).

⁶⁴ Síntesi a partir de: Comissió Amèrica i Catalunya 1992; base de dades d'aquest treball.

terme), l'any 1913 es va embarcar com a intèrpret en un vaixell alemany que anava a l'Uruguai. A partir d'aquest moment va dur una vida de viatger, fins que el 1923 es va instal·lar, durant dos anys, als Estats Units d'Amèrica per estudiar a la Universitat de Califòrnia. El 1930 es va establir definitivament a l'Uruguai i en va obtenir la ciutadania el 1935. Allà va fer de professor en diversos centres de Montevideo i, amb l'esclat de la Guerra Civil a Espanya, va intentar fundar, sense èxit, un col·legi espanyol per als refugiats. Pel que fa al seu vessant de traductor, es va centrar en la novel·la i va treballar habitualment per a l'editorial Juventud amb versions de l'alemany i l'anglès al castellà de novel·les populars d'autors com James Oliver Curwood, Hans Dominik o Berta Ruck.

Cèsar-August Jordana (Barcelona, 1893-Buenos Aires, Argentina, 1958).⁶⁵ D'aquest més que conegut escriptor i traductor només aportaré dades relacionades amb les seves versions durant el període estudiat.⁶⁶ Jordana va treballar principalment per a l'editorial Barcino, per a la qual va traslladar de l'anglès al català diverses obres teatrals de William Shakespeare, així com també *Sakuntala*, obra dramàtica de Kalidasa, escriptor clàssic de la Índia (amb tota seguretat es tracta d'una traducció indirecta). A la base de dades també he identificat diverses novel·les angleses traslladades al català per a les Edicions Proa (*L'amor i Mr. Lewisham*, de Herbert George Wells, *Mrs. Dalloway*, de Virginia Woolf o *La Platja de Falesa*, de Robert Louis Stevenson, per citar-ne algunes), la col·lecció La Novel·la Estrangera (és el cas d'*Tom Sawyer: detectiu* de Mark Twain o de *El cinc d'espases* de Gilbert Keith Chesterton) i la Societat General Espanyola de Llibreria (*Ivanhoe* de Walter Scott). Ja per acabar, sota el pseudònim de C.A.J. va traduir de l'anglès al català novel·les de temàtica sentimental per a Mentora (segell paral·lel de Juventud), escrites per autores com Eugenia Marlitt o Berta Ruck.

Emilio María Martínez Amador⁶⁷ (Barcelona, 1881-1951), diplomàtic, escriptor, lexicògraf i traductor. El 1901 es va llicenciar amb premi extraordinari de Dret i Filosofia. Del 1909 al 1916 va exercir el càrrec de secretari de Sanitat Exterior i, el mateix any 1916, va entrar com a intèrpret de llengües al Ministeri d'Afers Exteriors, on va dirigir el departament lingüístic fins al 1948, any en què es va jubilar. A més, també

⁶⁵ Síntesi a partir de: base de dades d'aquest treball.

⁶⁶ Deixant de banda les obres de caràcter enciclopèdic, diverses obres i articles ja estudien la figura de Jordana com a traductor o s'hi refereixen. A continuació en cito una mostra: Jordana 1938; Fontcuberta 1989; Bacardí 2002; Majó 2004.

⁶⁷ Síntesi a partir de: Figuras 1950, 562, 395; Universidad de Navarra (en línia); base de dades d'aquest treball.

va ser secretari del Patronato de la Trata de Mujeres y Niños, fet que el va a dur a participar en els congressos internacionals sobre aquesta temàtica. D'aquesta carrera professional que acabo d'exposar se'n pot extreure que dominava diverses llengües estrangeres (segons la base de dades, probablement l'anglès, l'alemany i el francès). Com a escriptor, va publicar algunes novel·les (*La inquietud de amar*, *La sombra trágica* o *Tita Nené*), així com també una extensa obra lexicogràfica integrada per diccionaris bilingües i gramaticals (fins i tot li van editar un *Diccionario gramatical* a títol pòstum). D'altra banda, i ja per acabar, com a traductor es va centrar en la novel·la i va treballar amb l'editorial Gustavo Gili, per a la qual va traduir principalment de l'anglès i sempre al castellà diversos títols (les aventures de Tarzan d'Edgar Rice Burroughs en són l'exemple més destacat). També va adaptar del francès una novel·la d'Henri Bordeaux i un llibre de ciències aplicades de Eugène Evrard i, de l'alemany, volums científics d'Eugen Nesper o Wilhelm Ostwald.

En el moment de tancar aquest treball, encara no he pogut trobar dades biogràfiques d'**Agustín Mena y del Valle**.⁶⁸ Pel que fa al seu vessant de traductor, a la base de dades apareixen diverses versions de l'anglès al castellà de títols dedicats a les ciències filosòfiques i psicològiques, tots escrits per William Walker Atkinson i editats per Feliu y Susanna.

Domingo Miral López⁶⁹ (Hecho, Osca, 1872-Saragossa, 1942), catedràtic universitari, filòleg, pedagog, escriptor i traductor. Va cursar estudis eclesiàstics, però els va abandonar per fer el batxillerat i estudiar posteriorment Pedagogia a la Universitat de Barcelona. Després de superar les oposicions per al cos de mestres i treballar-ne durant un temps, va estudiar Filosofia i Lletres i es va doctorar a la Universitat de Madrid. Posteriorment va ocupar una càtedra a la Universitat d'Onyate (Guipúscoa) i una altra a la de Salamanca, fins que el 1913 es va traslladar a la Universitat de Saragossa, a la qual va estar molt lligat sempre més: hi va ocupar diverses càtedres (Teoria de la Literatura i de les Belles Arts, així com també Llengua Grega), va fer de degà a la Facultat de Filosofia i Lletres (de 1923 a 1929), de vicerector (de 1929 a 1931) i de rector (del març de 1931 fins a la proclamació de la República); a més, hi va fundar la revista *Universidad*, la residència d'estudiants, l'Escola d'Idiomes, el Centre d'Estudis Clàssics o els cursos d'estiu per a estrangers de Jaca. D'altra banda, va estar sempre molt lligat a

⁶⁸ Síntesi a partir de: base de dades d'aquest treball.

⁶⁹ Síntesi a partir de: Gran Enciclopedia Aragonesa (en línia); base de dades d'aquest treball.

l'activitat traductora. Relacionat amb això, a part d'exercir de professor de grec i alemany, va fundar el Col·legi de Traductors de la Universitat de Saragossa (on va formar un important grup de traductors) i va traslladar diverses obres de múltiples matèries (geografia i història, lingüística, filosofia i psicologia, jurídica, etc.), principalment de l'alemany a l'espanyol i per a les editorials Gustavo Gili i Labor. En són exemples títols escrits per H. Lamer, W. Votsch o Franz von Liszt.

María Luz Morales⁷⁰ (la Corunya, 1889-Barcelona, 1980), periodista, escriptora i traductora. De ben jove es va traslladar a Barcelona, on s'inicià com a periodista col·laborant a la revista *El hogar y la moda* (n'acabaria sent la directora). El 1924 va començar a treballar com a redactora a *La Vanguardia*, per a la qual escrivia articles de crítica cinematogràfica i teatral sota el pseudònim de Felipe Centeno. Paral·lelament, del 1926 al 1931 va col·laborar amb *El Sol*, de Madrid. Durant la guerra va assumir la direcció de *La Vanguardia* i, a partir del 1948 i fins el final de la seva trajectòria professional, es va encarregar de la crítica teatral al *Diari de Barcelona*. En un altre àmbit, també va treballar en el món editorial. Així, es va encarregar de la direcció de l'enciclopèdia *Universitas* de Salvat i va crear l'editorial Surco. Pel que fa al seu vessant d'escriptora, bàsicament va escriure volums de contes i llegendes, com ara *Trovas de otros tiempos*. Com a traductora, va traslladar novel·les de temàtica popular i rosa escrites en anglès (per James Oliver Curwood, George Gibbs o Berta Ruck, entre d'altres) i també narracions infantils (l'exemple més clar és un recull de contes dels germans Grimm traduït de l'alemany) per a editorials com Juventud i Araluce. Moltes d'aquestes traduccions les signava conjuntament amb Zoé Godoy (com ja he dit abans en aquest capítol, possiblement la seva germana, tot i que no he pogut confirmar completament aquesta dada).

Alfons Nadal⁷¹ (Barbastre, Osca, 1888-Barcelona), escriptor i traductor. Va col·laborar com a contista a *La Publicitat*. També va escriure diverses novel·les en castellà (per exemple, *Místico amor humano* o *La santa pecadora*) i en català (*Josep II, La dona de l'aigua*). Com a traductor, va traslladar al castellà gairebé tota la producció de Dostoievski i també algunes obres d'Ignasi Iglésias, com ara *Foc nou* i *La llar apagada*. Durant el període estudiat, però, es va centrar en la novel·la rosa i d'aventures, amb traduccions de l'anglès al castellà d'autors com Berta Ruck o Grace Livingston Hill per

⁷⁰ Síntesi a partir de: Espasa Calpe; Lanza 1953, 617, 70; base de dades d'aquest treball.

⁷¹ Síntesi a partir de: Enciclopèdia Catalana; base de dades d'aquest treball.

a l'editorial Juventud. Voldria destacar també una versió (probablement indirecta) de *El caballo de oro*, obra originàriament escrita en suec per Alfred von Hedenstjerna.

Carles Riba⁷² (Barcelona, 1893-1959), escriptor, humanista i traductor. Tenint en compte que es tracta d'un personatge més que conegut i que nombroses obres i articles ja estudien el seu perfil biogràfic i professional o hi fan referència,⁷³ dedicaré aquest paràgraf a parlar només de la seva activitat com a traductor durant el període estudiat. Pel que s'extreu de la base de dades central d'aquest treball, de 1923 a 1930 Riba va traduir al català uns 12 volums per a la Fundació Bernat Metge, majoritàriament del grec: en són un bon exemple set volums de les *Vides paral·leles*, de Plutarc, així com també *Obres socràtiques menors* i *Records de Sòcrates*, de Xenofont. També per a la Fundació Bernat Metge i conjuntament amb Antoni Navarro va traduir dos volums d'obres de Dècim Magne Ausoni. D'altra banda, va col·laborar amb La Novel·la Estrangera, per a la qual va traduir de l'anglès al català diversos volums de narracions breus escrites per Edgar Allan Poe. A més, per a l'editorial Labor va traduir de l'alemany al castellà una *Historia de la literatura italiana* (de Karl Vossler) i *La poesia homèrica* (de Georg Finsler), així com també de l'anglès *Islamismo* (de Margoliouth). Ja per acabar, a la base de dades consta una versió de l'alemany al català de *La gent de Seldwyla* (de Gottfried Keller) per a l'Editorial Catalana.

Antoni Ribera i Maneja⁷⁴ (Barcelona, 1873-Madrid, 1956), director d'orquestra, musicòleg i traductor. Va estudiar flauta i violoncel al Conservatori de Barcelona i, a l'Acadèmia Nicolau de Barcelona, piano, harmonia i instrumentació. Posteriorment es va dedicar al professorat de piano. Ben aviat va mostrar un gran interès per Wagner, fet que el va dur a viatjar a Bayreuth i a Munic per assistir als festivals dedicats al compositor alemany (és factible pensar que dominava l'alemany). Una altra vegada a Barcelona, l'any 1896 va debutar com a director d'orquestra a Sabadell. Passat un temps, va fer un segon viatge a Alemanya per perfeccionar els seus estudis amb F. Mottl (a Karlsruhe) i H. Riemann (a Leipzig). Durant aquesta estada a Alemanya (dos anys en total) va dirigir diversos concerts a Bayreuth, Nuremberg i Munic. El 1901 va tornar a Barcelona i va fundar l'Associació Wagneriana. Va dirigir les obres de Wagner al Liceu i també al teatre de San Carlos, de Lisboa. Gràcies a les recomanacions del comte de

⁷² Síntesi a partir de: base de dades d'aquest treball.

⁷³ Deixant de banda títols de tipus enciclopèdic, en cito alguns a tall d'exemple: Farré 1997; Molas 1986; Miralles 1999; Bacardí 2002.

⁷⁴ Síntesi a partir de: Albert Torrellas 1947; Enciclopèdia Catalana; base de dades d'aquest treball.

Güell, es va introduir en el cercle de la família Wagner, fet que el va permetre assistir a reunions i sessions de treball a la Wahnfried (això és, la residència de la família) i prendre part en la preparació dels festivals de 1906 de Bayreut. A continuació el va contractar el Teatre Municipal de Lemberg, per al qual va treballar més de tres anys. El 1908 va tornar a Lisboa per dirigir *L'anell del Nibelung* i, el 1910, a Lemberg. El 1924 es va establir a Barcelona, tot i que alternava la seva residència amb Madrid. Com a traductor, va traslladar diverses obres de Wagner al català (també alguna al castellà) amb la col·laboració de Joan Maragall, sempre intentant adaptar el text a la música. També va traduir al castellà obres tècniques del musicòleg alemany H. Riemann, publicades a l'editorial Labor. Per completar el seu perfil traductològic, considero oportú indicar que va lluitar sense èxit per aconseguir que les òperes s'interpretessin traduïdes, perquè el públic les pogués entendre amb més facilitat.

August Riera,⁷⁵ periodista i traductor. Va treballar com a redactor a *La Vanguardia* (1902). També va col·laborar amb *El Gato Negro* (1897-1898), *Album Salón* (1902) i *Pluma y Lápiz* (1903). Com a traductor, és el responsable de la versió d'obres de Didérot, Gorki i D'Annunzio, entre d'altres. Tanmateix, durant la dictadura de Primo de Rivera principalment va traduir novel·les escrites en anglès i francès per a la Colección Joya de l'editorial Iberia, d'autors com ara Anthony Hope Hawkins o Charles Marriot.

Alberto de los Ríos⁷⁶ és un altre dels traductors que queda pendent d'identificar. Va traslladar, sempre al castellà i per a B. Bauzá, diverses novel·les de temàtica sentimental i escrites en francès (per Henry Gréville o Georges Ohnet, entre d'altres), alemany (principalment d'Eugenia Marlitt), anglès (amb autors com Herbert George Wells) i italià (una novel·la de Jolanda i un volum de temàtica històrica de Pietro Nenni).

De **María Rodríguez Rubí**⁷⁷ no he trobat cap dada biogràfica. A part de dedicar-se a la traducció, sospito que era autora de narracions infantils; relacionat amb això, en el catàleg de l'editorial Santiago Vives de 1931 apareixen un parell de contes atribuïts a María Rodríguez Rubí (*Entre Navidad y Reyes* i *El Príncipe que Todo lo Sabía*). Com a traductora va traslladar al castellà novel·les de temàtica rosa d'autors anglesos (William Le Queux, Concordia Merrel o Berta Ruck) i alemanys (Hedwig Coruths-Mahler i

⁷⁵ Síntesi a partir de: Ossorio y Bernard 1903, 798, 335; base de dades d'aquest treball.

⁷⁶ Síntesi a partir de: base de dades d'aquest treball.

⁷⁷ Síntesi a partir de: base de dades d'aquest treball.

Wilhelm Hegeler) per a diverses editorials: Iberia, Juventud (també el segell paral·lel Edita) i Santiago Vives en són exemples.

Ramón Ruiz Amado de Contreras⁷⁸ (Castelló d'Empúries, Girona, 1861-Barcelona, 1934), religiós jesuïta, periodista, escriptor i traductor. Es va llicenciar en Dret el 1881 i el 1884 ja era doctor. Del 1886 al 1901 es va formar com a religiós. Mentrestant, l'any 1894 es va llicenciar en Filosofia i Lletres. Durant la seva vida va viatjar per Alemanya, Anglaterra, Argentina, Uruguai i Xile, fet que, més que probablement, el va dur a assolir un bon domini de diversos idiomes. Entre el 1921 i el 1926 va ocupar el càrrec de conseller d'Instrucció Pública. Com a periodista, va fundar la revista *La Educación Hispanoamericana* i va col·laborar també a *Razón y Fe* (1902-1903). Pel que fa al seu vessant d'escriptor, va produir obres espirituals i pedagògiques (per exemple, *Ascética Ignaciana* o *El arte de enseñar*). Ja per acabar, com a traductor va dirigir la versió de l'alemany a l'espanyol de la *Historia Universal* de J.B. Weiss, publicada per la Librería Religiosa, i va traduir també a l'espanyol obres religioses del francès i de l'alemany, escrites per autors com Charles Sauvé i Johannes Janssen.

Manuel Sánchez Sarto⁷⁹ (Saragossa, 1897-Mèxic, 1980). Llicenciat en Dret i en Filosofia i Lletres per la Universitat de Saragossa, es va traslladar a la Universitat de Madrid per fer el doctorat en totes dues especialitats. Després de passar uns anys a Alemanya per ampliar els estudis a Munich, Leipzig, Berlín i d'altres universitats (sembla clar, doncs, que tenia coneixements d'idiomes estrangers), es va instal·lar a Barcelona per fer-se càrrec de l'editorial Labor i per exercir de professor d'Història Econòmica a la Universitat Autònoma. El 1939, acabada la guerra espanyola, es va haver d'exiliar a Mèxic. Allà va col·laborar en les revistes *Aragón* i *Las Españas* i va obtenir una plaça de titular (a partir de l'any 1956 de catedràtic) a l'Escola Nacional d'Economia de la Universitat Nacional Autònoma de Mèxic. També va assumir d'altres càrrecs com el d'assessor i subdirector d'Investigació Econòmica del Banc de Mèxic, director de missió de l'ONU a Paraguai o assessor de la Comissió Econòmica per a l'Amèrica Llatina. Com a traductor, durant el període estudiat sobretot va traslladar obres del camp de les ciències socials (principalment de temàtica econòmica i política i

⁷⁸ Síntesi a partir de: Espasa Calpe; Ossorio y Bernard 1903, 841, 327; base de dades d'aquest treball.

⁷⁹ Síntesi a partir de: Gran Enciclopedia Aragonesa (en línia); Institución "Fernando el Católico" (en línia); base de dades d'aquest treball.

sempre de l'alemany a l'espanyol) d'autors com Karl Theodor von Heigel o August Liebmann Mayer per a l'editorial Labor, amb la qual va estar vinculat durant 16 anys.

Theodor Scheppelmann⁸⁰ és un dels traductors més interessants des del meu punt de vista i, alhora, un dels més difícils d'identificar, perquè no apareix en cap de les fonts habituals i especialitzades. Després de fer múltiples consultes sense èxit (fins i tot a la premsa i a diversos especialistes⁸¹), vaig començar a sospitar que aquest nom podia ser un pseudònim, una sospita que vaig descartar en el moment en què vaig consultar la tesi sobre les col·leccions juvenils i infantils de Juventud feta per la doctora Mònica Baró (2005), on es feia referència (sense entrar en detall, però) a les traduccions de Theodor Scheppelmann i Therese Scheppelmann, la seva filla (això confirmava que es tractava d'un nom real). Com a resultat d'indagacions profundes a Internet, vaig localitzar la pàgina web de José-Aurelio Scheppelmann, un alemany que resideix a Hamburg i que es dedica a la genealogia. En aquesta pàgina web es parla de Theodor Louis Friedrich Scheppelmann, nascut el 1887 a Hamburg, on va morir el 1946 a causa d'una malaltia cardíaca. Theodor es va casar amb Julia Carmen Cecilia Milagros Grovas a Tarragona el 1908 i va tenir diversos fills, alguns dels quals van néixer a Barcelona durant el període estudiat. Sospito⁸² que, més que probablement, aquestes dades biogràfiques podrien pertànyer al Theodor Scheppelmann traductor, tot i que José-Aurelio Scheppelmann no li atribueix cap filla amb el nom de Therese Scheppelmann, dada que no coincideix amb la informació oferta per Baró (2005). D'altra banda, pel que fa al seu vessant de traductor, segons la base de dades va ser un dels traductors més actius durant la dictadura de Primo de Rivera (va publicar unes 35 versions al castellà, totes per a l'editorial Juventud i els seus segells paral·lels). Es va centrar exclusivament en la literatura i va traduir novel·les populars i d'aventures d'autors com ara James Oliver Curwood, Zane Grey, Elinor Glyn o Peter Bernard Kyne. Com a curiositat, fou el primer a traduir *Heidi* (de Johanna Spyri) al castellà, una traducció que, pel que he pogut comprovar, Juventud encara ara reedita. Aquesta important activitat com a traductor contrasta amb les poques o fins i tot nul·les dades biogràfiques que les diverses fonts consultades n'ofereixen.

⁸⁰ Síntesi a partir de: base de dades d'aquest treball; Baró 2005, 130; Scheppelmann (en línia).

⁸¹ Ja he dit en iniciar aquest capítol que vaig enviar cartes a *La Vanguardia* per veure si, mitjançant els lectors, podia aconseguir pistes sobre algun dels traductors. Pel que fa a les entrevistes i consultes, en parlo a l'apartat 2.3 del treball.

⁸² Tot i que ho he intentat en múltiples ocasions, no he pogut posar-me en contacte amb José-Aurelio Scheppelmann, fet pel qual no puc confirmar ni desmentir totalment aquesta sospita.

En el moment de tancar aquest treball no m'ha estat possible trobar dades biogràfiques d'**Enriqueta Sevillano**.⁸³ Com a traductora es va dedicar gairebé exclusivament a la novel·la rosa. Relacionat amb això, va traduir per a l'editorial Juventud diversos títols del francès al castellà d'autors com Brada, Mary Floran, Jeanne de Coulomb o Eveline Le Maire. A la base de dades també consta la traducció de l'anglès al castellà d'una novel·la de Berta Ruck.

Rudolf Slaby⁸⁴ (Cernovice, República Txeca, 1885-Praga, República Txeca, 1957), lingüista i traductor. Va estudiar Filologia Eslava, Germànica i Romànica a les universitats de Praga i de Berlín i posteriorment es va dedicar a la pedagogia. Va col·laborar a la premsa espanyola des de Praga i, el 1914, va iniciar un viatge d'estudis per Espanya. L'esclat de la guerra mundial el va sorprendre fora, fet que el va dur a instal·lar-se a Barcelona, on ben aviat va portar a terme activitats per fomentar l'intercanvi cultural entre Espanya i l'estranger, sobretot amb les nacions eslaves (per exemple, a la Universitat de Barcelona, que el 1922 li va atorgar la *venia legendi*, va impartir diversos cursos sobre la història de les literatures eslaves i la gramàtica russa comparada). També va col·laborar en la redacció de *l'Enciclopedia Espasa*.⁸⁵ El 1926 va tornar a Praga, on, a més de fer de professor d'espanyol a l'Acadèmia Superior de Comerç, ensenyava català a les universitats i divulgava en conferències el tema de l'Estatut i l'obra cultural de la República Espanyola. Com a lingüista va redactar diverses obres, principalment diccionaris bilingües (en són exemples el diccionari espanyol-català de l'Editorial Tauchnitz, o també un parell de diccionaris manuals de l'alemany i l'anglès a l'espanyol). Pel que fa a la traducció, fruit dels seus estudis filològics i els seus viatges i estades a l'estranger, va arribar a assolir un bon domini de diversos idiomes (català, castellà, polonès, rus, suec, anglès, alemany...), dels quals traslladava directament al castellà títols de temàtica diversa (al català va adaptar alguna obra, per exemple, *L'àvia*, de Božena Nêmcova, o dos volums de Pushkin). Dins la narració, va traduir més de 100 títols (27 durant el període estudiat) d'autors diversos (txecs, eslovacs, polonesos, russos, serbis, croats, suecs...), com ara Nêmcova, Selma Lagerlöf o Txèkhov, la majoria per a editorials com ara Cervantes, Montaner y Simón o Orbis. Pel que fa a l'àrea tècnica, principalment va adaptar títols sobre medicina. A més, va traduir el text d'òperes txeques (de Dvorak o Smetana) i russes (de Rimski-

⁸³ Síntesi a partir de: base de dades d'aquest treball.

⁸⁴ Síntesi a partir de: Enciclopèdia Catalana; Espasa Calpe; base de dades d'aquest treball.

⁸⁵ Ja he apuntat a l'apartat 2.3.3 que va redactar la seva pròpia entrada en l'enciclopèdia.

Korsakov, Musogorski o Stravinski). Ja per acabar, també va traslladar al txec obres de Rusiñol, Guimerà, Adrià Gual, Martínez Sierra, els germans Quintero i d'altres.

Gràcies a les converses amb l'historiador Gener Gonzalvo, vaig poder identificar **Eduardo Toda Valcárcel**⁸⁶ (Madrid, 1887-1953). Era fill del conegut diplomàtic, escriptor, bibliòfil i restaurador Eduard Toda i Güell (amb qui mantingué una relació força distant) i de la madrilenya Dolores Valcárcel Lacassaigne. Es va llicenciar en Dret a la Universitat de Granada l'any 1808, tot i que mai hi va mostrar gaire interès. Seguint amb els estudis, el seu pare el va enviar a passar una temporada a Londres, fet que li va permetre aprendre anglès, l'eina més útil en la que seria la seva feina més profitosa: la traducció literària. L'any 1913 es va casar amb Laura Oliva i Sedó, filla d'un acomodat comerciant de reus, i es va instal·lar a Sevilla, on va néixer el seu únic fill, Eduard Toda Oliva (1915). El 1917 la família es va traslladar a l'Argentera. Uns quants anys més tard, concretament el 1926, a causa de la tuberculosi que patia Toda Valcárcel va iniciar una llarga estada al sanatori suís de Davos. Poc se sap dels darrers anys de la seva vida, fins que va morir a Madrid el 1953 després d'una llarga i penosa malaltia. Com a traductor, durant el període estudiat va traslladar per a l'editorial Juventud diverses novel·les d'aventures, sempre de l'anglès al castellà, escrites per autors com ara Zane Grey o Frederick Marryat.

Per la temàtica de les seves traduccions i pel fet que en alguns catàlegs⁸⁷ apareix com a doctor, sospito que **Francisco Tous Biaggi**⁸⁸ es dedicava professionalment a la medicina.⁸⁹ Va traduir diverses obres mèdiques de l'alemany al castellà (algunes vegades en solitari, d'altres en col·laboració amb noms com ara Pedro Farreras, J. Ruiz Contreras o Alfonso Arteaga Pereira), sempre per a l'editorial Manuel Marín i escrites per autors com Emil Feer, Paul Roemer o Friedrich Pels Leusden.

En part gràcies als coneixements adquirits com a traductor d'obres populars, **Manuel Vallvé**⁹⁰ va escriure durant força anys diverses novel·les d'aquest gènere per a l'editorial Molino. Relacionat amb això, sota el pseudònim de M. de Avilés Balaguer va

⁸⁶ Síntesi a partir de: Gonzalvo i Bou (entrevista); base de dades d'aquest treball.

⁸⁷ Al de la Biblioteca Nacional d'Espanya, per exemple.

⁸⁸ Síntesi a partir de: base de dades d'aquest treball.

⁸⁹ Per confirmar aquesta dada m'he posat en contacte amb els Col·legis de Metges de Barcelona, Girona Lleida i Tarragona; tot i que alguns disposen d'un registre de col·legiats que es remunta a les acaballes del segle XIX, en cap consta el doctor Francisco Tous Biaggi.

⁹⁰ Síntesi a partir de: Martínez de la Hidalga 2000-2001; Gallego Roca 2004, 489, 514 ; Bacardí, Godayol (inèdit); base de dades d'aquest treball.

donar vida a personatges com ara *Hércules* dins la col·lecció *Hombres Audaces*. Més endavant es va encarregar de la col·lecció *Novelas del Norte*, de l'editorial Clíper, ambientada al Canadà. Per a aquesta col·lecció va escriure 28 dels 43 títols de què constava, sempre sota el pseudònim de Rob (o R.) H. Curtis. Pel que fa al seu vessant de traductor, pràcticament només va treballar cap al castellà i es va centrar, com ja he dit a l'iniciar aquest perfil, en la novel·la popular (d'aventures, policíaca, *western*...). Va traduir de l'anglès (la gran majoria) i del francès títols d'autors com ara Zane Grey o James Oliver Curwood, així com algunes de les obres més famoses de Dickens (per exemple, *Historia de dos ciudades*, *Cuentos de Navidad*, o *Grandes ilusiones*), els *Cuentos* d'E.T.A. Hoffmann i algunes narracions de Conan Doyle (*El valle del Terror*). Cal destacar també les versions que va fer de *La Ilíada* (1919) i de *La Odisea* (1929), segons sembla, a partir de les traduccions al francès de Laconte de Lisle i de L. Sangalé. Al català, només se li coneix una traducció del *Viatge sentimental* de Laurence Stern. La majoria d'aquestes traduccions les editaven Juventud i Araluce.

Tal com passava amb Tous Biaggi, sospito que **J. Vilá i Torrent**⁹¹ es dedicava professionalment a la medicina, més concretament a l'odontologia: en alguns catàlegs bibliogràfics, com ara el de l'Instituto Cervantes, apareix com a doctor; totes les traduccions que consten a la base de dades d'aquest treball són d'obres sobre odontologia; a més, als catàlegs en línia de la Biblioteca Nacional d'Espanya i de la Biblioteca de Catalunya i al fons bibliogràfic del Col·legi Oficial d'Odontòlegs i Estomatòlegs de Catalunya he pogut identificar d'altres traduccions que Vilá i Torrent va fer fora del període estudiat, totes del camp de l'odontologia. Tanmateix, tot i que m'he adreçat als diversos Col·legis de Metges de Catalunya i al ja esmentat Col·legi Oficial d'Odontòlegs i Estomatòlegs, no n'he pogut trobar cap altra dada que em permetés fer-ne un perfil biogràfic precís. Pel que fa a la seva activitat com a traductor, com ja he dit, va traslladar de l'alemany i l'anglès al castellà diversos volums sobre odontologia (escrits, per exemple, per Charles Nelson Johnson o Ferdinand Zinsser), gairebé sempre per a les editorials Labor i Púbul.

En el moment de tancar aquest treball no he pogut trobar dades biogràfiques de **Felipe Villaverde**.⁹² Centrant-me en la seva tasca traductològica, durant el període estudiat va traslladar del francès (principalment) i de l'anglès novel·les de temàtica sentimental per

⁹¹ Síntesi a partir de: base de dades d'aquest treball.

⁹² Síntesi a partir de: base de dades d'aquest treball.

a diverses editorials (Eugenio Subirana, J. Prats Anguera i, en menor mesura, Juventud i La Hormiga de Oro). Com ja he dit, es tractava de títols de temàtica rosa escrits, per exemple, per Mary Floran (la gran majoria), Jean de la Brête, Pierre de Villetard o Charles Norris Williamson.

Arribats a aquest punt, a partir de les dades biogràfiques que he ofert en aquest capítol exposaré el perfil general del traductor tipus durant la dictadura de Primo de Rivera. Es tracta d'un home d'uns 40 o 50 anys que, generalment, ha cursat estudis universitaris i que coneix una altra llengua sovint perquè ha passat una temporada a l'estranger. Tot i que no sempre disposa d'una formació específica en el camp lingüístic i filològic, es dedica a la traducció de manera subsidiària per complementar els ingressos que extreu de l'activitat professional principal⁹³ (en aquest capítol trobem periodistes, músics, metges, administratius...).

Ja he dit a l'inici d'aquest capítol que el valor que se solia donar a l'activitat traductora no era gaire elevat; a més, del perfil general que acabo d'exposar es desprèn que molta de la gent que s'hi dedicava no tenia una preparació adequada.⁹⁴ Tot i que aquest treball no pretén ser en cap moment una valoració qualitativa dels traductors del moment i la seva feina, aquests dos aspectes que acabo d'esmentar permetrien sospitar que, en un bon nombre d'ocasions, la qualitat de les traduccions i dels seus responsables era, com a mínim, millorable,⁹⁵ una sospita que pren cos si es tenen en compte testimonis de l'època com ara el de C.A. Jordana (1938) que exposo a continuació: "Era natural que un allau de mediocres es llancés al camp de les traduccions al català i n'ocupés una part considerable." Les paraules de Palau i Dulcet (1935) sobre la feina d'Eusebi Heras que ja he citat quan en feia el perfil biogràfic i traductològic van en la mateixa línia: "feia traduccions per a la casa Maucci a cinquanta pessetes; el seu treball, però, no valia pas més."

⁹³ C.A. Jordana (1938) parla de l'existència d'un bon nombre de traductors que no treballen per vocació i que tradueixen per "negoci" o per obtenir "almenys una possible font d'ingressos".

⁹⁴ Segons Jordana (1938), ja no només pel que fa al domini i el coneixement de les especificitats de l'activitat traductora, sinó també per desconeixença d'algun dels dos idiomes que intervenen en el trasllat, tant el d'origen com el d'arribada: "(el traductor) ha de saber l'un per a entendre'l perfectament; l'altre per a expressar-s'hi naturalment." Sovint els problemes de desconeixença de l'idioma d'origen sorgeixen perquè hi ha la idea que "n'hi ha prou de passar una temporada en un país per a tenir un bon coneixement del seu idioma."

⁹⁵ Per confirmar completament aquesta dada caldria, però, fer una anàlisi comparada d'una mostra significativa d'originals amb les corresponents traduccions publicades. Aquesta és precisament una de les vies de recerca que s'obren a partir d'aquest treball.

Per posar el punt i final a aquest capítol, i en desgreuge dels traductors, voldria apuntar que les condicions en què havien de treballar sovint es convertien en un obstacle difícil de superar. No hi havia uns estudis de traducció reglats com ara, fet que podria explicar aquesta mancança de preparació que patien alguns traductors; es tractava d'una feina força mal pagada, tal com es desprèn de les paraules ja citades de Palau i Dulcet o també del testimoni de Joseph Piula⁹⁶ (1902, 118-120) (“la culpa d'aquests delictes, repetím, la tenen els editors, al pagar vergonyosament treball de tanta importància com és una traducció, si's fá á conciencia”); tenint en compte que majoritàriament es traduïa de forma subsidiària, la gran quantitat de versions que publicava algun traductor en relativament pocs anys⁹⁷ podria fer pensar que els terminis de lliurament eren reduïts; en ocasions no es pot definir fins a quin punt la responsabilitat d'una mala traducció era del traductor o de l'editorial: era una pràctica habitual d'algunes editorials mutilar el text per tal d'adequar-lo a uns formats preestablerts. Carles Fontserè (1995, 46) confirma aquest extrem:

Segons que va confiar-me Just Cabot anys més tard a París, l'editor d'origen italià Emanuele Maucci, que publicà grans tiratges a preus populars, no dubtava a reduir arbitràriament per raons crematístiques una obra de 300 pàgines a 250, llençant a l'atzar les planes “sobrants”.

El testimoni de Joseph Piula segueix la mateixa línia:

Moltas vegadas, ja perque'l llibre no passi del número de planas fixat, ja perque'l traductor vulga escursarse la feyna que li pagan á preu fet, fan talladas sense conciencia y sense donarse ni tan sols la pena de condensar en pocas ratllas lo que supprimeixen.

⁹⁶ Pseudònim de Josep Pous i Pagès.

⁹⁷ Frederic Climent Terrer en publica 55 de més de 130 pàgines en vuit anys.

7. Descripció de les editorials

Al capítol 4 (Marc històric i jurídic) deia que l'arribada al poder de Primo de Rivera havia suposat la instauració d'una censura fèrria per a la premsa i les editorials. A la pràctica, però, aquesta censura es va centrar sobretot en les publicacions periòdiques, mentre que es va mostrar molt més tolerant amb el món editorial i del llibre.⁹⁸ Una bona mostra d'això és el volum considerable de traduccions editades a Catalunya de 1923 a 1930 recollit en la base de dades central d'aquest treball. En aquest capítol pretenc exposar a grans trets diversos aspectes relacionats amb el món editorial català durant el directori: en primer lloc identificaré les editorials més actives pel que fa a la publicació de traduccions i, en segon lloc, parlaré d'editorials fundades durant el directori o pocs anys abans i que publicaven en català (un punt més que interessant si tenim en compte un context històric marcat per la censura). A part de les fonts d'informació indicades en cada cas, per completar aquest capítol m'ha estat d'allò més útil la consulta del fons Bergnes de les Casas,⁹⁹ custodiat a la Biblioteca de Catalunya, que m'ha permès trobar dades cronològiques de les editorials i accedir-ne als catàlegs comercials per tal d'identificar de manera més precisa les col·leccions que oferien.

7.1. Editorials més actives pel que fa a la publicació de traduccions

Partint de la base que aquest estudi se centra en la traducció i no pas en el món editorial, he decidit limitar l'extensió d'aquesta secció. Així doncs, enumeraré les deu editorials més actives i parlaré més detalladament de les que van publicar 100 o més títols traduïts de 1923 a 1930 (n'oferiré dades cronològiques i històriques limitades al període estudiat, així com també sobre les col·leccions amb presència de traduccions).

Per tal d'identificar aquestes editorials, he fet un buidatge de la base de dades central aplicant la següent metodologia: en primer lloc he ordenat alfabèticament totes les entrades segons l'editorial de publicació i, a continuació, he seleccionat les deu que comptaven amb un volum d'entrades més elevat. El resultat final ha estat el que exposo a la figura 19, que mostra (en valors absoluts) la quantitat de traduccions publicades pels segells editorials més actius.

⁹⁸ De nou remeto al capítol 4.

⁹⁹ Vegeu l'apartat 2.3.4.

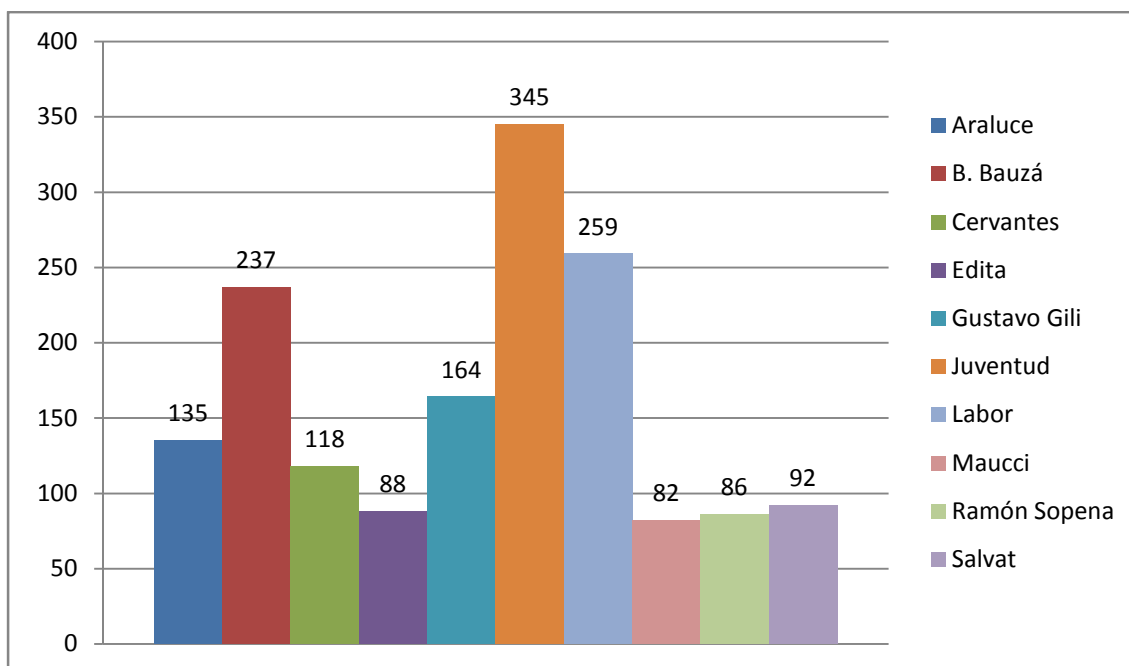

Figura 19:¹⁰⁰ Nombre de traduccions editades per les deu editorials més actives (1923-1930)

De l'anàlisi de la figura 19 se'n pot extreure que les sis editorials més actives (amb més de 100 traduccions publicades) són, per aquest ordre, **Juventud**, **Labor**, **B. Bauzá**, **Gustavo Gili**, **Araluce** i **Cervantes**. Es tracta d'una selecció molt significativa i heterogènia, que inclou editorials generalistes (B. Bauzá i Gustavo Gili), d'altres centrades en la literatura i en el llibre infantil i juvenil (Juventud, Cervantes i Araluce) i fins i tot una dedicada prioritàriament a les obres científiques i tècniques (Labor). Vegem-les a continuació.

Josep Zendrera Feixa va fundar l'editorial **Juventud**¹⁰¹ l'any 1923 (any de constitució de la societat anònima propietària, integrada per la família del Molino, Juli Gibert i el mateix Josep Zendrera, que més endavant va comprar totes les accions de l'empresa i se'n va convertir en propietari únic). Zendrera havia nascut a Barcelona el 1894 i hi va morir el 1969. Va estudiar peritatge mercantil i es va iniciar en el món

¹⁰⁰ Edita era un segell paral·lel de Juventud, amb qui es va acabar fusionant el 1929. En la figura apareix com una editorial independent perquè aquest és el nom que consta en la referència bibliogràfica de les traduccions identificades, però al capdavall la seva producció s'ha de sumar a la de Juventud perquè són una mateixa empresa. Passa una cosa similar amb Mentora, un altre segell de Juventud que editava obres en català.

¹⁰¹ Síntesi a partir de: base de dades central d'aquest treball; Juventud 1935; Baró 2005; Llanas 2005, 172-175, 302-308;

editorial el 1914, any en què va entrar a treballar a la Sociedad General de Publicaciones, segell editorial dedicat a l'edició de publicacions periòdiques, però que amb l'empenta de Zendrera també es va endinsar en el món del llibre. Amb els anys d'experiència obtinguts a la Sociedad General de Publicaciones, Josep Zendrera va entrar a formar part de la Cambra del Llibre de Barcelona i, com ja he dit, el 1923 va fundar Juventud i en va ocupar la gerència. La nova editorial no va entrar a la Cambra del Llibre fins el 1925. És destacable el fet que, de manera paral·lela, Zendrera també va crear dos segells que s'acabarien fonent amb Juventud: Edita i Mentora.

Juventud es va instal·lar al 101 del carrer de Provença, a Barcelona. Del que es pot extreure del catàleg de 1935, l'editorial publicava principalment obres traduïdes que s'emmarcaven en tres àmbits: un d'heterogeni (amb col·leccions d'art, de viatges, de política i sociologia, de comerç i indústria, de literatura de ficció i, sobretot, de biografies i memòries), una secció integrada per llibres il·lustrats infantils i una altra dedicada a la novel·la sentimental i a la d'acció i aventures.

Pel que fa a la secció de llibres il·lustrats infantils (que actualment encara caracteritza l'editorial), en la base de dades central d'aquest treball he pogut identificar diverses col·leccions amb traduccions d'obres de Carroll, Barrie, Collodi, Michaelis, Spyri, Andersen, els germans Grimm o Thackeray. Vegem-ne alguns exemples: Los Grandes Cuentos Ilustrados (títols com *Heidi* de Johanna Spyri o narracions de Josep Maria Folch i Torres traduïdes al castellà); Los Cuentos Clásicos i Contes d'Ahir i d'Avui (obres majoritàriament dels germans Grimm); o Los Grandes Clásicos de la Literatura Infantil (per exemple, les aventures del gegant *Compta-Naps*, escrites per A. Müller i traduïdes tant al català com al castellà).

La secció de novel·la comptava amb quinze col·leccions, algunes procedents del segell Edita (en parlo més endavant) i amb títols que s'anaven repetint amb presentacions diferents. A la base de dades he pogut identificar les següents col·leccions: La Novela Rosa (amb títols de Berta Ruck, Concordia Merrel o Grace Livingston Hill); Aventura (novel·les ambientades a Alaska i el Canadà de James Oliver Curwood, títols de Zane Grey o també de Peter Bernard Kyne); Obras Maestras (d'autors destacats com Honoré de Balzac o Charles Dickens, així com també William John Locke, Spyri, Curwood o Grey, entre d'altres); Novelas Modernas (amb Merrel, Kyne, Henri Bordeaux, Curwood, o Percival Christopher Wren); Fama (títols de Mary Roberts Rinehart, Edgar

Wallace o Rufus King); Nueva Colección Hogar (amb traduccions d'obres de temàtica rosa de Merrel, Guy de Chantepleure, Ruck, Eveline Le Maire, Henri Ardel o Winifred Boggs); Narraciones Rosa i Colección Maruja (dedicades també a la novel·la rosa i sentimental); Novelas Edita (amb títols, com ja he dit abans, procedents del segell Edita) i, per acabar, Novelas Cortas (de James Oliver Curwood, per exemple). Al catàleg de 1935 apareixen d'altres col·leccions dedicades a la novel·la i que no consten a la base de dades perquè no n'he trobat exemplars durant el període estudiat, com ara Colección Amarilla, La Novela Azul (dedicada a novel·listes nord-americans), Hogar Popular, Grandes Éxitos o Novelas en la Pantalla. Com ja he anat indicant en la majoria dels casos, totes aquestes col·leccions estaven dedicades a diversos gèneres populars i de consum: sentimental i rosa, aventures i oest americà, policíac i de misteri, etc.

Abans de passar a la següent editorial voldria parlar de dos segells paral·lels a Juventud creats també per Zendera: **Edita** i **Mentora**.¹⁰² Edita, que es va acabar fusionant definitivament amb Joventud el 1929, publicava principalment novel·les i narracions, però també algun llibre de viatges, dins col·leccions com Los Bellos Países, Los Grandes Cuentos Ilustrados, Edición Popular, Novelas Edita, Popular Edita, Novelas Modernas o també Obras Completas. Pel que fa a Mentora, va aparèixer l'any 1926 i publicava majoritàriament títols escrits en català, tant originals com traduccions (val a dir, però, que la base de dades li atribueix també uns quants títols en espanyol). Pel que he pogut observar a la base de dades i en un butlletí de comanda dels anys 30, des d'un punt de vista traductològic Mentora oferia títols populars i de consum (novel·la rosa, juvenil, d'aventures...) escrits per autors com ara Florence Louisa Barclay, Lewis Carroll, James Oliver Curwood, Charles Dickens, Berta Ruck o Jules Verne, entre d'altres. Algunes de les col·leccions més destacades durant el directori de Primo de Rivera eren aquestes: Biblioteca Neus, Biblioteca Europa, Llibres per a Nois i Jovenets (en català), Novelas Modernas, Nuevas Ideas, Grandes Autores o La Novela Selecta (en castellà). Ja per acabar, voldria comentar que dins la nòmina de traductors de l'empresa hi havia figures com ara Carles Soldevila.

¹⁰² En faig referència a la nota 100, corresponent a la figura 19.

Una altra de les editorials més actives durant el període estudiat fou **Labor**.¹⁰³ El 1914, amb l'esclat de la Primera Guerra Mundial, l'alemany Georg Wilhelm Pflieger es va veure obligat a fugir de França (on treballava per a l'editor Aristide Quillet) i es va instal·lar a Barcelona. Probablement per indicació de Quillet i amb un bon nombre de contractes de drets d'autor sota

el braç, Pflieger va buscar un soci per iniciar una nova aventura editorial. Així, l'any 1915 va fundar l'editorial Labor amb la col·laboració del doctor Josep Fornés i Vila: Pflieger n'era el director general, Fornés, el director literari i al consell d'administració hi havia quatre persones més, d'entre les quals destaquen Juli Gibert i el mateix editor francès Aristide Quillet.

Des d'un bon principi l'empresa es va marcar l'objectiu de convertir-se en l'editorial de referència dins el sector científic i tècnic. Per tal d'aconseguir ben aviat un catàleg considerable, va seguir una línia d'actuació basada en l'adquisició dels drets d'obres estrangeres, principalment alemanyes (ja he dit en el capítol dedicat als idiomes i gèneres traduïts que l'alemany dominava en les matèries científiques i tècniques), que posteriorment eren traduïdes i adaptades al castellà per experts en les diverses àrees d'especialitat. Això explica el gran pes que té la traducció dins l'oferta de l'empresa. D'aquesta manera, Labor (situada al 86-88 del carrer de Provença, a Barcelona) va aconseguir consolidar en poc temps la seva posició dins el mercat editorial nacional i, durant els anys 20, va iniciar una expansió a la resta de l'Estat (el 1927 va obrir una seu a Madrid) i a l'Amèrica Llatina (el 1925 es va establir a Argentina) per obrir-ne de nous.

Com ja he dit, el catàleg de l'editorial estava bàsicament dedicat a les obres tècniques i científiques. La col·lecció més important era la Labor. Dins aquesta col·lecció hi havia manuals de divulgació cultural, la majoria traduïts i agrupats en tretze blocs temàtics: ciències històriques, ciències filosòfiques, geografia, arts plàstiques, educació, ciències naturals, música, economia, ciències literàries, ciències jurídiques, ciències exactes, físiques i químiques, política, i religió.

¹⁰³ Síntesi a partir de: base de dades central d'aquest treball; Labor 1937; Llanas 2005, 256-260.

La resta de l'oferta de l'editorial se centrava en els títols tècnics i professionals. Dins aquestes matèries destacaven les obres mèdiques, les d'enginyeria, de comerç i economia, de pedagogia i, per acabar, d'art. A part de la Colección Labor, en la base de dades he pogut identificar les col·leccions següents: Biblioteca Contemporánea de Ciencias Médicas, El Contable Moderno, Manuales Técnicos Lábor, Trabajos de Taller, Cursos de Clínica Médica, Las Especialidades en la Medicina Práctica, La Escuela de la Farmacia i, també, Guía Práctica del Automovilista. Per tancar aquest perfil editorial, anotaré a tall d'exemple títols de diverses matèries que oferia el catàleg de Labor:

Historia de la música (Hugo Riemann), *Motores de combustión interna y gasógenos* (Hugo Güldner), *Historia de la medicina* (Paul Diepgen), *Tratado práctico de reparación de automóviles* (Víctor William Pagé), *Geología* (Fritz Frech), *Introducción a la química general* (Bernhard Bavink), *Contabilidad de empresas* (Léon Batardon), *Comunismo* (Harold Joseph Laski), *Psicología aplicada* (Theodor Erismann), *Historia de Inglaterra* (Lambert Gerber) o *La poesía homérica* (Georg Finsler).

Editorial B. BAUZÁ

La tercera editorial més activa pel que fa a l'edició de traduccions durant el directori de

Primo de Rivera fou **B. Bauzá**,¹⁰⁴ fundada pels volts del 1920 per Bartomeu Bauzá, nascut a Vilafranca de Bonany (Mallorca) el 1876 i mort a Barcelona el 1943. Bauzá es va establir a Barcelona, on va fundar la llibreria *Saltadora*, especialitzada en l'exportació de publicacions a l'Amèrica Llatina i, posteriorment, l'editorial que portaria el seu nom. El 1941 es va casar per segon cop amb Emília Estivill Monlleó, copropietària del TBO, revista que Bauzá distribuïa a *Saltadora* i que també arribaria a editar a B. Bauzá.

L'editorial, instal·lada en els números 175-177 del carrer Aribau de Barcelona, tenia una oferta de tipus generalista i publicava obres de continguts molt diversos (sempre en castellà), tot i que també és cert que la literatura tenia un pes important dins el catàleg.

A partir de la consulta del catàleg de l'any 1935 i de la base de dades central d'aquest treball he pogut identificar diverses col·leccions amb presència de traduccions.

¹⁰⁴ Síntesi a partir de: base de dades central d'aquest treball; B. Bauzá 1933; Llanas 2005, 134-137; Gran Enciclopèdia de Mallorca.

Pel que fa a les obres de tipus literari, a la base de dades consta la col·lecció La Novela Interesante (secció Biblioteca para la Mujer), amb un bon nombre de títols de temàtica sentimental escrits per autors com Frédéric Mistral, Louisa May Alcott, Charlotte Mary Braemé, Augustus Craven, Henry Gréville o Eugenia Marlitt, entre d'altres. Una altra col·lecció important era la Ideal, que comptava amb diverses subcol·leccions com ara aquestes: Biblioteca de Autores Contemporáneos (títols de Bruno Corra, André Dahl o Pitigrilli, entre d'altres), Sección de Novelas, Sección de Novelas Históricas, Sección de Viajes y Aventuras, Sección de Reportaje i Sección de Humorismo. Cal destacar també El Libro Popular, col·lecció integrada majoritàriament per narracions d'aventures del personatge Carot Corta-Cabezas escrites per Maurice Landay. Amb una presència menor, en la base de dades consten títols que pertanyen a les col·leccions Las Grandes Novelas Cinematográficas, El Libro Popular, Amores Célebres i Audacia. Tot i que la base de dades no n'inclou exemplars, en el catàleg que he citat abans apareixen d'altres col·leccions: Mundial (amb obres de Conan Doyle, Dumas, Hugo, Lamartine...), Fantasio (centrada en novel·les i contes d'autors com Stendhal, Gautier o Wells), Aventuras, Detectivismo, Poesías, Episodios Históricos, Tesoro de cuentos, Viajes i Biblioteca Ilustrada en són alguns exemples. A part de totes aquestes col·leccions, B. Bauzá comptava amb un seguit de sèries literàries variades: una dedicada a la literatura americana, una altra centrada en la literatura d'avantguarda, una tercera a l'assaig, una a la literatura festiva i satírica, una cinquena a la literatura per a la dona, una sisena a la literatura militar i l'última dedicada a la literatura per a joves.

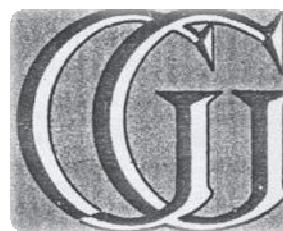
A continuació, el gruix d'obres publicades més important era el dedicat al tema bèl·lic i militar, amb les següents col·leccions que, de nou, no estan representades a la base de dades: Didáctica Militar (amb originals i també traduccions), Manuales Militares Avilés, Guerras y Revoluciones i Geografía e Historia Militar.

El tercer lloc l'ocupaven les obres publicades dins una secció de llibre pràctic, seguides de les de temàtica ocultista, amb la Biblioteca de Teosofía y Orientalismo al capdavant, així com també la Biblioteca de Ciencias Psíquicas. Aquestes són algunes de les obres traslladades dins les col·leccions que acabo d'esmentar: *La doctrina secreta de la creación* (Helena Petrovna Blavatski), *La verdad sobre Metapsíquica humana* (Ernesto Bozzano) o *Las ciencias ocultas y los iniciados de la India* (Louis Jacolliot).

També era destacable la secció de filosofia, sociologia i política, on es publicaven obres d'autors d'entitat com ara Friedrich Nietzsche (*El Anticristo* o també *Así hablaba Zarathustra*) o Karl Marx (*El capital*) dins les col·leccions Biblioteca de Cultura o Biblioteca Helios, per exemple.

Ja per acabar, a part d'una secció de llibre pràctic, l'editorial publicava llibres escolars i infantils i oferia també la Biblioteca de Deportes y Juegos, Los Reyes del Toreo, Feminismo i Publicaciones Económicas.

Segons la base de dades, la següent editorial amb més traduccions publicades fou **Gustavo Gili**,¹⁰⁵ fundada l'any 1902 per Gustau Gili i Roig. Gili, que va néixer a Irun (País Basc) el 1868 i va morir a Barcelona el 1945,

fou una de les principals figures de la indústria editorial catalana. Sempre es va mostrar molt compromès amb els problemes del sector, fins al punt que va ser un dels fundadors de la Cambra oficial del Llibre de Barcelona, institució que va arribar a presidir. També va participar de manera activa en la vida política barcelonina: era membre de la Lliga Regionalista, va ser regidor de Barcelona el 1916 i diputat provincial el 1931.

Tornant a l'editorial que duia el seu nom, es va instal·lar en el número 45 del carrer Enric Granados de Barcelona. Al principi es va centrar en l'edició religiosa, però ben aviat la va complementar (i més endavant substituir) per l'edició d'obres tècniques i científiques i també de literàries. Dins el catàleg, les traduccions tenien un pes molt important.

De l'anàlisi de la base de dades s'extreu que gran part de l'oferta de l'editorial estava dedicada a les obres tècniques i científiques, la majoria traduïdes de l'alemany i de temàtica heterogènia (dibuix i fotografia, matemàtiques, topografia, arquitectura, construcció, mineria, mecànica i tecnologia mecànica, ciències físiques i naturals, química i indústries químiques, agricultura, indústries agrícoles, zootècnia i veterinària, medicina, marina i farmàcia), amb col·leccions com ara Biblioteca de Artes Industriales, Obras de Schmeil o Electricidad. Vegem algunes de les traduccions que en formaven part: *Hierros artísticos* (Georg Kowalczyk), *Elementos de zoología* (Otto Schmeil) o *Tratado de galvanotecnia* (W. Pfanhauser).

¹⁰⁵ Síntesi a partir de: Base de dades central d'aquest treball; Gustavo Gili 1933; Llanas 2005, 123-128.

L'altre gran bloc temàtic del catàleg estava dedicat a la literatura, amb diverses seccions d'entre les quals m'agradaria destacar la col·lecció Obras Completas (reculls traduïts dedicats a un mateix autor). Segons la base de dades, la majoria d'obres literàries formaven part de la col·lecció Selecta Internacional (amb autors com Turgenev, Mark Twain, Henri Bordeaux o Paul Keller). D'un volum inferior, Gustavo Gili ofería també la Biblioteca Emporium (obres de René Bazin, Bordeau, o Miquel Costa i Llobera) i la Biblioteca Rosaleda (amb narracions de Josep Maria Folch i Torres traduïdes al castellà). L'editorial també dedicava la sèrie Aventuras de Tarzán al famós personatge creat per Edgar Rice Burroughs. Per acabar aquest bloc, fora de col·lecció publicava obres d'autors com ara Rudyard Kipling.

Pel que fa a les obres de temàtica diversa, Gustavo Gili va publicar, entre d'altres, títols d'història, ciències socials i polítiques, dret, filosofia, pedagogia, economia, comerç i organització industrial i, també, de música.

Arribats a aquest punt, m'agradaria destacar el paper de l'editorial

Araluce.¹⁰⁶ D'origen incert, possiblement

fora de Catalunya, era una empresa de caràcter familiar fundada per Ramon de S.N. Araluce. La seu de Barcelona es trobava al 392 de la Gran Via de les Corts Catalanes.

El seu catàleg tenia una important oferta infantil. A més, també publicava obres tècniques i col·leccions de novel·la no estrictament juvenil.

Pel que fa a l'oferta infantil, a la base de dades he pogut identificar les col·leccions Araluce, Las Obras Maestras al Alcance de los Niños (adaptacions infantils d'obres de la literatura universal, per exemple, *Las mil y una noches* o *La tienda del anticuario* de Charles Dickens), Los Grandes Hechos de los Grandes Hombres (dedicada a la biografia de personatges com ara Horatio Nelson) i Páginas Brillantes de la Historia (de temàtica històrica, com ara *La Jerusalén Libertada* de Torquato Tasso). Tot i que a la base de dades no en consta cap exemplar, la consulta del catàleg de 1935 m'ha permès identificar també una col·lecció dedicada als contes i faules (Literatura Infantil).

Centrant-me en el públic juvenil i adult, Araluce disposava de sèries literàries dedicades a un sol autor, per exemple, a Michel Zévaco (aventures de capa i espasa ambientades a

¹⁰⁶ Síntesi a partir de: base de dades central d'aquest treball; Araluce 1935; Llanas 2005, 247-250.

la cort francesa, de l'estil de *Els tres mosqueters*) o una altra dedicada a Emilio Salgari (novel·les d'aventures del conegut autor italià ambientades en diversos indrets sovint exòtics, com ara *El esclavo de Madagascar*).

Pel que fa a les ciències socials, destaca un recull d'obres de Charles Richet, sense oblidar d'altres títols emmarcats dins l'àmbit de la pedagogia, la geografia i la història, la psicologia o també la crítica literària.

Ja per acabar, dins el camp de les ciències aplicades va publicar manuals pràctics i docents sobre ciències, arts i oficis.

L'editorial **Cervantes**¹⁰⁷ fou fundada l'any 1916 a València per l'escriptor i editor Vicent Clavel i Andrés. Clavel (nascut a València el 1888 i mort a Barcelona el 1967) es va iniciar com a redactor al diari republicà *El Pueblo* i, el 1913, es va instal·lar a Madrid per formar part de la redacció d'*El País* i *El Radical*. El 1916, de nou a València, es va orientar cap el món editorial (anteriorment ja havia treballat amb Blasco Ibáñez a Prometeo) i va fundar, com ja he dit, l'Editorial Cervantes. El 1920 Clavel es va associar amb Ferran Maristany i va

traslladar l'editorial a Barcelona, primer al número 72 de la Rambla de Catalunya (1923) i, més tard, a l'emplaçament definitiu del número 382 de la Diagonal (1929). Com a membre de la Junta de la Cambra Oficial del Llibre, el 1923 va proposar la creació d'una diada anual del llibre com a via de difusió dels llibres i de la lectura entre la població. La proposta es va fer realitat després d'anys de converses el 7 d'octubre de 1926, data en què es va celebrar el primer dia del llibre. Fora del món editorial, Clavel va fundar la Casa València l'any 1927 i la va dirigir fins el 1930.

Tornant a Cervantes, he pogut consultar un catàleg de 1931. L'oferta de l'editorial era íntegrament en castellà i hi sobresortien les traduccions, suposadament sempre directes i confiades a acreditats professionals, entre els quals hi havia també Vicent Clavel.

Un dels projectes més importants de Cervantes va ser la publicació de *La evolución de la humanidad*, una història universal editada simultàniament amb les versions francesa,

¹⁰⁷ Síntesi a partir de: base de dades central d'aquest treball; Cervantes 1931; Llanas 2005, 289-292.

anglesa i japonesa (hi havia un centenar de volums programats, dels quals només se'n van arribar a editar 26 dins la col·lecció Biblioteca de Síntesis Històrica).

D'altra banda, la majoria d'obres publicades eren de temàtica literària. A la base de dades consten diverses col·leccions: Los Príncipes de la Literatura (traduccions d'obres d'autors com Gogol, Eça de Queiroz, Flaubert o Tagore), Selección de Novelas Breves (obres, entre d'altres, de Dickens, Eça de Queiroz, Flaubert, Tolstoi o Txèkhov), Las Mejores Poesías (Líricas) de los Mejores Poetas (Poe, Lamartine, Alcover, Baudelaire...), Cervantes (durant el període estudiat, títols principalment de Selma Lagerlöf), Obras (sèries dedicades a reunir obres de diversos autors, com Pierre Loti o Lagerlöf), Obras Completas (recull de novel·la negra d'Edward Phillips Oppenheim), Universo (amb Boris Laurenef) o El Viaje Ilustrado (una de les tres col·leccions que l'editorial dedicava a la literatura de viatges, amb obres de Lamartine o Amundsen). Gràcies a la consulta del ja esmentat catàleg de 1931 he identificat altres col·leccions que no figuren a la base de dades: Biblioteca Serie Apassionata, Los Poetas Universales (antologies dels grans poetes de tots els temps) i Obras Literarias en són una mostra representativa.

La resta d'obres se situava en col·leccions heterogènies (per exemple l'Enciclopedia Gráfica Universal, la Biblioteca de Actualidades Políticas, la Biblioteca Infantil, Sócrates i Obras Varias) i col·leccions tècniques i científiques (Manuales Prácticos Modernos, Biblioteca de Medicina Práctica o Obras Técnicas).

No voldria tancar aquest recull d'editorials sense esmentar ràpidament els altres segells que consten a la figura 19¹⁰⁸ i les corresponents col·leccions identificades a la base de dades. **Salvat**¹⁰⁹ (fundada el 1898) dedicava el catàleg a les ciències aplicades, pures i socials, amb col·leccions com ara Enciclopedia Agrícola, Enciclopedia de Ingeniería Civil y Obras Públicas, Enciclopedia de Química Industrial, Enciclopedia de Electricidad Industrial, Biblioteca del Doctorado en Medicina, Biblioteca Profesional i, per acabar, Biblioteca de Terapéuticos. Dins aquest catàleg, les obres mèdiques eren les que tenien un pes més important.

¹⁰⁸ No faig referència a Edita perquè ja en parlo en la secció dedicada a Juventud.

¹⁰⁹ Síntesi a partir de: base de dades central d'aquest treball; Salvat 1935.

Ramón Sopena¹¹⁰ (fundada el 1899) se centrava en la narració, que distribuïa en diverses col·leccions: Biblioteca de Grandes Novelas, Biblioteca Selecta, Biblioteca Sopena, Obras de... o Biblioteca para Niños. Alguns dels títols d'aquestes col·leccions eren de temàtica històrica.

Pel que fa a **Maucci**¹¹¹ (fundada el 1892), es va especialitzar en el llibre de baix cost. Tal com es pot extreure de la base de dades, editava principalment títols literaris. En menor mesura, dedicava una part del catàleg a obres de filosofia i psicologia, geografia i història i, també, religió i teologia (tanmateix, en les traduccions identificades durant el període estudiat no es fa cap mena de referència a les col·leccions).

7.2. Editorials en català fundades durant el període

Lluny de posar en perill l'edició a Catalunya, la dictadura de Primo de Rivera va coincidir amb un moment de creixement editorial. La dècada dels anys 20 va suposar un període d'expansió per a algunes empreses ja existents, però també en va veure néixer de noves, ja fos amb objectius purament econòmics, ja fos també com a resposta a la persecució a què era objecte qualsevol mostra de catalanitat (n'he parlat en el capítol dedicat al marc històric i jurídic). En aquest punt em centraré en aquelles editorials que van ser fundades en plena dictadura (o poc abans) i que editaven títols majoritàriament escrits en català (tant originals com traduccions).

Gràcies a la iniciativa i al mecenatge de Francesc Cambó (Verges, 1976-Argentina, 1947) l'any 1922 va aparèixer la **Fundació Bernat Metge**¹¹² amb l'objectiu de recuperar els clàssics grecs i llatins mitjançant la publicació d'edicions bilingües. El 1923 va editar el primer volum (una traducció de *De la natura*, de Lucreci) i el 1930 ja havia publicat una

trentena de volums d'autors com ara Aristòtil, Cató, Ciceró, Ovidi, Plutarc o Sèneca, traduïts per Carles Riba, Joaquim Balcells i Farran i Mayoral, entre d'altres.

¹¹⁰ Síntesi a partir de: base de dades central d'aquest treball; Sopena 1936.

¹¹¹ Síntesi a partir de: base de dades central d'aquest treball; Llanas: 2005, 268-276.

¹¹² Síntesi a partir de: base de dades central d'aquest treball; Fundació Bernat Metge (en línia); Llanas 2005, 191-195.

Josep M. de Casacuberta i Roger (Barcelona, 1897-1985) va fundar l'editorial **Barcino**¹¹³ (instal·lada al número 17

del carrer de la Portaferriça de Barcelona) el 1924 per fer front a l'anticatalanisme mostrat pel règim. Pel que fa a la traducció, durant el període estudiat el catàleg, íntegrament en català, oferia títols d'autors del prestigi de Mistral, Boccaccio, Goethe o Shakespeare, distribuïts en col·leccions com ara Col·lecció Popular Barcino, Col·lecció Sant Jordi, Els Nostres Clàssics o també Clàssics del Món. Aquests títols estaven traduïts per Cèsar-August Jordana, Tomàs Garcés, Jon Sacs o Rossend Llatas, entre d'altres.

LLIBRERIA CATALÒNIA L'any 1924 Antoni López-Llausàs (1888-1979) va obrir la **Llibreria Catalònia**¹¹⁴ a la Plaça Catalunya de Barcelona i, un any després, va adquirir l'Editorial Catalana. A diferència de les dues editorials que acabo d'exposar, la nova empresa defugia qüestions de tipus polític o nacional i es limitava a perseguir objectius estrictament comercials i d'empresa. El catàleg se centrava en les obres literàries, escrites per autors de renom (Charles Baudelaire, Frédéric Mistral, Fiódor Dostoievski, Nicolai Gogol, Lev Tolstoi o Anton Txèkhov) i incloses en col·leccions com ara Univers, Biblioteca Horitzons, Primavera o Biblioteca Literària.

També el 1924, Ventura Gassol (1893-1980) va iniciar una nova aventura editorial: la col·lecció **La Novel·la Estrangera**.¹¹⁵ L'empresa, dirigida pel propi Gassol i administrada per Joan Gols, es dedicava a l'edició de volums de narrativa curta (sempre traduccions) escrits per autors diversos com ara Edgar Allan Poe, Eça de Queiroz, Gérard de Nerval, Honoré de Balzac, Mark Twain o Tolstoi. Durant una primera etapa La Novel·la Estrangera tenia l'administració a la Llibreria Italiana (que a més era un centre de reunió d'activistes catalanistes radicals de diversa procedència) i apareixia amb una periodicitat quinzenal. A partir de la 13a entrega, però, es va iniciar una segona etapa: a finals de novembre Gassol es va exiliar a França i Manuel González Alba (1896-1934),¹¹⁶ un amic i col·laborador personal, es va haver d'encarregar de la col·lecció. Ara els volums apareixien setmanalment i, a partir del número 15, l'administració es trobava en el domicili particular de González Alba. Tot i els esforços dedicats, aquesta iniciativa editorial va tenir una vida molt curta: l'estiu de 1925 va aparèixer l'últim número de la col·lecció, el que feia 38.

¹¹³ Síntesi a partir de: base de dades central d'aquest treball; Barcino 1934; Llanas 2005, 308-312.

¹¹⁴ Síntesi a partir de: base de dades central d'aquest treball; Catalònia 1934-1935; Llanas 2005, 297-302.

¹¹⁵ Síntesi a partir de: base de dades central d'aquest treball; Pinyol 2002.

¹¹⁶ González Alba havia participat en la fundació de la Llibreria Italiana el mateix 1924. A més, com explico més endavant, també va iniciar projectes editorials com ara Arc de Barà.

Un cas paradigmàtic d'editorial polititzada i clarament oposada al règim és el de **Les Edicions de l'Arc de Barà**,¹¹⁷ empresa probablement fundada a Valls l'any 1927 per Manuel González Alba (ja n'he parlat abans) i que el 1929 ja s'havia instal·lat a Barcelona. El centre de dipòsit, distribució i subscripcions del segell es trobava també a la Llibreria Italiana. Tal com es pot comprovar a la base de dades, la nova editorial estava especialitzada en la publicació d'obres polítiques d'esquerres. En el moment de tancar aquest treball, no m'ha estat possible trobar cap catàleg comercial d'Arc de Barà a partir del qual poder estudiar les col·leccions que oferia. Tot i això, la consulta física d'alguns dels volums editats m'ha permès accedir a diversos paratextos on consten dades relacionades amb d'altres títols publicats (i també en preparació) i les col·leccions a què pertanyien. Relacionat amb això, a les solapes de *Manifest del Partit Comunista* (Karl Marx i Friedrich Engels) es parla de la col·lecció Biblioteca d'Estudis Socials i Polítics, integrada (a part del *Manifest Comunista*) per obres de Màxim Gorki (*Lenin: el Pagès Rus*) o Evzen Stern (*Masaryk*), sense oblidar d'altres títols en preparació de Lenin, Stalin, Bukharin, Proudhon o Broukhere (tanmateix, en cap dels catàlegs bibliogràfics consultats apareixen aquests títols, fet que em fa pensar que no van arribar a veure la llum). A més, als paratextos de *Lenin: el Pagès Rus* apareix una sèrie dedicada a les Obres de Ventura Gassol. Ja per acabar, dins la nòmina de traductors d'aquest segell editorial consten noms destacats com ara Ventura Gassol, Josep Carner-Ribalta, Emili Granier-Barrera o Manuel Serra i Moret.

Proa

El 1928, a les acaballes del règim, Marcel·lí Antich i Camprubí (1895-1968) i Josep Queralt i Clapés (1896-1965) van fundar les **Edicions Proa**¹¹⁸ al número 40 de la Riera de Folch de Badalona amb l'objectiu de posar la cultura a l'abast del poble. Les traduccions tenien un pes molt important dins el catàleg del segell editorial, integrades dins col·leccions com ara Biblioteca A Tot Vent (potser la més emblemàtica, amb obres d'Antoine François Prévost, Lev Tolstoi, Fiódor Dostoievski, Alphonse de Lamartine, Oscar Wilde o Stendhal), Biblioteca Oreig (amb Herbert George Wells, entre d'altres), Els d'Ara (Wirgina Woolf n'és un exemple), Contes russos (reculls de contes populars infantils) o Biblioteca Grumet (narracions infantils d'autors com Claude Roën). Aquests títols estaven traslladats per traductors contrastats de la talla de Cèsar August Jordana, Joan Gols, Francesc Payarols o Andreu Nin.

¹¹⁷ Síntesi a partir de Pinyol 2002, p. 30; Enciclopèdia Catalana; base de dades central d'aquest treball.

¹¹⁸ Síntesi a partir de: base de dades central d'aquest treball; Proa 1978; Llanas 2005, 315-319

8. Conclusions

1) El primer que es desprèn d'aquest treball és que ni la censura imposada pel directori de Primo de Rivera ni el seu manifest caràcter anticatalà tenen un impacte realment rellevant¹¹⁹ en la producció editorial a Catalunya, tant pel que fa al nombre de volums publicats com al seu contingut. De fet, de 1923 a 1930 el nombre de traduccions editades (i, per extensió, de volums en general) creix gradualment, fins al punt que es passa de les 190 versions de 1923 a les 603 de 1930 .

Relacionat amb el contingut dels volums, títols com ara *Comunismo, El manifest comunista o Lenín y los 12 apóstoles de la Nueva Rusia* superen la censura aparentment sense problemes. També vull constatar que, tot i l'anticatalanisme del règim, durant el període 1923-1930 s'editen més de 300 traduccions al català (més d'un 7'5% de totes les versions publicades).

2) L'estudi d'idiomes i gèneres que porto a terme al capítol 5¹²⁰ permet concloure el següent:

- la llengua més traduïda és el francès (un 33% dels títols identificats), seguida a poca distància de l'anglès (un 27%) i de l'alemany (un 21%);
- la llengua més traduïda al català és, de nou, el francès (amb un 29% del total), seguida de l'anglès (18'7%) i del rus (12'1%);¹²¹
- el gènere literari és, de llarg, el més traduït (un 56% del total); com ja dic en el capítol dedicat als idiomes i als gèneres traduïts, això es podria explicar perquè des de finals del s. XIX, coincidint amb la Revolució Industrial, és també la matèria més publicada, probablement perquè és la preferida pel públic lector, per davant d'altres matèries molt més especialitzades. Amb una presència significativament menor, també destaquen les ciències aplicades (15%) i la geografia/història (7%);

¹¹⁹ Ho descriu al punt 4.2, dedicat al marc legal del període estudiat; també en faig referència al capítol 7, que se centra en les editorials més actives.

¹²⁰ Al capítol 5 (Llengües d'origen de les traduccions i gèneres traduïts) exposo i desenvolupo aquestes dades més detalladament.

¹²¹ Com exposo a l'apartat 5.4, aquesta sorprenent presència del rus es podria explicar per la feina de segells com Edicions Proa, que dedica una part considerable del seu catàleg a les obres escrites en rus. No s'ha de descartar, però, que les mancances de la *BGEH* hi tinguin alguna cosa a veure. D'altra banda, la desaparició de l'alemany com a llengua més versionada la podem buscar en el fet que pràcticament no s'editen traduccions de títols científics i tècnics en català.

- pel que fa als títols publicats en català, la majoria també formen part del gènere literari (un 70%); a molta distància se situa la matèria religiosa i teològica (un 10%) i la geogràfica i història (un 9%). De nou, les obres científiques i tècniques tenen un pes encara menys que anecdòtic dins les versions al català;
- la majoria de títols traduïts del francès i de l'anglès pertanyen al gènere literari (un 63'8% i un 69'2% respectivament). Pel que fa a l'alemany, el predomini correspon a les ciències aplicades (amb un 30'8% de les traduccions d'aquest idioma);
- les traduccions del francès, l'anglès i el rus al català pertanyen principalment a la literatura (un 28'8%, un 18'6 i un 9'7% respectivament). Relacionat amb això, el francès és la llengua més traduïda dins la narrativa, l'assaig i el teatre; el llatí ocupa un sorprenent primer lloc en la poesia; pel que fa a l'anglès, no és la més traduïda en cap dels subgèneres literaris, però té una presència important en la narrativa i el teatre; ja per acabar, la majoria d'obres literàries traduïdes del rus pertanyen a la narrativa.

3) Tal com exposo en el capítol 6, durant el període 1923-1930 l'activitat traductora no està gaire (per no dir gens) reconeguda ni valorada. Durant el procés de recerca he pogut trobar diversos indicis que confirmen aquesta realitat. A continuació en recordo uns quants:

- gairebé un 24% de les traduccions identificades a la base de dades no estan signades i, les que ho estan, sovint és amb un pseudònim difícil de desxifrar;
- pràcticament cap dels traductors més actius que he pogut identificar es dedica professionalment a la traducció: és un complement a la seva activitat professional principal;¹²²
- algunes editorials mutilen i modifiquen sense cap mena d'escrúpol les traduccions que reben per tal d'adequar-les als formats preestablerts¹²³ (dimensions, pàgines, etc.);
- els traductors estan molt mal pagats¹²⁴;

¹²² Descobrir l'activitat principal d'alguns d'aquests traductors m'ha permès poder identificar-los i fer-ne el perfil biogràfic. Quan això no ha pogut ser, la seva identificació ha estat molt difícil, o fins i tot impossible.

¹²³ L'editorial Maucci en seria un exemple, tal com ja he documentat en el capítol 6.

¹²⁴ Voldria recordar de nou les paraules de Palau i Dulcet que cito en el capítol 6: Eusebi Heras "feia traduccions per a la casa Maucci a cinquanta pessetes".

- testimonis coetanis avalen la hipòtesi que la qualitat mitjana d'algunes traduccions no solia ser bona.¹²⁵ En favor dels traductors cal dir que, a part de no haver rebut una formació adequada en el camp de la traducció, les condicions en què havien de treballar (terminis, sou, etc.) sovint constituïen un obstacle difícil de superar.

El perfil del traductor tipus durant el període 1923-1930 és, doncs, el d'un home d'uns 40 o 50 anys, amb estudis universitaris i que domina mínimament un idioma (sovint perquè ha fet llargues estades a l'estranger). Com ja he dit abans, porta a terme una activitat professional principal (periodisme, medicina, docència...) que complementa amb la traducció.

4) Ja he indicat en diverses ocasions durant el treball que l'impacte de la censura és mínim en unes editorials que cada cop ofereixen més títols (tant originals com traduccions) en el seus catàlegs. Si és té en compte el nombre de versions publicades, les editorials més actives de 1923 a 1930 són, per aquest ordre, Juventud (obres narratives), Labor (ciència i tècnica), B. Bauzá (generalista), Gustavo Gili (generalista), Araluce (narrativa) i Cervantes (narrativa).¹²⁶ D'altra banda, com a resposta a aquesta censura i a l'anticatalanisme del règim, o únicament amb una finalitat econòmica, apareixen nous segells editorials que dediquen tota o una part de la seva producció als títols en català: és el cas, per exemple, de la Fundació Bernat Metge, Barcino, Llibreria Catalònia, La Novel·la Estrangera, Les Edicions de l'Arc de Barà o Edicions Proa.¹²⁷

5) La base de dades resultant d'aquest treball de recerca permet obrir diverses vies d'investigació futures. Seguidament n'exposo una mostra:

- a) contrastar una mostra significativa de traduccions amb els corresponents originals per tal de poder fer un estudi qualitatiu de la traducció durant el període 1923-1930;
- b) estudiar la recepció d'un autor concret durant la dictadura de Primo de Rivera a través de la traducció;

¹²⁵ De nou, remeto a les paraules de Palau i Dulcet o de C.A. Jordana que cito en el capítol 6.

¹²⁶ Per a més informació, vegeu el capítol 7.

¹²⁷ Remeto, de nou, al capítol 7.

- c) concentrar-se en l'activitat d'un determinat traductor i fer-ne un perfil biogràfic i professional precís, que es pot complementar amb un estudi de les seves traduccions;
- d) investigar els recursos que el traductor té al seu abast per formar-se i per portar a terme la seva activitat;
- e) estudiar la recepció d'una matèria concreta de 1923 a 1930.

D'aquestes i d'altres vies disponibles, la meva intenció és seguir l'última. Així doncs, en recerques futures em proposo estudiar la traducció literària a Catalunya de 1923 a 1930: a part de fer un inventari de volums traduïts i d'aprofundir en els punts que ja he tractat en aquest treball de recerca, pretenc consultar físicament totes les versions possibles per tal de trobar paratextos (pròlegs del traductor, per exemple) que em permetin esbrinar aspectes com ara els criteris que s'aplicaven a l'hora d'afrontar la traducció literària.

9. Bibliografia¹²⁸

9.1. Bibliografia citada en el treball

50 anys (1928-1978). Barcelona: Proa, 1978.

ALBERT TORRELLAS, A. (1947). *Diccionario enciclopédico de la música*. Barcelona: Central Catalana de Publicaciones.

BACARDÍ, Montserrat (2002). “Before the Civil War (1911-1939)”, dins *Catalan Writing*, núm. 17-18, p. 69-82.

BACARDÍ, Montserrat; GODAYOL, Pilar (inèdit). *Diccionari de traductors*.

BARÓ, Mònica (2005). *Les edicions infantils i juvenils de l'editorial Joventut (1923-1969)*(tesi doctoral inèdita). Barcelona: Universitat de Barcelona.

BERTRAN I PIJOAN, Lluís .“Els llibres de l'any”, dins *La Paraula Cristiana*, de 1926 a 1933.

Bibliografía general española e hispanoamericana. Madrid: Cámara Oficial del Libro, 1923-1930.

CAMBÓ, Francesc (1929). *Les dictadures*. Barcelona: Llibreria Catalònia.

Catàleg. Barcelona: Llibreria Catalònia, 1934-1935.

Catálogo de la Casa Editorial Araluce. Barcelona: Araluce, 1935.

Catálogo de la Editorial B. Bauzá. Barcelona: B. Bauzá, 1933.

Catálogo General de Editorial Juventud. Barcelona: Juventud, 1935.

¹²⁸ Com a norma general, he evitat fer referència en la bibliografia a obres enciclopèdiques generals. Tot i això, he optat per citar-ne quatre per diversos motius: d'una banda, l'*Enciclopedia Espasa* i, en menor mesura, l'*Enciclopèdia Catalana* sovint contenen informació de primera mà, això és, articles sobre algun dels traductors més actius escrits per ells mateixos (és el cas, per exemple de l'article sobre Rudolf Slabý de l'*Enciclopedia Espasa*); d'altra banda, la *Gran Enciclopedia Aragonesa OnLine* és un recurs relativament nou (la digitalització de la informació es va iniciar el 2002) i que conté referències que no figuren en d'altres fonts, cosa que també passa amb la *Gran Enciclopèdia de Mallorca*.

Catálogo general de la casa Salvat Editores. Barcelona: Salvat, 1935.

Catálogo general de la editorial Ramón Sopena. Barcelona: Ramón Sopena, 1936.

Catálogo general. Barcelona: Cervantes, 1931.

COMISSIÓ AMÈRICA I CATALUNYA (1992). *Diccionari dels catalans d'Amèrica: contribució a un inventari biogràfic, toponímic i temàtic*. Barcelona: Generalitat de Catalunya.

Diada del Llibre. Barcelona: Barcino, 1934.

DICCIONARI biogràfic. Barcelona: Albertí, 1966-1970.

ESPASA CALPE. *Enciclopedia universal ilustrada europeo-americana*. Madrid: Espasa-Calpe.

FARRÉ VIDAL, Xavier (1997). "Bibliografia ribiana recent (1989-1996)", dins *Llengua i Literatura*, núm. 8, p. 502-515.

FIGURAS de hoy: Enciclopedia biográfica nacional ilustrada de las personalidades de la actualidad (1950). Madrid: Ciencia y Cultura.

FONTCUBERTA I GIL, Joan (1989). "Als cinquanta anys de *L'art de traduir* de C.A. Jordana", dins *Revista de Catalunya*, núm. 36, p. 119-130.

FONTSERÈ, Carles (1995). *Memòries d'un cartellista català (1931-1939)*. Barcelona: Pòrtic.

FRÍAS-SUCRE GIRAUD, Alejandro (1940). *Diccionario comercial español-inglés-inglés-español*. Barcelona: Juventud.

GALLEGO ROCA, Miguel (2004). "De las vanguardias a la Guerra Civil", dins LAFARGA, Francisco; PEGENAUTE, Luis (editors). *Historia de la traducción en España*. Salamanca: Ambos Mundos, p. 479-527.

GONZÁLEZ RUANO, C. (1946). *Antología de poetas españoles en lengua castellana*. Barcelona: Gustavo Gili.

GONZALVO I BOU, Gener. *Dades biogràfiques sobre Eduardo Toda Valcárcel*, conversa amb l'historiador i biògraf d'Eduard Toda Güell, gener de 2007.

GRAN ENCICLOPÈDIA DE MALLORCA. Palma de Mallorca: Promallorca Ediciones, 1989-1991.

GRANJEL, Luis S. (1968). "La novela corta en España (1907-1936)", dins *Cuadernos Hispanoamericanos*, núm. 22, p. 477-508.

GRUP ENCICLOPÈDIA CATALANA. *Gran enciclopèdia catalana*. Barcelona: Edicions 62.

GULLÓN, Pío (1883). "Ley de Policía de Imprenta", dins *Gaceta de Madrid*, núm. 2, p. 189-190.

GUSTAVO GILI (1933). *Catálogo de las ediciones de Gustavo Gili*. Barcelona.

GUTIÉRREZ GILI, Juan Jacobo (1975). "Perfil humano del poeta" dins GUTIÉRREZ GILI, Juan. *Antología*. Barcelona: Ediciones Ronda.

Índice Biográfico de España, Portugal e Iberoamérica. HERRERO MEDIAVILLA, Víctor (editor). Munic: K.G. Saur, 2000.

JORDANA, Cèsar-August (1938). "L'art de traduir", dins *Revista de Catalunya*, núm. 88, p. 357-370.

LANZA ÁLVAREZ, Francisco (1953). *Dos mil nombres gallegos*. Buenos Aires: Galicia.

LLANAS, Manuel (2005). *L'edició a Catalunya: el segle XX (fins a 1939)*. Barcelona: Gremi d'Editors de Catalunya.

LLANAS, Manuel; PINYOL, Ramon (en premsa). "Colecciones de consumo en Barcelona/Cataluña (1900-1939). Un catálogo descriptivo (y profesional)".

LÓPEZ DE ZUAZO, Antonio (1981). *Catálogo de periodistas españoles del siglo XX*. Madrid: A. López.

- MAJÓ I UBACH, Montserrat (2004). *Cèsar-August Jordana i la traducció: repàs bibliogràfic* (treball de recerca de doctorat inèdit). BACARDÍ, Montserrat (directora). Universitat Autònoma de Barcelona.
- MARTÍNEZ DE LA HIDALGA, Fernando (2000-2001). *La novela popular en España*. Madrid: Robel.
- MIRALLES, Carles (1999). “Les traduccions de Riba a la ‘Biblioteca literària’”, dins *Homenatge a Arthur Terry*. Barcelona: Abadia de Montserrat (vol. 2, p. 243-250).
- MOLAS, Joaquim (1986). “Carles Riba i els clàssics: les primeres traduccions”, dins *Actes del Simposi Carles Riba*. Barcelona: Abadia de Montserrat (p. 139-174).
- OSSORIO Y BERNARD, Manuel (1903). *Ensayo de un catálogo de periodistas españoles del siglo XIX*. Madrid: Imp. y Lit. de Julio Palacios.
- PALAU I DULCET, Antoni (1935). *Memòries d'un llibreter català*. Barcelona: Llibreria Catalònia.
- PÉREZ PICAZO, M. Teresa (1996). *Historia de España del siglo XX*. Barcelona: Crítica.
- PINYOL, Ramon (1997). “Les traduccions de literatura russa a Catalunya fins a la guerra civil. Esbós d'una bibliografia”, dins GONZÁLEZ, Soledad; LAFARGA, Francisco (editors). *Traducció i literatura: homenatge a Ángel Crespo*. Vic: Eumo; Barcelona: Facultat de Traducció i Interpretació de la Universitat Pompeu Fabra.
- PINYOL, Ramon (2002). “Contribució a l'estudi de la col·lecció ‘La Novel·la Estrangera’”, dins *Quaderns: revista de traducció*, núm. 8, p. 29-40.
- PIULA, Joseph [pseudònim de Josep Pouis i Pagès] (1902). “El moviment editorial a Barcelona”, dins *Catalunya Artística*, 27 de febrer, p. 118-120.
- RÀFOLS, José F. (1951-1954). *Diccionario biográfico de artistas de Cataluña: desde la época romana hasta nuestros días*. Barcelona: Millá.
- Resumen del Catálogo*. Barcelona: Labor, 1937.

- ROIG I ROSICH, Josep M. (1992). *La dictadura de Primo de Rivera a Catalunya: un assaig de repressió cultural*. Barcelona: Abadia de Montserrat.
- SAINZ DE ROBLES, Federico (1953-1956). *Ensayo de un diccionario de la literatura*. Madrid: Aguilar.
- SAINZ DE ROBLES, Federico (1971). *Raros y olvidados*. Madrid: Prensa Española.
- SORIA, Carlos (1982). “La ley española de Policía de Imprenta de 1883”, dins *Documentación de las ciencias de la información*, núm. 6, p. 11-40.
- TERMES, Josep (1987). “De la revolució de setembre a la fi de la guerra civil (1868-1939)”, dins VILÀ, Pierre (director). *Història de Catalunya*. Barcelona: Edicions 62.

9.2. Webgrafia citada en el treball

- BIBLIOTECA DE CATALUNYA. *Consulta els catàlegs de la BC* [en línia].
<<http://www.bnc.cat/catalegs/corrent/catalan/inici.php>> [consulta: des de gener de 2006].
- BIBLIOTECA NACIONAL DE ESPAÑA. *Catálogo de la B.N.* [en línia].
<<http://www.bne.es/cgi-bin/wsirtex?FOR=WBNCNP4>> [consulta: des de gener de 2006].
- COL·LEGI OFICIAL D'ODONTÒLEGS I ESTOMATÒLEGS DE CATALUNYA. *Col·legi Oficial d'Odontòlegs i Estomatòlegs de Catalunya* [en línia]. <<http://www.coec.cat>> [consulta: 19.3.2007].
- COL·LEGI OFICIAL DE METGES DE BARCELONA. *COMB – Col·legi Oficial de Metges de Barcelona* [en línia]. <<http://www.comb.cat>> [consulta: 25.11.2006].
- COL·LEGI OFICIAL DE METGES DE GIRONA. *COMG, Col·legi de Metges de Girona* [en línia]. <<http://www.comg.cat>> [consulta: 25.11.2006].
- COL·LEGI OFICIAL DE METGES DE LLEIDA. *COMLL: Col·legi Oficial de Metges de Lleida* [en línia]. <<http://www.comll.cat>> [consulta: 25.11.2006].

COL·LEGI OFICIAL DE METGES DE TARRAGONA. *COMT. Col·legi Oficial de Metges de Tarragona* [en línia]. <<http://www.comt.cat>> [consulta: 25.11.2006].

FUNDACIÓ BERNAT METGE. *Col·lecció Bernat Metge: catàleg complet* [en línia]. <<http://www.bernatmetge.com/cataleg.php>> [consulta: 8.2.2007].

GRAN ENCICLOPEDIA ARAGONESA *OnLine* [en línia]. PAMPLONA, Rubén (cap de projecte). <<http://www.enciclopedia-aragonesa.com>> [consulta: 3.4.2007].

INSTITUCIÓN “FERNANDO EL CATÓLICO”. *Fichas de publicación* [en línia]. <<http://www.dpz.es/ifc2/publi/fichapublic.asp?recid=2391>> [consulta: 17.8.2006].

INSTITUTO CERVANTES. *Libros y autores: biblioteca del Instituto Cervantes* [en línia]. <http://www.cervantes.es/seg_nivel/biblioteca/Marcos_biblioteca_principal.jsp> [consulta: 5.3.2007].

K.G. SAUR. *World Biographical Information System Online* [en línia]. <<http://db.saur.de/WBIS/login.jsf;jsessionid=670823520f2a333a47199a58d3fbf>> [consulta: 10.2006].

SCHEPPELMANN, José-Aurelio. *Ausgewählte Familien und Personen* [en línia]. <<http://j-a-scheppelmann.de/tree/index.htm>> [consulta: 22.1.2007].

UNIVERSIDAD DE NAVARRA. *Catálogo de la Biblioteca de la Universidad de Navarra* [en línia]. <<http://innopac.unav.es>> [consulta: 2. 2006].

9.3 Altres fonts consultades

BACARDÍ, Montserrat; FONTCUBERTA I GEL, Joan; PARCERISAS, Francesc (editors). *Cent anys de traducció al català (1891-1990): antologia*. Vic: Eumo Editorial, 1998.

BORDONS, Glòria; SUBIRANA, Jaume (editors). *Literatura catalana contemporània*. Barcelona: Proa, 1999.

Catálogo general de la Librería Española e Hispanoamericana años 1901-1930. Madrid: Cámaras Oficiales del Libro de Madrid y de Barcelona, 1932-1951.

Diccionari d'història eclesiàstica de Catalunya. Barcelona: Claret, 2000.

Diccionario biográfico español contemporáneo. Madrid: Círculo de Amigos de la Historia, 1970.

Diccionario de Autores. Quién es quién en las letras españolas. Madrid: Ediciones Pirámide, 1988.

Dizionario biografico degli Italiani. Roma: Istituto Della Enciclopedia Italiana, 1960.

ELÍAS DE MOLINS, Antonio. *Diccionario biográfico y bibliográfico de escritores y artistas catalanes del siglo XIX*. Pamplona: Analecta, 2000.

ESCOLAR, Hipólito (director). *Historia ilustrada del libro español. La edición moderna. Siglos XIX y XX*. Madrid: Fundación Germán Sánchez Ruipérez / Ediciones Pirámide, 1996.

Gèneres i formes en la literatura catalana d'entreguerres (1918-1939). Lleida: Punctum & Trilcat, 2005.

GONZÁLEZ PORTO-BOMPIANI, J. *Diccionario Biográfico de Autores*. Barcelona: Montaner y Simón, 1963-1964.

GULLÓN, Ricardo (director). *Diccionario de literatura española e hispanoamericana*. Madrid: Alianza Editorial, 1993.

LLANAS, Manuel. "Notes sobre l'editorial Maucci i les seves traduccions", dins *Quaderns: revista de traducció*, núm. 8, 2002, p. 11-16.

LLANAS, Manuel. *L'edició a Catalunya: el segle XIX*. Barcelona: Gremi d'Editors de Catalunya, 2004.

MARCH I REÑÉ, Martí (director). *Diccionario Ráfols de artistas contemporáneos de Cataluña y Baleares*. Barcelona: Diccionario Ráfols, 1985-1989.

NAPPO, Tommaso (editor). *Index Biographique Français*. Munic: K.G. Saur, 1998.

- ORTEGA Y GASSET, José (1937). “Misericordia y esplendor de la traducción”, dins *Obras completas*, vol. V. Madrid: Alianza Editorial, 1983.
- ORTÍN, Marcel. “Las traducciones del *Noucentisme* a la actualidad”, dins LAFARGA, Francisco; PEGENAUTE, Luis (editors). *Historia de la traducción en España*. Salamanca: Ambos Mundos, 2004.
- PESCHKE, Michael (compilador). *Enciclopedia internacional de pseudónimos*. Munic: K.G Saur, 2006-2007.
- PREVOST, M. (director). *Dictionnaire de biographie française*. París: Librairie Letouzey et Ané, 1954.
- RODERGAS I CALMELL, Josep. *Els pseudònims usats a Catalunya: recull de 3.800*. Barcelona: Millà, 1951.
- ROGERS, P. P.; LAPUENTE, F. A. *Diccionario de seudónimos literarios españoles, con algunas iniciales*. Madrid: Gredos, 1977.
- SIMÓN PALMER, Carmen. *Escritoras españolas del siglo XX: Manual bio-bibliográfico*. Madrid: Castalia, 1991.